

Flauij Vegetii Renati uiri illustris ad Valentinianum Augustum epistoma institutorū rei militaris ex cōmentariis Catonis: Celsi: Traiani: Hadriani: & Frontini. Liber primus.

Antiquis temporibus mos fuit bonarum artium studia mandare litteris atq; in libros redacta offerre principibus: quia neq; recte aliquid inchoatur: nisi post deum fauerit imperator: Neq; quēq; oportet magis uel meliora scire: uel plura q̄ principem: cuius doctrina oibus potest pdesse subiectis. Quod Octauium Augustum: ac bonos dehinc principes libenter habuisse frequētibus declaratur exemplis Sic regnantium testimoniis creuit eloquētia: dum non culpatur audacia. Hac ego imitatione compul-

sus: dum considero clementiam uestram ausibus litterarum magis ignoscere posse: q̄ ceteros: tanto inferiorem me antiquis scriptoribus esse sensi: licet in hoc opusculo nec uerborum concinnitas sit necessaria: nec acumen ingenii: sed labor diligens: ac fidelis. Ut ea: quæ apud diuersos historiographos: uel armorum disciplinam docentes dispersa: & inuoluta celantur: pro utilitate Romana proferantur in medium. De delectu igitur: atq; exercitatione tyronum per quosdam gradus: & titulos antiquam consuetudinem conamur ostēdere: nō: quo tibi. Imperator inuicte ista uideantur incognita: sed ut quæ sponte pro reip. salute disponis. agnoscas olim custo disse Romani imperii conditores & in hoc paruo libello quicquid de maximis rebus: semperq; necessariis requirendum credis: inuenias.

Rimus liber electionem edocet iuniorum: ex quibus locis uel quales milites probandi sint: aut quibus generibus armorum exercitus imbuendi. Secundus liber ueteris militiæ cōtinet morem: ad quē pedestris institui possit exercitus. Tertius liber omniū artium genera quæ terrestri prælio necessaria uidentur: exponit. Quartus liber uniuersas machinas: quibus uel oppugnaf ciuitates: uel defendūf: enarrat. Naualis quoq; belli p̄cepta subnectit.

Hæc continet liber primus.

Romanos omnes gentes sola armog; exercitatione uicisse.

Ex quibus regionibus Tyrones legendi sint.

Vtrum ex agris: an ex urbibus utiliores sint Tyrones.

Cuius ætatis Tyrones probandi sint.

Qua statura pbandi sint.

Ex uultu: & positōe corporis agnosci eligēdo: q̄ meliores possint eē Tyrōes

Cuius artis uel eligendi: uel respuēdi sint Tyrones.

Quando Tyrones signandi sunt.

Flauii Vegetii Renati

Ad gradum militare: & cursum: & saltum exercendos Tyrones.
Ad natandi usum exercendos Tyrones.
Quæadmodum ad scuta uiminea: uel ad palos antiqui exercebant Tyrones.
Non cæsim: sed punctim ferire docendos Tyrones.
Armaturam docendos Tyrones.
Tyrones exercendos ad missilia iacienda.
Sagittis diligenter Tyrones imbuedos.
Ad iactandos lapides funda exercendos Tyrones.
De exercitio plumbatarum.
Quæadmodum ad ascendendos equos Tyrones instituendi sunt.
Ad portandum pondus exercendos Tyrones.
Quo armorum genere usi sint antiqui.
De munitione castrorum.
In quibus locis constituenda sunt castra.
Quali specie designanda sunt castra.
Quo genere munienda sunt castra.
Quæadmodum munienda sunt castra: cum hostis imminet.
Quæadmodum exercantur milites: ut in acie ordines: & iterualla custodiât.
Quantum spacium ire debeant: & quotiens in mense exerceri: quum educuntur milites ambulatum.
De adoratione rei militaris: Romanæq; uirtutis.

Romanos omnes gentes sola armog; exercitatione uicisse.

Nomni autem prælio: non tam multitudo: & uirtus indocta: quàm ars: & exercitium solent præstare uictoriâ. Nulla enim alia re uidemus populum Romanum sibi orbem subiecisse terrarum: nisi armorum exercitio: disciplina castroꝝ: atq; usu militiæ. Quid enim aduersus Gallorum multitudinem paucitas Romana ualuisse? Quid aduersus germanog; proceritatem breuitas potuisset audere? Hispanos quidem non tantum numero: sed etiam uiribus corporum nostris præstituisse manifestum est. Aphrorum dolis: atq; diuitiis semper impares fuimus. Græcog; artibus: prudentiaq; nos uici nemo unquam dubitauit. Sed aduersus omnium profuerit tyronem solent eligere. Ius: ut ita dixerim: armog; docere: quotidiano exercitio laborare: quæcunq; in acie euenire præliis possent: omnia in campestri meditatione prænoscere: & quotidiano exercitio roborare: se uere in desides uindicando. Scientia enim rei bellicæ dimicandi nutrit audaciam. Nemo facere metuit: quod se bene didicisse cõsultat. Etenim in certamine belloꝝ exercitata paucitas ad uictoriâ præpior est. Rudis & indocta multitudo exposita semper ad cædē.

De re mi
Ex quibus regionibus Ty

R Eram ordo de pol
Tyrones legent
in omnibus locis
gotem prædite
corporum etia
que a doctissimis hominibus
non: quæ uicine sint soli nit
pessimus habere. Sino nis
omnis habere pugnandi q
be uocant. Contra septem
lures quidem: Sed tamen
nisi Tyrones igitur de tem
quæ copia super: it ad ou
tate prodant. Quæ &
pudum catione consiliu

Uiam ex agris an ex ubi

Equitur utrum ex
ramus credo nunq
placere quæ sub d
breum uigilans bal
cis animo paruo cor
numa membriscui gestare fe
de rare est. Interdum tam
appelli qui ubi domo de d
per pondus: & solem poluerem
in uisita. Interdum sub diuina
nate demum ad uolam erudiant
quin angustis plantarum detiner
uolunt eo modo si corporibus
hæc inuicem est post uicem: in di
per ad bellum: tunc nullis del
pessimi exercitio collecti uicem na
dum agere: la gerra tam inuic
nem. Quanto Cincinno uic
ego suppli uidi robor præpue
uicem uicem uicem uicem

De re militari Liber Primus

Ex quibus regionibus Tyrones eligendi sunt,

Erum ordo deposcit: ut ex quibus prouinciis: uel nationibus Tyrones legendi sint prima parte tractetur. Constat quidem in omnibus locis & ignauos & strēnuos nasci. Sed tamē & gēs gentem præcedit in bello & plaga cœli ad robur non tantum corporum: sed etiam animorum plurimum ualet: quo loco ea quæ a doctissimis hominibus comprobata sunt: non omittam omnes nationes: quæ uicinæ sint soli nimio calore siccitatem amplius quidem sapere: & minus habere sanguinis dicunt: ac propterea constantiam: ac fiduciã eo minus habere pugnandi: quia metuunt uulnera: qui ex gũ sanguinē se hñe nouerint. Contra septentrionales populi remoti a solis ardoribus incō sultiores quidem: Sed tamen largo sanguine redundantes sunt ad bella p̄mississimi. Tyrones igitur de temperatioribus legendi sunt plagis: quibus & sanguinis copia suppetit ad uulnerum: morti q̄ contemptum: & non possit deesse prudenti. Quare & modestiam seruat. n. castris: & non parum prodest in dim catione consiliis.

Utrum ex agris: an ex urbibus utiliores sint Tyrones.

Equitur utrum ex agris: an de urbibus utilior Tyro sit requiramus: credo nunq̄ potuisse dūtitari aptiorem armis rusticã plæbem: quæ sub diuo & in labore nutritur: solis patiens: imbrems negligens balnearum nescia: deliciarum ignara: simplicis animi: paruo contenta: duratis ad omnium laborum tolerantiam membris: cui gestare ferrum: fossam ducere: onus ferre consuetudo de rure est. Interdum tamen necessitas exigit etiam urbanos ad arma compelli: qui ubi nomen dedere militiæ: primum laborare: de currere: portare pondus: & solem pulueremq̄ ferre condiscant. Parco uictu utantur: & rustico. Interdum sub diuo: interdum sub papilionibus commorentur tunc demum ad usum erudiantur armorum: & si longior expeditio emergit: in angariis plurimum detinendi sunt: proculq̄ habendi a ciuitatis illecebris: ut eo modo & corporibus eorum robur accedat: & animis. Nec inficiendum est post urbem conditam Romanos ex ciuitate profectos semper ad bellum: sed tunc nullis delitiis frangebantur. Sed orem cursu: & cã pestri exercitio collectũ natans iuuentus abluibat in tybri. Idem bellator: idem agricola genera tantũ mutabat armog. Quod usq̄ adeo ueḡ est: ut aranti Quintio Cincinnato uiro optimo dictaturã cõster oblatã. Ex agris ergo suppl̄ndũ robur præcipue uidetur exercitus. Nescio quomodo enim minus mortẽ non timet: qui minus deliciarum nouit in uita.

Cuius ætatis Tyrones probandi sint.

Nunc qua ætate milites legi cōueniat exploremus. Et quidem si antiqua consuetudo seruanda est incipientem pubertatem ad delectum cogendam nullus ignorat: non enim tantum celerius: sed etiam perfectius imbuuntur: quæ discuntur a pueris: deinde militaris alacritatis saltus & cursus ante tentandus est: quam corpus ætate pigrescat. Velocitas enim est: quæ percæpto exercitio strēnum efficit bellatorem. Adolescentes legendi sunt: sicut ait Sallustius Nam simulac iuuentus belli patiens erat in castris per laborem usu militiam discabant. Melius enim est: ut exercitatus iuuenis causetur ætatem nō dum aduenisse pugnandi quā doleat præteruisse. Habeat etiam spatium uniuersa discendi. Neque enim parua: aut leuis ars uidetur armorum: siue equitum: siue peditum sagittaria uelis imbueres: siue scutatū armorum numeros: oesque gestus docere: ne locū deserat: ne ordines turbet: ut missile & destinato ictu & magnis uiribus iaciat: ut fossam ducere: sedes sciēter figere norit: tractare scutum: & obliquis ictibus uenientia tela desistere: plagam prudenter uitare: audacter inferre. Huic taliter instituto aduersum quoslibet hostes in acie non erit formido: sed uoluptas.

Qua statura Tyrones probandi sint.

Rocoritatē tyronum ad uictoriam scio semper exactam ita: ut senos pedes: uel certe quinos: & denas uncias habere inter alares equites uel in primis legionū cohortibus probarētur. Sed tunc erat amplior multitudo: & plures militiam sequebantur armata. Necdū. n. ciuilis pars florentiorē adduxerat iuuentutē. Ergo necessitas exigit non tam staturæ rationem habere: quā uirium: & ipso Homero teste non fallimur: qui Tydeum minorem quidem corpore: sed fortiorem armis fuisse significat.

Ex uultu & positione corporis agnosci in eligēdo qui meliores possint esse Tyrones.

Sed qui delectum acturus est: uehementer intendat: ut ex uultu: ex oculis: ex omni conformatione membrorum eos eligat qui implere ualeant bellatoris officium. Nam nō tantū in hominibus: sed etiam in equis: & canibus uirtus multis declaratis indicis: sicut doctissimorum hominum disciplina comprehendit: quod etiam in apibus mantuanus auctor dicit esse seruandū. Nā duo sunt genera: hinc melior insignis: & ore: Et rutilus clarus squamis. Ille horridus aiter Desidia: latamque trahens inglorius aluum. Sit ergo adolescēs martio

operi deputandus uigilantibus oculis: erecta ceruice: lato pectore: humeris musculosis: ualentibus digitis: longioribus brachiis: uentre modicus: exterior cruribus: suris expeditus non superflua carne distentis: sed neruorum duritia collectis. Cū hæc in Tyrone signa depræhendis: proceritatem non magnopere desideres. Vtilius. n. est fortes milites esse q̄ grandes.

Cuius artis Tyrones uel eligendi sint uel respuendi.

Equi: ut cuius artis uel eligēdi: uel penitus respuendi sint milites indagemus. Piscatores: Aucupe: Dulcarios: Linteones: oēsque: qui aliquid tractasse uidentur. Ad gyneceā pertinēs longe arbitror pellēdos a castris: Fabros: Ferrarios: Carpentarios: Macellarios: & ceruogę apogęque uenatores cōuenit sociare militiā. Et hoc est: in quo totius reip. salus uertitur: ut Tyrones non tantum corporibus: sed et animis p̄stantissimi deligantur. Vires regni & Romani nominis fundamentū in prima delectogę examinatione cōsistunt: nec leue putetur hoc officiū: aut passim quibuscunq; mandandū: quod apud ueteres inter uaria genera uirtutū in Sertorio: præcipue constat esse laudatum. Iuuentus. n. cui defensio prouincię: cui belloꝝ est cōmittenda fortuna: & genere: si copia suppetat: & moribus debet excellere. Honestas. n. idoneū militē reddit. Verecūdia dum phibet fugere facit esse uictorem. Quid. n. prodest: si exerceatur ignauus? Si pluribus stipendiis moret in castris: nūq̄ exercitus profecit tēpore belli: cuius in probādis tyronibus claudicari elektor. Et quantū usu: experimētisq; cognouimus: hīc tot ab hostibus illatę sunt clades: dum longa pax milites negligentius: incuriosiusq; legit: dum inhonestiores: quicq; ciuilia sectantur officia: dum possessoribus addicti tyrones per gratiam aut dissimulationem probantium tales sociantur armis quales domini habere fastidiunt. A magnis ergo uiris magna diligētia idoneos eligi conuenit iuniores.

Quando Tyrones signandi sunt.

Ed nō statim pūctis signogę inscribēdus est Tyro delectus. Verū ante exercitio p̄tentādus: ut utq; tāto opi aptus sit: possit cognosci: & uelocitas in illo requirēda uidef: & robur. Et utq; armogę disciplinā ediscere ualeat. Utq; habeat cōfidētia militariē Plæriq; n. quis nō improbables uideant: tamē experimētis cōprobant indigni. Repudiādi ergo minus utiles: & i locū eogę strēnuissimi subrogādi sūt. In omni. n. cōflictu nō tā pdest multitudo q̄ uirtus. Signatis itaq; tyronibus per quotidiana exercitia armogę est demōstrāda doctrina. Sed huius rei usū dissimulatio lōge securitatis aboleuit. Quē inuenis: q̄ docere possit: qd̄ ip̄e nō didicit. De historiis ergo uel libris nobis antiqua cōsuetudo reperēda ē. Sed illi res gestas: & euētus tātū scripsere belloꝝ. Ista q̄

nunc quærimus: tanquã uota linquentes Lacedæmonii quidem & Athenienses: aliiq; græcorum in libros rettulere complura quæ acuta uocantur. Sed nos disciplinam militarem populi Ro. debemus inquirere: qui ex paruis finibus imperium suum pene solis regionibus: & mundi finem distendit. Hæc necessitas compulit euolutis auctoribus ea me in hoc opusculo fidelissime dicere: quæ Cato ille censorius de disciplina militari scripsit: quæ Cornelius celsus: quæ Frontinus perstringenda duxerunt: quæ Paternus diligentissimus iuris militaris assertor in libros redegit: quæ Augusti & Traiani: Hadrianiq; constitutionibus cauta sunt. Nihil enim mihi auctoritatis assumo: sed horum: quos supra rettuli ea: quæ dispersa sunt: uelut in ordinem: & abbreviationes: quæ epithomata dicuntur conscribo.

Ad gradum militem: & cursum: & saltum exercendos Tyrones.

Quærimus ergo meditationum auspiciis Tyrones militem edocendi sunt gradum. Nihil enim magis in itinere: uel acie custodiendum est: quã ut omnes milites incedendi ordinem seruent: quod aliter non potest fieri: nisi ut assiduo exercitio ambulare celeriter: & æqualiter discant. Periculum enim ab hostibus semper grauissimum sustinet diuisus & inordinatus exercitus. Militari ergo gradu. xx. milia passuum horis. v. duntaxat æstiuis conficienda sunt. Ple-no autem gradu qui citatior est: totidem horis. xxiiii. milia peragenda sunt: quicquid addideris: iam cursus est: cuius spacium non potest diffiniri. Sed ad cursum præcipue assuefaciendi sunt iuniores: ut maiore impetu in hostem currant: ut loca opportuna celeriter cum usu uenerit occupent: uel aduersariis idem facere uolentibus præoccupent: ut ad explorandum alacriter pergant: alacrius redeant: ut fugientium facilius terga comprehendant. Ad saltum etiam quo uel fossæ transiliuntur: uel impediens aliqua altitudo superatur exercendus est miles: ut cum eiusmodi difficultates euerint: possint sine labore transire. Præterea in ipso conflictu: ac dimicatione telorum bellator cum cursu saltuq; ueniens aduersarii perstringit oculos: mentemq; deterrere: priusq; plagam infligit: quã ille ad cauendum: uel ad resistendum se præparet. De exercitio magni Pompei Sallustius hoc memorat: cum alacribus saltu: & uelocibus cursu cum ualidis ueste certabat. Neq; enim ille aliter potuisset par esse Sertorio: nisi se & milites frequentibus exercitiis præparasset ad prælia.

Ad natandi usum exercendos Tyrones.

Natandi usum æstiuis mensibus oīs æqualiter debet tyro condiscere. Nō enim pontibus semp flumina trāseuntur. Sed & cœdens: & insequens natate cogit frequēter exercitus. Sæpe repētinis ītribus solēt exundare torrētes. Et ignorātia non solū ab hoste: sed ab ipsis aquis discrimen incurrit. Ideoq; Romani uereres: quos tot bella: & continuata pericula ad omnē rei militaris erudiuerant artē. Campum martiū u cinū tyberi delegerūt: in quo iuuentus post exercitiū armogē sudorē: puluerēq; dilueret: ac lassitudinē: cursuq; laborem natādo deponeret: nō solū autem pedites: sed & equites: ipsoq; equos uel lixas: quos Galliaris uocant ad natandū exercere percōmodū est ne quid imperitis: quū necessitas incumbit eueniat.

Quemadmodū ad scuta uel ad palos antiqui exercebāt tyrones.

Antiqui: sicut inuenitur in libris hoc genere exercere tyrones Scuta de uimine in modū cratiū: & rotundata texebant ita: ut duplum pondus crates haberet: q̄ scutū publicū habere cōsueuit: iidemq; clauas ligneas duplicis æque ponderis pro gladiis tyronibus dabāt. Eoq; modo nō tantū mane: sed etiā post meridiē exercebantur ad palos. Paloge. n. usus non solum militibus: sed etiam gladiatoribus plurimū prodest. Nec unq̄ aut arena: aut cāpus inuictum p̄bauit uirum: nisi qui diligenter exercitatus docebatur ad palum. A singulis aut tyronibus singuli pali defigebant in terrā: ita ut micare nō possent: & sex pedibus eminent. Cōtra illum palū: tanq̄ contra aduersariū Tyro & crate illa: & claua: uelut cū gladio se exercebat: & scuto: ut nunc quasi caput: aut faciem peteret: nunc a lateribus minaretur. Interdum cōtenderet poplites: & crura succidere recederet: insultaret: insiliret: & quasi præsentem aduersarium: sic palum omni impetu: omni bellandi arte tentaret: in qua meditatione seruabatur illa cautela: ut ita Tyro ad inferendum uulnus insurgeret: ne qua parte ipse pateret ad plagam.

Non cæsim: sed punctim ferire docendos Tyrones.

Pæterea non cæsim: sed punctim ferire discebant. Nam cæsim pugnātes non solum facile uicere: sed etiam derisere Romani. Cæsa enim quouis impetu ueniat: non frequēter interficit: cū & armis uitalia defendantur & ossibus. At contra puncta duas uncias facta & adacta mortalis est. Necessē est enim ut uitalia penetret: quicquid immergitur. Deinde cum cæsa infertur: brachium dextrum: latusq; nudatur. Puncta autem tecto corpore infertur: & aduersarium fauciat anteq̄ uideatur. Ideoq; ad dimicandum hoc præcipue genere usos constat esse Romanos. Dupli autem ponderis illa cratis: & claua dabantur: ut cum uera & leuiora Tyro arma sumpsisset: uelut grauiore pondere liberatus securior: alacriorq; pugnaret.

Armaturam docendos Tyrones.

Raterea illo exercitii genere: quod armaturam uocant: & a capi doctoribus traditur: imbuendus est Tyro. Qui usus uel ex parte seruetur. Constat enim & iam in omnibus praeliis armaturam melius pugnare quam ceteros. Ex quo intelligi debet quod exercitatus miles in exercitato sit melior. cum armaturæ utcumque eruditi reliquos cōubernales suos bellandi arte præcedat. Ita autem se uere apud maiores exercitii disciplina seruata est: ut & doctores armorum duplicibus remunerarentur annonis: & milites qui parum in illa proclutione profecerant pro frumeto ordeum cogere accipere. Nec ante eis in tritico reddere annonam: quam sub præsentia præfecti tribunorum: uel principum experimētis datis ostēdissent se omnia quæ erant in militari arte cōplessē. Nihil. n. neque firmius: neque felicius: neque laudabilius est reip. in qua abundant milites eruditi. Non. n. uestitium nitor: uel aurium argenti: gemarumque copia hostes aut ad reuerentiam nostram: aut ad gratiam inclināt: sed solo terrore subiguntur armorum. Deinde in aliis rebus: sicut ait Cato: si quid erratum est: potest postmodum corrigi. Præliorum delicta emendationem non recipiunt. Nam poena statim sequitur errorem. Aut. n. confestim pereunt: qui ignaue imperiteque pugauerunt. Aut in fugam uersi uictoribus ultra pares esse non audent.

Tyrones exercendos ad missilia iacienda.

Ed ad iceptum reuertor. Tyro qui cum claua exercetur ad palum hastilia quoque ponderis grauioris quam uera futura sunt. iaculum aduersus illum palum: tamquam aduersus hominem iactare compellitur: in qua re armorum doctor attendit: ut magnis uiribus: & destinato ictu hastile cōtorqueat: ut uel in palum: uel iuxta dirigat missile. Etenim exercitio lacertis robur accrescit: & iaculandi peritia: atque usus acquiritur.

Sagittis diligenter Tyrones imbuendos.

Ed prope uel tertia: uel quarta pars iuniorum: quæ aptior poterit reperiri: arcibus ligneis: sagittisque lusoriis: ad illos ipsos semper exercenda palos. at ad doctores ad hanc rem artifices eligendi & maior adhibenda solertia: ut arcum sciēter teneant: ut fortiter impleant: ut sinistra fixa sit: ut dextra cum ratione ducat ut ad illud: quod feriendum est oculus pariter: animusque consentiat: ut siue in equo: siue in terra recte sagittare doceant: quæ arte & disci opus est diligentibus: & quotidiano usu: exercitioque seruari. Quam autem utilitatis boni sagittarii in preliis habeant. Cato in libris de disciplina militari euidenter ostēdit. Et Claudius pluribus iaculatoribus ante institutis atque perdoctis hostem: cui prius impar fuerat: superauit: Africanus quod Scipio: cum aduersum Numantinum: qui exeritum populi Romani sub iugum miserat: ceterum acie certaturus: aliter se superio

De re
 it hanc re no creditur
 Ad iactandos lapides fur
 Diapides uero
 genere conueni
 in iulaz hab
 ratur matres p
 mili que ex fida
 bellatores cassibus catra
 nel fustibulo destituti sagitt
 e rancie uolunt importat ut
 p m. lo oltus it uerz p lliis
 to ueneris tyronibus frequ
 uel labores: interdū euen
 haly defensē dūs aut colli
 uibus barbari fundiq; dep
 Libataz quoz
 da iuniorū. Na
 lia militū habuer
 martio: barbuli u
 stat oia bella colē
 iud impū puenissent: p me
 q; perculsanos cētūrit appe
 un quos aut martio: barbuli
 uerone milites iacerent: po
 fici. Nam hostese quoque
 mēdē ad ictum missiliū po
 Quæ admodū ad aicend
 On tanti a tyron
 eozque districte
 distimulatio: por
 ztate poterit i
 cōuertuntur plicia
 rura: rati ut nō solū a dentis: si
 tū ceteris: expulatos etiā gladio
 tante: faciebāt: ut melius i iugum
 sine exercebantur in pte.
 Quidam quoz paul
 lant: impotentia
 pedimētibus: necessi
 tatiū: licet hoc cred

re futuge eē nō credidit: nisi in oībus cēturiis lectos sagittarios miscuisse.
Ad iactandos lapides fundis exercendos Tyrones.

A lapides uero uel manibus: uel fundis iaciendos exerceri diligenter conuenit iuniores. Fundarum usum primi balearium insulaz habitatores & inuenisse: & ita perite exercuisse dicuntur: ut matres paruos natos nullum cibum contingere sinerēt nisi quē ex sūda destinato lapide percussissent. Sæpe, n. aduersus bellatores cassidibus catafractis loriceisq; munitos teretes lapides de funda uel sustibalo destinati sagittis sunt oībus grauiores: & mēbris itegris: letale tamē uulnus importat: ut sine inuidia sanguinis hostis lapidis ictu inteat. In oībus at̄ uetere pliiis sūdiores militasse nullus ignorat: quæ res iō ab uniuersis tyronibus frequēti exercitio discēda est: quia sūdā portare nullus est labor: & interdū euenit: ut ī lapidosis locis cōflictus hēatur: ut mōs sit aliq; defendēdus aut collis: ut ab oppugnatōe castelloz siue ciuitatū lapidibus barbari: fundisq; depellēdi sint.

De exercitio plumbatage.

Plumbatage quoq; exercitatio: q̄s martiobarbulos uocat: ē tradēda iuniorib⁹. Nā ī illyrico dudū duæ legiōes fuerūt: q̄ sena militia militū habuerūt: quæ q; his telis sciēter utebant: & fortiter martiobarbuli uocabāt. his lōgo tpe p̄ legiōes strēnuissime cōstat oīa bella cōfecta usq; eo: ut Dioclitianus: & Maximianus: cū ad impiū puenissent: p̄ merito uirtutis hos martiobarbulos Iouarios atq; herculanos cēsuerit appellādos. Eosq; cūctis legiōibus p̄tulisse docemur. quos aut̄ martiobarbulos insertos scutis portare cōsueuerūt: quos si opportune milites iacerent prope sagittarioz scutati mutuari uidentur officū. Nam hostes: equosq; consauciant prius q̄ non modo manu ad manum: sed ad ictum missiliū potuerit perueniri.

Quēadmodū ad ascendendos equos Tyrones exercēdi sunt.

Non tantū a tyronibus: sed etiam a stipēdiolis militibus salitio equoz districte ē semp̄ exacta & usq; ad hāc ætatē: licet iā cū dissimulatōe puenisse manifestū ē. Eq̄ lignei hyeme sub tecto ætate ponebāt ī cāpo. Sup̄ hos iuniores primo inermes. dum cōsuetudine p̄ficerēt. Demū armati cogebant̄ ascēdere. tātaq; cura erat ut nō solū a dextris: sed etiā a sinistris p̄ibus & insilire & desilire discerēt: euaginos etiā gladios: uel contos tenētes. Hæc enī assidua meditātōe faciebāt: ut melius ī tumultu plii sine mora ascēderēt: q̄ tā studiosis sine exercebantur in pace.

Ad portādū pōdus exercēdos Tyrones.

Pondus quoq; baiulare usq; ad. lx. libras: & iter facere gradu militari frequētissime cogendi sunt iuniores: quibus in arduis expeditionibus necessitas imminet anonam pariter & arma portandi. Nec hoc credatur esse difficile si uis accesserit. Nihil. n.

est: quod non assidua meditatio facillimum reddat. Quam rem antiquos milites factitauisse Virgilio ipso teste cognosci potest: qui ait. Non secus ac patrii acer Romanus in armis: In iusto sub fasce uiam cum carpit: & hosti Ante expectatum positus stat in agrine castris.

Quo armorum genere usi sint antiqui.

Locus exigit: ut quo armorum genere instruendi: uel muniendi sint tyrones referre tētemus. Sed in hac parte antiqua penitus consuetudo delata est. Nam licet exemplo Gothorum: & Alannorum: Hunnorumque equitum arma profecerint: pedites tamē constat esse nudatos. Ab urbe enim condita usque ad tempus diui Gratiani & catafractis & galeis muniebatur pedestris exercitus. Sed cū campestris exercitatio interueniente negligētia: desidiaque cessaret: grauiā uideri arma coeperunt: quæ raro milites induebant. Itaque ab impatore postulabant primo catafractas: deinde cassides reponere: sic detectis pectoribus: & capitibus cōgressi contra Gothos milites nostri multitudinē sagittariorum sæpe deleti sunt: nec post tot clades: quæ usque ad tantarum urbium excidia peruenerūt cuique curæ fuit uel catafractas: uel galeas pedestribus reddere. ita fit: ut non de pugna: sed de fuga cogitent: qui in acie nudi exponuntur ad uulnera. Quid enim pedes sagittarius sine catafracta: sine galea faciet: qui cum arcu scutum tenere non potest? Quid ipsi Draconarii atque signiferi: qui sinistra manu hastas gubernant: in prælio faciēt: quorum & capita nuda constant: & corpora. Sed grauis pediti lorica uideretur: & galea fortasse raro meditantis: & arma tractanti. Cæterum quotidianus usus non laborat etiam si onerosa gestauerit: sed illi qui laborem in portandis ueteribus munimentis armorum ferre non possunt detectis capitibus & uulnera sustinere coguntur: & mortes. Et quod est grauius: est & turpius: aut capi: aut certe fugere: & tempore perdere: sic dum exercitium laboreque declinant cū maximo dedecore trucidantur: ut pecudes. Vnde enim apud antiquos mirus non dicebatur pedestris exercitus: nisi quando pilatæ legiones: præter scuta: etiam catafractis: galeisque fulgebant usque eo: ut sagittarii sinistra brachia manicis munirentur: pedites scurati præter catafractas: & galeas: etiam ferreas ocreas in dextris cruribus cogerentur accipere. Sic erant muniti illi: qui in prima acie pugnantes principes: in secunda hastati in tertia triarii uocabantur. Sed triarii genibus flexis solebant intra scuta subsidere: ne stantes uulnerentur ueniētibus telis: & cum necessitas postulat esset tanquam uehementius inuaderent hostes: quibus constat sæpe factam esse uictoriam: cum hastati illi: & qui priores steterant: interiissent. Erant tamen apud ueteres inter pedites: qui dicebantur leuis armaturæ subditores: & ferentarii: qui præcipue in cornibus locabantur: & a quibus pugna diuine fumebat exordiū. Sed ii: & uelocissimi: & exercitatissimi legebantur.

De re militi
 Veret admodum malis cedere
 non legioni regis solebat inueni
 etiam in uento permantur or
 etiam in pelibus uterentur: qu
 etiam in prælio homini: qui
 etiam in quibus uteretur: ped
 etiam in præfraxa uouem un
 etiam in lorica scienter:
 etiam in quod nos iam tara su
 etiam in quas bebras uocant
 etiam in Scythum prætere quod
 etiam in habere debere. Ita en
 etiam in ad pylatur appellat
 etiam in dextros pedes in an
 etiam in ab hostibus: ne poss
 etiam in pagam possit inferre. In
 etiam in quorūq; armos q
 etiam in uictorem sumat auda
 etiam in uictis.

De muniti
 Althoq; quos munit
 tam saluare: neq; tam
 et ipse recte constituta
 res desinere: et perag
 etiam in ciuitatem uide
 etiam in prius intercidit. Nen
 etiam in casta constituit. Sic d
 etiam in quibus exercitus scim
 etiam in line caltis ista patiunt
 etiam in munimenta castrorum
 etiam in munit cadunt: nec prius
 etiam in propugnandi.

In quibus locis co
 Altho autem præsertim
 loco ubi ut & lignos: &
 etiam in uicōmorandū sit
 etiam in ne mons sit uicini
 etiam in Consideranda etiā ne torret
 etiam in quibus exercitus. Pro no
 etiam in quibus maior multi

Nec erāt admodū multi: q̄ cedētes: si praelii necessitas cōpulisset: inter pricipia legionū recipi solebāt ita: ut acies imota cōsisteret: usq̄ ad p̄sentē. p̄p̄ ætatē cōsuetudo permansit: ut omnes milites pileis: quos pannonicos uocabant: ex pellibus uterentur: quod propterea seruabatur: ne grauis galea uideretur in praelio homini: qui gestabat aliquid semper in capite. Missilibus autem: quibus utebatur pedestris exercitus pyla uocabatur: ferro subtili trigono præfixa: nouem unciaz sine pedali: quod in scuto fixa nō possint abscindi: & lorica scienter: ac fortiter directā facile perrumpūt: cūtus generis apud nos iam rara sunt: Barbari autē scutati pedites his præcipue utuntur: quas bebras uocant. & binas etiam: ac ternas in praeliis portant. Sciendum præterea quod cum missilibus agitur sinistros pedes in ante: milites habere debere. Ita enim uibrandis spiculis uehementior ictus est. Sed cum ad pylam: ut appellāt: uenitur: & manu ad manum gladio pugnatur: tunc dextros pedes in ante milites habere debent: ut & latera eorū subducantur ab hostibus: ne possint uulnus accipere: & pximior dextera sit: quæ plagam possit inferre. Instruendos igitur: ac protegendos omni arte pugnandi: & quocūq̄ armorū genere cōstat esse tyrones. Necessē est enim ut dimicādū acriorem sumat audaciam: qui munito capite: uel pectore nō timet uulnus.

De munitione castrorum.

Astroz quoq̄ munitionem debet tyro condiscere. Nihil enim tam salutare: neq̄ tam necessarium inuenitur in bello. Quippe si recte constituta sunt castra. ita intra uallum securi milites dies: noctesq̄ peragunt. etiam si hostis obsidiat quasi muratam ciuitatem uideantur secum ubiq̄ portare. Sed huius rei scientia pr̄sus intercidit. Nemo enim iamdiu deductis fossis præfixisq̄ sudibus castra constituit. Sic diurno uel nocturno superuētū equitū Barbaroz multos exercitus scimus frequenter afflictos. Non solū autē confidentes sine castris ista patiuntur: sed cum in acie casu aliquo cœperint cadere munimenta castrorum: quo se recipiant non habent. & more animalium multi cadunt. nec prius moriendi finis fit: q̄ hostibus uolūtas fuerit prosequendi.

In quibus locis constituenda sint castra.

Castra autem præsertim hoste uicino tuto semper faciēda sūt loco ubi ut & lignoz: & pabuli & aquæ suppetat copia. Et si diuti uscōmorandum sit: loci salubritas eligeretur. Cauendum etiam ne mons sit uicinus altior: qui aduersariis captus possit officere. Considerandū etiā ne torrētibus inundari cōsueuerit campus: & hoc casu uim patiat exercitus. Pro numero autē militū: uel impedimētoz muniēda sunt castra: ne maior multitudo cōstipetur in paruis: neue pauci

beat curuaturas: ut æquali legitimoq; spatio miles distet a milite. tunc præcipiendum: ut subito duplicent aciem ita: ut in ipso impetu: ad quæ ipsi respondere solent ordo seruetur. Tertio præcipiendū est: ut quadratam aciem repente constituat: quo facto in trigonū: quæ cuneum uocat: acies ipsa munda est: Quæ ordinatio plurimū pdesse cōsuevit i bello. lubet tur etiam ut instruant orbē: quo genere cum uis hostiū iterrupt aciem. resisti ab exercitatis militibus cōsuevit: ne omnis multitudo fundat in fugam: & gratie discrimē imineat. Hoc si iuniores assidua meditatione pceperint facilius in ipsa dimicatione seruabunt.

Quantū spatium ire debeant: & quotiens in mense exerceri quū educuntur milites ambulatum.

Ræterea uetus cōsuetudo pmāsit: & diui Augusti: atq; Hadriani constitutionibus præcauet: ut in mense tam æquites: q̄ pedites educant ambulatū. Hoc enim uerbo hoc exercitii genus nominant. & decem milia passuū armati: instructiq; omnibus telis pedites militari gradu ire: ac redire iubebantur in castra: ita ut aliquam itineris partem cursu alacriore conficerent. Equites quoq; diuisi per turmas: armatiq; similiter tantum itineris peragebant: ita ut ad equestrem meditationem interdum sequerentur: interdum cederent: & re cursu quodam impetus repararent. Non solum autem in campis: sed etiā in cliuosis: & arduis locis & descendere: & ascendere utraq; acies cogebat: ut nulla res uel casus prorsus pugnantibus posset accidere: q̄ non ante boni milites assidua exercitatione didicissent.

De adoratione rei militaris Romanæq; uirtutis.

Aec fide: ac deuotionis intuitu imperator inuicte de uniuersis auctoribus: qui rei militaris disciplinam litteris mandauerunt: in hunc libellum enucleata cōgessi: ut in delectu: ac exercitatione tyronum si quis diligens uelit existere ad antiquæ uirtutis iuitationem facile corroborare possit exercitū. Neq; enim degenerauit i hominibus martius calor: nec effictæ sunt terræ: quæ Lacedæmonios: quæ Athenienses: quæ Marfos: quæ Samnites: quæ Pelignos: quæ ipsos pgenere Romanos. Nōne Epyri armis plurimū aliūde ualuerūt: Nōne Macedōes: ac Thessali superatis Persis usq; ad Indiā bellā do penetrarūt: Dacos aut ac Mædos: ac Thraces in tātū bellicosos semp fuisse māifestū est: ut ipsum Martē fabulose apud eos natū esse cōfirmet. Longum est: si uniuersarum prouinciarum uires enumerare contendam: cum omnes in Romani Imperii ditione consistant. sed longe securitas pacis homines partim ad delectationem ocii: partim ad ciuilia traduxit officia. Ita cura exercitii militaris primo negligentius agi: postea dissimulari: ad postremum olim in obliuionem perducta cognoscitur. nec

Flauii Vegetii Renati

aliquis hoc superiore aetate accidisse miretur: cum post primū puni-
cū bellum, xx. ex cursu annorum pax ita Romanos illos ubique uictores ocio: & ar-
more desuetudine eneruauit: ut secūdo punico bello Hanibali pares esse
nō possent. Tot itaque consulibus: tot ducibus: tot exercitibus amissis. Tūc
enim ad uictoriam puenerunt: cum usum: exercitiūque militare cōdiscere
potuerūt. Semper ergo eligēdi & exercendi sunt iuniores. utilius enim cō-
stat erudire armis suos: quā alienos mercede conducere. **Finis.**

Vegetii Renati epithomatis de re militari liber secundus.

Instituta maiore artis armatae praecipue clementia uestra
peritissimeque retinere continuis declaratur uictoriis: ac triu-
phis, siquidem indubitata approbatio artis sit rege semper
effectus. Vege tranquillitas tua impator inuicte altiori con-
silio: quam mens poterat terrena concipere ex libris antiqua
desiderat: cum ipsam antiquitatem factis recentibus antece-
dat. Cum igitur haec litteris breuiter comprehendere maiestati uestrae non
tam discenda: quam cognoscenda praecipere: certauit sapius deuotio cum pu-
dore. Quid enim audacius: quam domio: ac principi generis humani domito-
ri omnium gentium barbararum de usu: ac disciplina insinuare bellogum: nisi for-
te iussisses fieri: quod ipse gessisses, & rursum tanti imperatoris non obedi-
re mandatis plenum sacrilegii uidebas: atque periculi. Miro itaque timore in pa-
rendo audax factus sum: dum metuo uideri audacior: si negassem. Ad quam
temeritate praecedens me indulgentiae uestrae pennitas animauit. Nam li-
bellum de delectu: atque exercitio tyronum dudum tanquam famulis obtuli. non
tamē culpatus abscessi. nec formido iussum aggredi opus: quod spontaneum
cessit impune.

Haec continet secundus liber.

In quot genera diuidatur res militaris.

Quid inter legiones: & auxilia intersit.

Quae causa exhauriri fecerit legiones.

Quotenas legiones antiqui duxerunt ad bellum.

Quemadmodum legio constituatur.

Quot cohortes in una sint legione. Item quot milites in una cohorte.

Nomina & gradus principum legionum.

Nomina eorum: qui antiquos ordines ducebant.

De officio praefecti legionis.

De officio praefecti castrorum.

De officio praefecti fabricorum.

De officio tribuni militum.

De centuriis: atq; vexillis peditum.

De turmis equitum legionariorum.

Quæadmodum legionis acies instruantur.

Quæadmodum triarii: uel centuriones armentur:

Commissa pugna grauem armaturam stare pro muro.

Nomina militum. & gradus in scutis eorum aduersis scribenda.

Præter corporis robur notag: uel cõputandi artem in tyronibus eligendã.

Donatiui partem dimidiam debet apud signa milites sequestrare seruandum ipsis.

In legione ita fieri p motiões: ut per oēs cohortes transeant qui pmouent.

Quid inter tubicines: & cornicines: & classicum intersit.

De exercitatione militum.

Exempla adhortationum exercitii militaris & de aliis artibus tracta.

Enumeratio ferreamentorum: uel machinarum legionis.

In quot genera diuidatur res militaris.

Es igitur militaris sicut latinorum egregius auctor carminis sui testatur exordio: armis constat & uiribus. Hæc in tres diuidet partes. Equites. Pedites. Classes. Equitum alii alares dicunt ab eo: quod ad similitudinem alarum ab utraque parte protegant acies: quæ nunc uexillationes uocantur a uelo: quia uelis: hoc est

flammulis utuntur. Est aliud genus equitum, qui legionarii uocantur: propterea quidem: quod connexi sunt legioni: ad quorum exemplum sunt equites instituti. Classium item duo genera. Vnum liburnarum: aliud Iuliorum Equitibus campi: Classibus maria: uel flumina: peditibus colles: urbes: plana: & arbusa seruatur. Ex quo intelligere magis reip. necessarios pedites: qui possunt ubique prodesse. & maior numerus peditum: sumptu: & expensa minore nutritur. Exercitus ex re ipsa: atque opere exercitii nomen accepit: ut ei nunquam liceret obliuisci: quod uocabatur. Vex: ipsi pedites in duas diuisi sunt partes. Hoc est in legiones: & auxilia. Auxilia a sociis uel foederatis gentibus mittebantur. Romana autem uirtus precipue in legionum ordinatone prepollet. Legio autem ab eligendo appellata est: quod uocabulum eorum desiderat fidem: atque diligentiam: quibus milites prestantur. In auxiliis minor. In legionibus longe amplior consuevit militum numerus ascribi.

Quid inter legiones & auxilia intersit.

Enique Macedones: Græci: Dardani phalanges habuerunt: ut in una phalange armatorum octo milia ceterent. Galli: atque celtiberi: pluresque barbaricæ nationes cateruis utebantur in phalange: in quibus erant septena milia armatorum. Romani legiones habent: in quibus singulis septena milia: interdum amplius militare consueuerunt. Quid autem inter legiones: & auxilia uideatur interesse expediam. Auxiliatores conducuntur ad phalangem

Flauii Vegetii Renati

ex diuersis locis: ex diuersis muneribus uenientes. nec disciplina inter se
nec notitia: nec affectione consentiunt. Alia instituta. alius iter eos est usus
armorum. Necessè est autè tardius ad uictoriam puenire: qui discrepant ante
quàm dimicent. Denique cum in expeditionibus plurimum possit omnes milites
unius præcepti significatiõe conuerti nõ possunt æqualiter iussa cõplere.
Qui ante pariter non fuerunt: tamè hæc ipsa si solèmbus: diuersisque exerci
tiis ppe quo: idie roborent: nõ mediocriter iuuant. Nam legiõibus semp
auxilia: tanquàm leuis armatura in acie iungebant: ut in his plandi magis ad
miniculũ esset: quàm principale subsidium. Legio autè p priis cohortibus ple
na: cum grauem armaturã: hoc est principes hastarios triarios ante signa:
rior. Item leuè armaturã: hoc est ferentarios. sagitarios. funditores balista
rios: cum p prios: & sibi impositos equites legionarios iisdem matriculis te
neat cū uno animo parique cõsensu castra munit. aciem instruat. prælium
gerat ex omni parte perfecta: nulloque extrinsecus indigens adiumento: quò
tãlibet hostium multitudinẽ supare cõsueuerat. documētum est magnitu
do Romana: quæ semp cū legionibus dimicans tantum hostium uicit: quã
uel ipsa uoluit. uel regē natura permisit.

Quæ causa exhauriri fecerit legiones.

Legionũ nomen in exercitu pmanet hodie: sed p negligentia su
periorum tempore robur infractũ est. Nam cum uirtutis p̄mia
occuparet ambitio: & p grãam pmouerent milites: quò pmoue
ri cõsueuerat p laborẽ. Deinde cõtubernalibus cõpletis stipen
diis p testimoniales: ex more dimissis non sunt alii substituti.
Præterea necesse est morbo aliquãtos debilitari: atque dimitti. aliquãtos mi
litiam deferere: uel diuersis casibus interire: ut nisi annis singulis: imo sin
gulis pene mensibus in recedentiũ locum iuniorum turba succedat: quãuis
copiosus exhauriatur exercitus. Est & alia cã cur attenuatæ sint legiones.
Magnus in illis labor est: militandi. grauiora arma: sera munera: seuerior
disciplina. Quod uirantes plerique in auxiliis sæpe festinant militiæ sacramẽ
ta percipere: ubi & minor sudor: & maiora sunt præmia. Cato ille maior cū
& armis inuictus esset: fertur sæpe dixisse: quò plus se reip. crederet p̄futuꝛe:
si disciplinam militarem cõferret in litteras. Nam uniũ ætatis sunt res: quò
fortiter fiunt. Quæ uero pro utilitate reip. scribunt: æterna sunt. Idem se
cerunt alii cõplures. Sed p̄cipue Frontinus scribens diuo Traiano ob eius
modi cõprobat industriam. Hõrẽ instituta: Hõrẽ p̄cepta quã ualebo scri
ptũ: fideliterque signabo. Nam cū eisdem expẽsas faciat & diligenter & negligẽ
ter exercitus ordinatus nõ solũ p̄sentibus: sed etiã futuris sæculis p̄ficiet:
si p̄uisione maiestatis tuæ Imperator Auguste & fortissima dispositio re
paretur armorum: & emẽdetur dissimulatio præcedentiũ.

Quotenas legiones antiq̄ ad bellum duxerunt.

De re
Nominibus au
tes copiosissim
auribus locos
cuius bello de
natione leg
namque descripto si ob
ficalitati ipsos rei cõuenit
sunt ut memoriam intellige
ctam esse reip. cuius impe
rat exercitus bellicos.
Quẽmod
diligenter regim
bus: additis eni
plus mensium
matur. Nam u
lis infestitiam
com aut p deum xp̄m & fa
lectionem deum generi hu
Anguli nomẽ accepit: tan
uero. & impendens pui
tas firmit. quò fideliter e
to oia le l'itruũ facturos q
tam nec morte in reulari
Quo coh
hem quor
Cendiũ est aut
prima cohors
Nam generat
Hec enim sal
est semp exere
peratoꝛ. Hoc etiã diuina
crim quã. Equites longet
est totius legio. ab hac u
cũda cohors habet pedes.
quingentesima. Tertia
Sed in hac tertia calidior
horũ quarta habet pedes.
Sed firmos desiderat mili
stro ponit coram. Hec quinq
tors habet pedes. Alii Eq

N omnibus auctoribus inuenit singulos cōsules aduersus hostes copiosissimos nō amplius: q̄ binas duxisse legiones: aditis auxiliis sociog. tanta in illis erat exercitatio: tanta fiducia: ut cui uis bello duæ crederent posse sufficere. Quapropter ordinationē legionis antiquæ secūdū normā militaris iuris exponam: quæ descripto si obscurior: aut impolitor uidebitur: nō mihi: sed difficultati ipsius rei cōuenit imputari. Attento itaq; animo sæpius relegēda sunt: ut memoria: intelligētiaq; ualeant cōprehendi. Neçesse est enim in uictam esse remp. cuius imperator militari arte percæpta: q̄tos uoluerit faciat exercitus bellicosos.

Quēmodum legio constituenda sit.

I lligenter igitur lectis iunioribus corporibus animisq; p̄stantibus: additis etiam exercitiis quottidianis quattuor: uel eo amplius mensium iussu: auspiciisq; inuictissimi p̄cipis legio formatur. Nam uicturis in cute p̄ctis milites scripti & matriculis inserti: iurare solent. & ideo militiae sacramenta dicunt. Iurant autē p̄ deum xp̄m: & sanctū spiritū: & per maiestatem impatoris: quæ secūdum deum generi humāo diligēda ē: & colēda. Nam quom̄ impator Augusti nomē accepit: tanq̄ p̄senti & corporali deo fidelis est p̄standa de uotio. & impendendus puigil famulatus. Deo enim uel priuatus: uel militans seruit. quū fideliter eum diligit: q̄ deo regnat auctore. Iurant autē milites oīa se strenue facturos: quæ præceperit impator. nunq̄ deserturos militiam: nec mortem recusaturos pro Romana rep.

Quot cohortes sint in una legione.

Item quot milites in una cohorte.

Ciendū est autē in una legiōe decem cohortes esse debere. Sed prima cohors reliquas & numero militū: & dignitate p̄cedit. Nam genere: atq; institutiōe s̄farū uiros electissimos querit. Hæc enim suscipit aqlam: quod præcipuū signū in Romano est semp̄ exercitu: & totius legionis insigne. Hoc imagines imperatoris. Hoc etiā diuina: & p̄sentia signa uenerant. Habet pedites mille centū gnq;. Equites loricatedos. cxxii. Et appellat̄ cohors miliaria: q̄ caput est totius legiōis. ab hac: cū pugnandū est: prima acies incipit ordinari. Secūda cohors habet pedites. d. lvi. Equites loricatedos. lxxvi. & appellat̄ cohors quinquagenaria. Tertia cohors similiter habet pedites. d. lv. Egtes. lxxvi: Sed in hac tertia ualidiores p̄bari moris est: q̄a in media acie consistit. Cohors quarta habet pedites. dc. Equites. lxxvi. Cohors quinta habet totidē. Sed strenuos desiderat milites: q̄a sicut prima in dextro: ita quinta in sinistro ponit̄ cornu. Hæc quinq; cohortes in prima acie ordinantur. Sexta cohors habet pedites. d. lv. Egtes. lxxvi. In ipsa quoq; enucleati ascribēdi sunt

Etus tamen consuetudo tenuit: ut ex primo principe legionis promeretur centurio primi pyli: qui non solum aquilæ perat uerum etiã quattuor centurias: hoc est, cccc. milites gubernabat in prima acie. hic tanq̃ caput totius legionis merita conseq̃uebatur & cōmoda. Item primus hastatus duas centurias id est, cc. hoïes ducebat in acie secunda: quẽ nunc ducetariũ uocant. Princeps aut̃ primæ cohortis centuriã & semis: hoc est, cl. hoïes gubernabat: ad quẽ in legione p̃pe oïa: quæ ordinanda sunt p̃tinent. Item secũdus hastatus cẽturiã: & semis id est, cl. hoïes gubernabat. Manus prior centũ hoïes gubernabat. Sic, x. centuriæ cohortis primæ a quinq; ordinariis regebantur: quibus magnæ utilitates: & magnus honor est a ueteribus cõstitutus: ut cæteri milites ex tota legione omni labore: ac deuotione contenderent ad tanta præmia peruenire. Erant etiam centuriones: qui singulas curabant centurias: qui nunc cẽtenarii noïantur. Erant decani: qui decẽ militibus præpositi nunc caput cõtubernii uocant. Secunda cohors habebat centuriones quinq;: similiter tertia. Quarta usq; ad decimã cohortẽ. In tota autem legione erant centuriones quinquagintaquinq;.

De officio præfecti legionis.

Ed legati imperatoris ex cõsulibus ad exercitus mittebantur: quibus legiones & auxilia uniuersa obtemperabant in ordinatione pacis uel necessitate belloꝝ. In quoz̃ loco nũc illustres uiros constat magistros militũ substitutos: a quibus non tantũ binæ legiones: sed et plures numero gubernant. Proprius aut̃ iudex erat præfectus legionis habens continue primi ordinis dignitatem: qui absente legato: taq; uicarius ipsius præterem maximã retinebat. Tribuni: uel centuriones: cæteri q; milites eius præcepta seruabant. Vigiliarũ siue protectionis tessera ab eodem petebatur. Si miles crimen aliquod admisisset: auctoritate præfecti legionis a tribuno deputabatur ad pœnam: Arma omnium militum. Item uestes equi: anona ad curam ipsius pertinebat. Disciplinæ ius & seueritas exercitus non solum peditũ: sed etiã equitũ legionariorũ præcepto eius quotidie curabatur. Ipse aut̃ custos diligens: & sobrius legionẽ sibi creditã assiduis operibus ad oẽm deuotionẽ deformabat: & industriã: sciens ad præfecti laudem subiectoz̃ redundare uirtutẽ.

De officio præfecti castrorum.

Rat etiã castrorũ f̃fectus: licet inferior dignitate: occupatus tamen nõ mediocribus causis: ad quẽ castrorũ positio ualli: & fossæ destinatio p̃tinebat: tabernacula uel casæ militũ cũ impedimentis oïbus nutu ipsius curabant. Præterea ægri cõtubernales: & medici: a quibus curabant expẽsæ et ad eius industriã p̃tinebãt. Vehicula: sagittarij: necnõ et ferramenta: q; bus materies secas: uel

cæditur: quibusq; aperiuntur fossæ circa situm ualli: & aquæ ductus. Itē ligna: uel stramina arietes onagri balistæ: cæteraq; genera tormentoz ne de eēt aliquādo pcurabat. Hic post longā probatāq; militiā pitissimus oīum legebatur ut recte deceret alios: quod ipse cum laude fecisset.

De officio præfecti fabrorum.

Habet præterea legio fabros: tignarios: instructores: carpentarios: ferrarios: pictores: reliquosq; artifices ad hybernorum ædificia fabricanda: ad machinas: turrezq; ligneas: cæteraq; qbus uel oppugnant aduersarioz ciuitates: uel defendunt ppriæ pparatos: et qui arma: uehicular: cæteraq; genera tormentoz uel noua facerēt: uel quassata repararēt. Hēbant fabricas scutarias: loricas: arcuarias: in qbus sagittæ: missilia: cassides: oīaq; armorz genera formabatur. Hæc. n. erat cura p̄cipua: ut qcqd exercitui necessariū uidebat: nunq̄ deesset in castris usq; eo: ut etiā cuniculares haberēt: qui ad morē bestioz ducto sub terris cuniculo: murisq; intra sūdāmēta p fossis iprouisi se emergerēt ad urbes hostiū capiēdas. Hoz iudex pprius erat p̄fectus fabroz.

De officio tribuni militum.

Ecce cohortes hē diximus legionē. Sed prima erat militaria: in qua censu: genere: lris: forma: uirtute pollentes milites mittebāt. Huic tribunus p̄erat armorz scia: uirtute corporis: morū honestate p̄cipuus. Reliquæ cohortes: ut principi placuisset: a tribunis: uel a p̄positis regebant. Tāta aut seruabat exercendi milites cura: ut nō solū tribuni: ut p̄positi cōubernales sibi creditos sub oculis suis iuberēt quotidie meditari. Sed et ipsi armorz arte perfecti cæteros ad dimicationē pprio cohortarent exēplo. Tribuni aut sollici ac fulgens exercitii usu & disciplina eruditus incedit.

De centuriis atq; uexillis.

Rīmū signū totius legionis est aquila: quā aquifer portat. Dracones et p̄ singulas cohortes a draconariis ferunt ad plū. Sed antiq̄ quia sciebāt in acie cōmissio bello celeriter ordines: aciesq; turbati: atq; cōfundi: ne hoc posset accidere cohortes in cēturiis diuiserūt. & singulis cēturiis singula uexilla cōstituerūt: ita ut ex qua cohorte: uel quota esset centuria in illo uexillo lris esset ascriptum quod intuētes uel legētes milites in q̄touis tumultu a cōubernalibus suis aberrare nō possent. Centuriones insup: qui nūc cētenarii uocātur nimīū bellicosos loricatedos trāsuersis cassidū cristis lris hēbant: ut facilius noscerent quos singulas iusserūt gubernare cēturias: quatenus nullus error existeret: cū centū milites seq̄rerent nō solū uexillū suū: sed et cēturiōnē. qui signū hēbat i galea. rursus ipsæ cēturiæ in cōubernia diuisæ sunt: ut. x. mi.

Der m
libros sub uno papillone de
pot conobertul nominatur
q̄ conertis mēbris parti
De turris equitū h̄ gion
Veridmod
Ita inter equites
Huic qui p̄st de
rōe sub uno uex
decurione sub ub
gendou est magnis uirtus
uoluerūt ferret. Qui dim
erit. Qui omnem artem di
gradatū dā: que ei impe
ad dīsciplinā retinet: & a
uolunt arma oīum def
p̄tūm: equitū p̄por
uolūdatas oībus com
lūmūm: cōto sciet ur
uolū cura sua politos eru
dū regere. Loricas suas: u
per & curare. Plurimū n̄
uolū milite bellicōsū
ur. Non solū aut eques: ed
uolū ad decurione & lani
cura.
Quem
Vat quare n
us legionis exēp
res legioes: q̄
horte incipit o
uigil. Ter a co
quata. Quia uero cohors
gual. Verū et trā acie dim
riq; principes. Hæc erat gra
accōtata a gradus maioresq;
fretas uocāt. plurimū
Item bina millia: uolū
v & semis: quod p̄ lum uoc
ererebantur præcipue mi
pedes: & loricatedos eques se
cipy. n̄ thallū pedā uolū se

litibus sub uno papilione degentibus unus quasi præfset decanus: qui caput contubernii nominatur. Contuberniū autē manipulus uocabatur ab eo quod conuinctis manibus pariter dimicabant.

De turmis equitū legionariorū.

Quemadmodū inter pedites cēturia: uel manipulus appellatur. Ita inter equites turma dicitur. Et habet una turma eques. xxxii. Huic qui præfset decurio nominatur. Centū. n. pedites ab uno cēturiōe sub uno uexillo gubernantur. Similiter. xxxii. eqtes ab uno decurione sub uno uexillo regunt. Præterea sicut centurio eligendus est magnis uiribus: procerâ statura: qui hastas: uel missilia perite iaculetur: & fortiter. Qui dimicare gladio: & scutum rotare doctissime noverit. Qui omnem artem didicerit armorum: uigilans: sobrius: agilis: magis ad faciendâ: quæ ei imperant: quàm ad loquendū paratus: cōtubernalessuos ad disciplinâ retineat: & ad armorum exercitiū cogat: ut bene uestiti & calciati sint: ut arma oīum defricent: ac splē deāt. Similiter eligēdus: ē decurio qui turmæ equitū præponatur in primis habili corpore: ut loricatedus: & armis circūdatus oībus cum sūma admiratione equū ascendere possit: equare fortissime: cōto sciēter uti: sagittas doctissime mittere: turmales suos. i. eqtes sub cura sua positos erudire ad oīa: quæ equestris pugna deposcit: eosdem cogere. Loricas suas: uel catafractas contos: & cassides frequenter tergere & curare. Plurimū. n. terroris hostibus armorum splēdor importat. Quis credat militē bellicosū: cuius dissimulationē situ ac rubigine arma foedantur. Non solū autē eqtes: sed et ipsos equos assiduo labore cōuenit edomari. Itaque ad decurionē & sanitatis: & exercitatis tā hoīum quàm equorum pertinet cura.

Quemadmodum legiones: & acies instruatur.

Nunc qualiter instruēda sit acies: si pugna imineat: declaret unus legiōis exēplo. Quod si usus exegerit: possit trāfferri ad plures legiōes: equites locant in cornibus. Acies peditū prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro. Huic cohors secūda cōiūgit. Tertia cohors in media acie collocatur. Huic annectitur quarta. Quinta uero cohors sinistree suscipit cornu: sed ante signa & circa signa. Necnō et priā acie dimicantes principes uocabantur: hoc ē ordinari: ceterique principes. Hæc erat grauis armatura: quæ habebat cassides catafractas ocreas: scuta gladios maiores: quos spatas uocant: & alios minores: quos hemispatas uocant: plūbatus: quinas positos in scutis: quas primo impetu iaciunt. Item bina missilia: unum maius ferro triangulo unciarū. ix. hastile pedum v. & semis: quod pylum uocabant. nunc spiculum dicitur. ad cuius ictum exercebantur præcipue milites: quod arte & uirtute directum: & scutatos pedites: & loricatedos eqtes sæpe trāsuerberat. Aliud minus ferro triangulo unciarū. v. hastili pedū triū: & semis: quod tunc uerriculū: nunc uerutum dicitur.

Primæ acies principum. Secunda hastatorum armis talibus docetur instruta. Post hos erant ferentarii & leuis armatura: quos nunc exulatores: & armaturas dicimus scutati: qui plumbatis uel gladiis: & missilibus accincti sunt: sicut nunc omnes prope milites uidentur: armati erant. Item sagittarii erant cassibus: catafractis: & gladiis: sagittis: & arcubus. Erant funditores: qui ad fundas uel fustibalos lapides iaciebant. Erant tragularii: qui ad manum balistis uel arcubalists dirigebant sagittas. Secunda acies similiter armabatur: in qua consistentes milites hastati uocabantur. Sed in secunda acie dextro cornu cohors sexta ponebatur: cui iungebatur septima. octaua cohors mediam aciem tenebat. Nona comitante. Decima cohors in secunda acie sinistrum semper obtinet cornu.

Qualiter Triarii uel centuriones armentur.

Post omnes autem acies Triarii cum scutis: catafractis: & galeis: ocreati cum gladiis semispatis plumbatis & binis missilibus locabantur: qui genu posito subsidebant: ut si prima acies uinceretur ab iis: quasi de integro reparata pugna possit reparare uictoriam. Omnes autem signarii uel signiferi quibus pedites locatas minores accipiebant: & galeas ad terrorem hostium uersis pellibus tectas. Centuriones uero habebant catafractas scuta & galleas ferreas: sed transuersis & argentatis cristis: ut facilius agnoscerentur a suis.

Commissa pugna grauem armaturam stare pro muro.

Illud autem sciendum est: & modis omnibus retinendum. Commisso bello prima: ac secunda acies stabat imota. Triarii quoque residebant. Ferentarii autem armaturæ scutatores: sagittarii: fundiores. hoc est leuis armatura aduersarios prouocabant ante aciem præcedentes. Si hostes fugare poterant sequebantur. Si eorum uirtute: ac multitudine præmebantur: reuertebantur ad suos: & stabant post eos. Excipiebat autem prælium grauis armatura: & quæ tanquam murus: ut ita dicam ferreus stabat. & non solum missilibus: sed etiam gladiis comminus dimicabant. Et si hostes fugassent: non sequebatur grauis armatura: nec aciem suam: ordinationemque turbaret: & ad dispersos recurreret hostes incompósitos opprimeret. Sed leuis armatura cum fūditoribus sagittariis: & equitibus fugientes sequebatur inimicos. Hac dispositione: atque cautela sine periculo legio uincebat: aut superata seruabatur incolumis: quæ legionis ius est facile: nec fugere nec sequi.

Nota militum: & gradus in scutis eorum aduersis scribenda. Ne milites aliunde in tumultu prælii a suis contubernaliibus aberrarent: diuersis cohortibus diuersa in scutis signa pingebant quæ ipsi nominant idiomata: sicut etiam nunc moris est fieri. Præterea in aduerso scuto uniuscuiusque militis erat scriptis nomen

De re
 et legione bene instruat
 necessaria leui ubique portat
 quæ et in medijs capis libet
 tum continet & armos
 puer diuinitatis non dispo
 nomibus legiones uis omni
 ores diligenter electis eue
 diam omni armos: in scutis
 bem et raze integre subege
 matheas: olim est eo uer
 et poudonis est perentia
 tiqua restituit. Omne opus
 tari & proderis uis delectu
 nit aggerant: diligenter
 perentis non demagur
 Præter copiam uon
 eligendum.
 Ed opus in
 tes operum ab
 mentibus
 rari: & in quibus
 exigunt. Triarii
 um hominesque pecunia
 tiaz res annotationes
 bus, se ex cubili sine zape
 cillum reales facuntur
 inuinitas. Nota eorum qui
 cimeat: a receptis quot
 nus debet nisi casus in
 dispartant: obsequis. Nec
 conuincit: uidetur imperato
 uilibus carere prout ad
 principibus de rebus
 ad ditiq: fuit. Rejo temp
 colaria tenent: in sign
 tes in castra portabant. Ma
 uerera faciant.
 Donatus debet per
 ferendum.

ascriptum addito & ex qua esset cohorte: quae cetera. Ex his igitur apparet legionem bene instructam: quasi munitissimam esse ciuitatem: quae omnia praelio necessaria secum ubique portaret: nec metueret repentinum hostium superuentum quae est in mediis castris subito fossa seu alioque munire: quae omne genus militum contineret & armorum. Si quis igitur pugna publica superare barbaros cupit: ut diuinitatis nutu dispositione imperatoris inuicti reparentur: ex tyronibus legiones uotis omnibus petat. Intra breue autem temporis spatium iuniores diligenter electi: & exercitati quotidie non solum manent sed et post meridiem omni armorum disciplina: uel arte bellandi ueteres illos milites: qui orbem terrarum integre subegerunt facile coaequabunt. Nec moueat Caesar tua maiestas: quae olim est consuetudo mutata quae nocuit. Sed huius felicitatis: ac provisionis est perennitas tua: ut pro salute reipublicae & noua excogites: & antiqua restituat. Omne opus difficile uidetur antequam tentes. Caeterum si exercitati & prudentes uiri delectui praeposant: celeriter manus bellis apta poterit aggregari: & diligenter institui. Quod uis enim efficiet solertia: si competentes non denegentur expensae.

Præter corporis robur notarum: & computandi artem in tyronibus eligendam.

Ed quoniam in legionibus plures scholae sunt: quae lictos milites quaerunt: & ab iis qui tyrones praebent. In omnibus quidem staturae magnitudines: corporis robur: alacritatem animi conuenit explorari. Sed in quibusdam notae peritia calculandi: comparandique usus exigitur. Totius enim legionis ratio siue obsequiorum: siue militarium numerorum: siue pecuniae quotidie ascribitur actis maiore prope diligentia: quam res annonaria: uel ciuilibus libris annotatur. quotidianas est in pace uigilias. Item excubitu siue angarias de omnibus centuriis & contuberniis: quae uicissim milites faciunt: ut ne quis contra iustitiam praegrave: aut alicui praesentem iniuria. Nota eorum qui uices suas fecerunt breuibus inferunt: quando quos comestum accipit: uel quot diebus a notat in breuibus. Tunc enim difficile comestum dabit nisi causis iustissimis approbatis: nec aliquibus milites instituti deputabant obsequiis. Nec priuata eisdem negocia mandabant. Siquidem incongruum uidebatur imperator militem: qui ueste & annona publica pascebat utilibus uacare priuatis ad obsequia tamen iudicum uel tribunorum: nec non et principalium deputabantur milites: qui uocabantur accessi: hoc est postea additi: quae fuisset legio completa: quos nunc supernumerarios uocant. fascicularia tamen id est lignum: scenum: aquam: stramen: etiam legitimi milites in castra portabant. Munifices enim ab eo appellantur: quod haec omnia munera faciunt.

Donatiui debent partem dimidiam apud signa sequestrare militibus seruandam.

Llud uero ab antiquis diuinitus institutum est: ut ex donatiuo: quod milites consequuntur dimidia pars sequestraretur apud signa: & ibidem ipsis militibus seruari: ne a contubernaliibus possit assumi pro luxu: & inaniu regum corporatione. Plæricq; n. hoies & paupes precipue tantu erogant: quantum hinc potuerunt. Sepositio autem ista pecunie primu istis contubernaliibus doctè accommodata. Nam cum publica sustentetur annona: ex oibus donatiuis augetur eorum pro medietate castræ se peculiu. Miles deinde qui sumptus suos scit apud signa sua depositos de deserendo nihil cogitat. magis diligit signa. pro illis in acie fortius dimicatur more humani ingenii: ut pro illis habeat maximam curam: in quibus sum uidetur esse posita substantia. Denique. x. folles: hoc est decem facci per cohortes singulas exponebantur: in quibus hæc ratio continebatur. Addebatur etiam saccus unum decimum: in quo tota legio particulam aliquam conferebat sepulturae. scilicet causa: ut si quis ex contubernaliibus defecisset de illo undecimo sacco ad sepulturam ipsius promeret expensa. Hæc ratio apud signiferos: ut nunc dicuntur in cophino seruabatur. Et ideo signiferi non solum fideles: sed etiam liberi hoies eligebantur: qui & seruaret deposita: & scirent singulis reddere rationem.

In legione ita fieri promotiones: ut per omnes cohortes transeant qui promouentur.

Non tantu humano consilio: sed et diuinitatis instinctu legiones a romanis arbitror constitutas: in quibus. x. cohortes ita sunt ordinatae: ut oium unum corpus: una uideatur esse coniunctio. Nam quasi in orbe quendam per diuisas cohortes: & diuersas scholas promouentur milites: ita ut ex prima cohorte ad gradum quempiam promotus uadat ad decimam cohortem: & rursus ab ea crescentibus stipendiis cum maiore gradu per alias recurrit ad primam. Ideo primipylus centurio postquam in orbe omnes cohortes per diuersas administrauerit scholas. In prima cohorte ad hanc peruenit palmam: in qua ex omni legione infinita comoda continebatur. Sicut primicerius in officio prefectorum priorumque ad honestum questuofumque militiam peruenit finem: ita legionarii equites cohortes suas contubernii affectione uenerant. Cum naturaliter equites a peditibus soleant discrepare. Per hanc ergo contestationem in legionibus: & oium cohortum equitum: peditumque seruabatur una concordia.

Quid inter tubicines & cornicines: & classicum inter sit.

Abet præterea legio tubicines: cornicines: buccinatores. Tubicines ad bellum uocantur milites & rursum receptui canentes reuocant. Cornicines & buccinatores erant ornamentum totius legionis in ingressu conflictu & eius reditu. Hi quotiens canunt: non milites: sed signa eorum obtulerunt ad nutum. Ergo quotiens ad aliquid opus exituri sunt soli milites tubicines canunt: & soli milites ad signa eorum obtulerunt.

De re
petitio motus
bitiones: conuictus pater
tomo det: Hoc inique uide
cu in milite capitaliter uide
cessit. Si uero ad uigilantiam
decurione eorum erant
monete cellam. Cu autem
cancionem ideo in cibum ex
facilis obtineret milites
ceperit decem. Siq; pater
cellam faciendum uideret
D
Egrotis colu
con tam uolub
u militem
ri. Veeres a
cecani in am
ante bellum tradit
dia in exercitum miles
betur in exercitum lecto
ois equaliter contubern
uocantur. Nam & celestias
Venerunt per gradum
ut timere: ut hinc diuini
one comitum. Nec met
sit tanta cofatio. Ad pedit
cu latera uel pedes aut ca
opu ad hunc facere pariter
subsistere. Nunc gentio
Militibus etiam palos pedit
tuz uirtus possit accerere
fructuorum stramentum
bus remouerentur a legio
natis legum legum tang
bantur quod uidentes in ca
tarum funda supra caput
Sola omnes milites mori
dicitur quia non debent
peruocant exercitum dicitur
la uel seduloque hinc

perat. quotiēs mouēda sunt signa: cornicines canūt: quotiēs pugnae: & tubicines: & cornicines pariter canūt. Clavicū itē appellat: qđ buccinatores p cornu dēt. Hoc insigne uidet impii: qđ clavicū canit impatore p̄sente: uel cū in militē capitaliter aiauertitur: qđ hoc ex impatoris legibus fieri necesse est. Si uero ad uigilias uel angarias faciēdas siue ad opus aliqđ: uel ad decursionē cāpi exeūt milites tubicine uocāte opant: & rurū tubicine ad monēte cessant. Cū autē mouent signa: aut iā mota figenda sūt: cornicines canūt: qđ ideo in oībus exercitiis: & p̄cessionibus custodit: ut ī ipsa pugna facilius obtēperēt milites: siue eos pugnare: siue stare: siue seq: uel redire p̄ ceperint duces. Si qđ ratio semp māifesta sit in ocio debere fieri: quod necessario faciendum uidetur in p̄lio.

De exercitatione militum.

Begionis ordinatione digesta ad exercitiū reuertimur. Vnde si cur iam dictū exercitus nomē accepit. Iuniores quidem & noui milites mane: ac post meridiē ad oē genus exercebat armorū. Veteres autē: & eruditi sine intermissione semel in die exercebant in armis. Neq; n. lōgītudo aetatis aut annoꝝ numerus artē bellicā tradit. Sed cōtinua exercitatiois meditatio postq̄ uoluerat stipēdia in exercitatus miles semp est Tyro cū armatura: quæ festis diebus exhibetur in exercitio. Iccirco nō tantū armaturā qui sub cāpi doctore sūt: sed oēs æqualiter cōubernales quotidiana meditatione discēbāt: & corporis uelocitatē. Nā & uelocitas usu ipso acquirif corporis: & sciētia feriēdi hostem: seq; p̄tegēdi: p̄fertim si gladiis cōminus dimicet. Illud uero maius est ut seruare ordines discāt: & uexillū suū in tātis p̄mixtionibus in ipsa p̄lione comitent. Nec inter doctos aliquis error existat quī in multitudine sit tāta cōfusio. Ad palū quoq; uel iudes iuniores exerceri p̄cōmodū est: cū latera: uel pedes aut caput petere p̄ctim: cæsimq; cōdiscāt. Saltus quoq; & ictus facere pariter assuecūt. Insurgere tripudietes in clipeū: rurūsq; subidere. Nūc gestiedo puolare cū saltu: nunc cædentes in terga resiliere. Missilibus etiā palos ipsos procul ferire meditentur: ut ars dirigēdi: & dextræ uirtus possit accrescere. Sagittarii uero: uel funditores scopas: hoc est fructicū: uel straminum fascēs pro signo ponebant: ita ut sexcentis pedibus remouerentur a signo: ut sagittis: uel certe lapidibus ex sustibulo destitatis signum sapius tangerent. Propterea sine trepidatione in acie faciebant: quod ludentes in campo fecerant. Semp̄ assuecēdum est: ut semel tātum funda super caput rotetur: cum ex ea mittitur saxum. Sed & manu sola omnes milites meditabātur libraria saxa iactare: qui usus paratior creditur: quia non deliderat fundam. Missilia quoq; uel plumbatas iugiter p̄petuoq; exercitio dirigere cogebant: usq; uel adeo: ut tpe hyemis de tegula uel scādulis: quæ fidæ eēt: & certæ: de cānis uluz: uel culmo & portic?

regeretur ad equites: & quædam uelut basilicæ ad pedites: in quibus tempestate uel uentis aere turbato sub tecto armis erudiebatur exercitus. Cæteris autem & hybernis diebus: si niues: pluuiaque cessarent exerceri cogebantur in campo: ne intermissa consuetudine animi militum debilitarentur & corpora. Siluam cedere. Onera portare. Fossas transilire. In mari uel in fluminibus natare. Gradu pleno ambulare: uel et armatos cum sarcinis suis currere frequentissime conuenit: ut quotidiani laboris usus in pace difficilis non uideatur in bello. Siue ergo legio siue auxilia fuerint exerceant assidue. Nam quæ admodum bene exercitatus miles prælium cupit: ita formidat indoctus. Postremo sciendum est in pugna usum amplius prodesse: quam uires. Nam si doctrina cesset armorum nihil paganus distet a milite.

Exempla adhortationum & exercitii militaris de aliis artibus tracta.

Athletæ uenator auriga propter exiguam mercedem: uel certe præbentis fauore quotidiana meditatione artes suas: aut seruare aut augere consueverunt militem: cuius est manibus seruanda res. studio si uis oportet sciam dimicandi: usque rei bellicæ iugibus exercitiis custodire: cui contingit non tantum gloriosa uictoria: sed et amplior fortuna: quæque ad opes & dignitatem ordo militiæ: & imperatoris iudicium consuevit euehere. Artifices scemici ab exercitiis pro laude uulgi non recedunt. miles sacramento lectus ab exercitio armorum uel nouellus uel uetustus cessare non debet: cui pugnandum est pro salute propria & libertate communi præsertim cum antiqua sit prudens sententia omnes artes in meditatione consistere.

Enumeratio ferramentorum uel machinarum legionis.

Legio autem non tantum militum numero: sed et genere ferramentorum uincere consuevit. Primum omnium instruitur iaculis: quæ nullæ lorice: nulla possunt scuta sufferre. Nam per singulas centurias singulas carobalistas habere consuevit: quibus multi ad trahendum & singula corubernia ad armandum uel dirigendum: hoc est. xi. homines deputantur. Nam hæc quanto maiores fuerint: tanto longius ac fortius tela iaculantur. Non solum autem castra defenduntur: uerum et in campo post aciem graues armaturæ ponuntur: ante quæ impetum nec equites loricati: nec pedites securati possunt obstare. In una autem legione. lv. Carobalistas esse solent. Item decem onagri hoc est singuli per singulas cohortes in carpentibus bobus duobus portantur armatis: ut si forte hostes ad pugnandum uenerint: uallo sagittis & saxis possint castra defendi. Scaphas quoque de singulis trabibus excavatas cum longissimis funibus interdum et ferreis catenis secum legio portat: quatenus contextis eisdem: sicut dicunt monostillis supertextis: iniectisque tabularis flumina quæ sine pontibus uadari nequeunt: ita a pedibus: quam ab equis: atque sine periculo transiant. habeat ferreos harpagones: quos lupos uocant: & falces ferreas: confixas longissimis contis. Item ad fossarum opera faciendam bidentes ligones palas:

De re militari
 extra alios copiosos quibus
 et ceteros quos materiam
 res cum otibus feruoribus
 multos colos ardet uenerunt
 ne singula enim ratio p
 necessaria esse creditur
 fuerit cultu armati iacat

Vegetii Renati epitoma

Theros
 non lo
 cultu
 Prim
 res a
 tuer
 meri
 litros
 lita u
 O uros simi admittite
 sine qua aliaz res esse non pot
 riora qm a uia retinuerunt
 brolq; b; q; d; impator in
 uel saltitudo uacrat ea p
 tu aut in plis Lazdamon
 p; d; clarat; ex; pl; uq; p
 Carthaginensibus non arm
 cepit ac domitum q; q; e
 nihil petimus Italia L. are
 nius tot colubas itaq; legio
 go q; d; h; uent tate oparet
 gere. Qui senibus opat u
 natio aude ostendit op
 Hæc continet

Regule bellorum generalis
 Quædam nomina sunt que
 Quædam cura p; d; h; f
 Quædam modus oportet p
 Superiorum militarium que

De re militari Liber Tertius

rastra alueos cophinos: quibus portet terra. Habet quoque dolabras secures
 ascias: ferras: quibus materia: ac pali dolant: atque secant. Habet præterea artifi-
 ces cum omnibus ferramentis: quæ ad depugnandas hostium ciuitates: testudines:
 musculos arietes: uineas: ut appellat: turres etiã ambulatorias faciãt. Vege-
 ne singula enumerãdo plura dicat: uniuersa quæ in quocumque belli genere
 necessaria esse creduntur: secum legio debet ubique portare: ut in quouis loco
 fixerit castra: armatã faciat ciuitatem. Finis.

Vegetii Renati epitomatis de re militari liber Tertius.

Thenienses: & Lacedæmones: ac Macedonas rege po-
 titos præfati testantur annales. Vnde apud Athenienses
 non solum bellicæ rei: sed etiã diuersarum artium uiguit in-
 dustria. Lacedæmoniis autem fuit præcipua cura bellogum.
 Primi namque experimẽta pugnarum de euentibus colligen-
 tes: artem præliorum scripsisse firmantur, usque eo: ut re mili-
 tarem: quæ uirtute: solaque felicitate creditur conti-
 neri ad disciplinam: pietatemque studia reuocaret: ac magi-
 stros armorum: quos tacticos appellauerunt. iuuentutem
 suam usum: uarietatemque pugnandi præcipere edoceri.

Ouiros summa admiratione laudandos: quæ eam præcipue artem ediscere uoluerunt:
 sine qua alia artes esse non possunt. Hæc sequentes instituta Romani martii ope-
 ris præcepta & usu retinuerunt: & legis perdididerunt: quæ per diuersos auctores: li-
 broque dispersa Imperator inuicem mediocritate mea abbreviare iussisti: ne
 uel fastidium nasceretur ex pluribus: uel magnitudo fidei deesset in paruis. Quan-
 tum autem in præliis Lacedæmoniorum doctrina profuerit ut omittam cetera: Xanti-
 pi declarat exemplum: quæ Attilius Regulus Romanorum exercitum sæpe uictorem cum
 Carthaginiensibus non uirtute: sed artis solo fere auxilio prostratis exercitibus
 cepit: ac domuit: unoque congressu triumphas bellum omnem confecit. Nec minus Han-
 nibal petiturus Italiam Lacedæmonium doctorem quæsiuit armorum: cuius mo-
 nitus tot consules: ratasque legiones inferior numero: ac uiribus superemittit. Er-
 go quæ desiderat pacem præparet bellum. Qui uictoriam cupit: milites imbuet dili-
 genter. Qui secundos optat euentus: dimicet arte: non casu. Nemo proocare,
 nemo audet offendere: quem intelligit superiorẽ esse pugnatum.

Hæc continet Tertius liber.

- Regulæ bellorum generales. Quis modus esse debeat exercitus.
 Quæ admodum sanitas gubernetur exercitus.
 Quarta cura quæ præcedenda sunt: atque seruanda pabula uel frumẽta.
 Quæ admodum oporteat prouidere: ne seditionem milites faciant.
 Signorum militarium quot sint genera.

Quinta sit seruanda cautela cum uicinis hostibus mouetur exercitus:

Quæ admodum flumina: quæ maiora sunt transeantur.

Quæ admodum castra debeant ordinari.

Quæ & quanta consideranda sunt: ut intelligatur utrū superuentibus & inuidiis: an publico debeat in arte conflagri.

Quid fieri oporteat: si quis desuetum a pugna exercitum habeat: uel tyronem.

Quæ ipso die agantur: uel procuranda sint: cum publica committitur pugna.

Inuestigandum quid sentiant milites pugnaturi.

Quæ admodum locus idoneus eligatur ad pugnam.

Quæ admodum acies debeat ordinari: ut in conspectu reddatur inuicta. Ratio podissimi quantum spacium inter singulos homines in longum: uel inter singulos ordines debeat custodiri in latum.

De equitibus ordinandis.

De subsidiis: quæ post aciem collocantur.

In quo loco primus dux stare debeat: In quo secundus: in quo tertius.

Quibus remediis uirtuti uel dolis hostium resistatur in acie.

Quot generibus pugna publica committatur. Et quomodo etiam qui inferior est numero & uiribus ualeat obtinere uictoriam.

Viam abscedendi hostibus dandam: ut delectantur facilius fugientes:

Quæ admodum recedatur ab hostibus: si consilium pugnae displiceat.

De camelis: & cataphractis equitibus.

Quomodo quadrigis falcatis. uel elephantis in acie possit obsistere.

Quid fieri debeat: si uel pars fugerit: uel totus exercitus.

Regulae bellogum generales.

Qui modus debeat esse exercitus.

Primus liber tyronum delectum: exercitumque deprorsit. Sequens legio institutione: disciplinaque edocuit militare. Hic autem tertius classicum sonat. Ideo enim illa permixta sunt: ut hæc in quibus peritia certaminum: & uictoriae summa consistit disciplinae ordine custodito: & intelligerent celerius: & amplius adiuuaret. Exercitus dicitur tam legionum: quam etiam auxiliorum: necnon & equum ad gerendum bellum multitudine collecta. Huiusmodi modus a magistris quaeritur armorum. Nam cum Xerxes Darius: & Myrthridatis: cæterorumque regum: qui innumerabiles armauerant populos exemplaria legunt: euidenter apparet nimium copiosos exercitus magis propria multitudine: quam hostium uirtute depressos. Nam pluribus calibus iubeat amplior multitudo. In itineribus pro mole sua semper est tardior. In longiore autem agmine etiam a paucis superentum affolet pati. In locis autem asperis: uel fluminibus traesendi propter impedimentoque moras sæpe decipit. Præterea ingenti labore: numerosisque auxiliis: equisque pabula colliguntur. Rei quoque

De re militari
 fortiora difficiliter: quæ
 es fatigat exercitus. Nam ego
 as delecto pluribus ergo au
 do ut uictor. Quod si alio
 de multis: & illos qui ei
 dium. Veres autem quæ
 numerosos gradus armis
 bellis unum legione mixtis au
 dederit posse sustinere quæ
 ditionem læpe dacebant. Qu
 lites potestas cum. x. milibus
 uere mitebatur. Quod si in
 bellis tunc nimia necessitas
 gus cum huiusmodi præcep
 tis. Coniales ambo cum in
 in ppe omnibus a populo R
 um & uictus iudicant n
 dros illa ratio seruare un
 it in castrisq; ciuium Rom
 Quæ admodum fami
 Vn quod uel
 cultu dicitur exerc
 uermediis: uer
 uis in plures
 hinc sine ten
 egressi & calore solis tan
 in ardore ad loca crepito in
 uinas ac rudes noctibus fa
 illa uictoria suppetat copia. Ne
 q; agere cõpellat nec p
 aqua ppon uentum milibus
 cõuincas oppo. tuis ch
 pumibus: uerq; plius co
 ego operetur dicitur. Male
 li rumbis: & modo. Sed et
 citia ad faceret milium para
 ne intermissione: uel uictus
 em uel uentum in campo. Simi
 in rhoroptis: & fessum in
 ere iustitiam: uel in me

frumētariae difficultas: quæ in omni est expeditione uitāda est: cito maiores fatigat exercitus. Nam quātolibet studio pparetur annona: tāto maturius desit: quāto pluribus ergo atur. Ipā quoq; aqua nimiae multitudi aliqua do uix sufficit. Quod si casu acies uerterit tergū: necesse est multos cadere de multis. & illos q̄ egerint: ut semel terros: postea formidare conflictum. Veteres autē q̄ remedia difficultatū experimētis didicerant: nō tam numerosos: q̄ eruditos armis habere exercitus uoluerunt. Itaq; in leuibus bellis unam legionē mixtis auxiliis. x. milia peditū: & duo milia eqtū crediderūt posse sufficere: quā manū prætore: uelut minores duces ad expeditionem sæpe ducebant. Quod si magnæ copiae hostium ducerentur: cōsularis potestas cum. xx. milibus peditū: & quatuor equitum tanq̄ comes maior mittebatur. Quod si infinita multitudo de gentibus fortissimis rebellasset: tunc nimia necessitate cogēte duo duces: & duo mittebant exercitus cum huiusmodi præcepto: ut prouiderent: ne qd resp. detrimenti capiat. Consules ambo: cum in diuersis regionibus cōtra diuersos hostes annis ppe omnibus a populo Ro. pugnaretur. Ideo sufficiebant copiae militum: q̄ utilis iudicabant non tam grādes exercitus habere: q̄ armis istructos illa ratiōe seruata: ne unq̄ amplior multitudo sociog. auxiliarium esset in castris: q̄ ciuium Romanog.

Quēadmodum sanitas gubernetur exercitus.

Vnc quod uel maxime puidendū est: Admodum sanitas custodiatu exercitus: Admonebo. Hoc est locis: aquis: tempore: medicina: exercitio. Locis ne in pestilenti regiōe iuxta morbosas paludes: ne aridis: & sine opacitate arborū: cāpis aut collibus: ne sine tentoriis æstate milites commorent. Ne tardius egressi & calore solis: & fatigatione itineris cōtrahant morbū. Sed potius in æstate ad loca cōcepto itinere destinata pueniāt. Ne sæua hyeme iter per pruinas: ac niues noctibus faciāt: aut lignog. patiant inopiam: aut minor illis uestiū suppetat copia. Nec sanitati. n. nec expeditioni idoneus miles est: q̄ algere cōpellit: nec pnciosis: nec paludosis aq; utat exercitus. Nā malæ aquæ potus uenenosi militibus pestilētiā generant. Iā uero hoc casu ægri cōubernales opportunis cibis reficiant: ac medicog. arte curent. Principum: tribunorūq; & ipsius comitis: qui maiorem sustinet potestatem iugis quæretur diligētia. Male enim cum iis agitur: quibus necessitas & bellum cumbit: & morbi. Sed rei militaris periti plus quotidiana armorū exercitia ad sanitatē militum putauerunt prodesse: q̄ medicos. Itaq; pedites sine intermissione hymbribus: uel niuibus sub tecto reliquis diebus exerceri uoluerunt in campo. Similiter equites non solum in planis: sed etiam in abruptis: & fossarum hiatu difficillimis semitis seq; & equos suos exercere iusserunt: ut nihil iis in necessitate prælii accidere posset incognitū.

Ex quo intelligitur quod tum studiosius armorum arte docendus sit semper exercitus: cum ei & laboris consuetudo in castris sanitatem: & in conflictu possit prestare uictoriam. Si autem annuali: aestiuoque tempore diutius in eisdem locis multitudo militum consistat: ex contagione aquarum: & odore ipsius foeditatis: uitiatis haustibus & aere corrupto perniciosissimus nascitur morbus. quod phiberi non potest: nisi frequenti mutatione castrorum.

Quanta cura puidenda sint: atque seruanda pabula: & frumenta.

Redito postulat: ut de comestatu pabuli: frumentique dicat. Saepius enim penuria: quam pugna consumit exercitum. & ferro sauior famas est. Vegeti reliquis casibus potest in tempore subueniri. & pabulatio: & annona in necessitate remedium non habent: nisi ante condantur. In omni expeditione unum: & maximum consilium est: ut tibi sufficiat victus: hostes frangat inopia. Ante igitur quam bellum ichoretur: de copiis expensisque sit procuratio: quia solers debet esse tractatus ut pabula frumentum: caeteraque annonariae species: quas a puincialibus consuetudo deposcit: maturius exigantur: & in opportunis ad rem gerendam ac munitissimis locis amplior semper modus: quam sufficit: aggregetur. Quod si tributa deficiunt: prourato auro companda sunt omnia. Neque enim diuitiarum secura possessio est: nisi armorum defensione seruetur. Frequenter autem necessitas gemiatur: & obsidio saepe fit longior: quam putaris. Cum aduersarii etiam ipsi esurientes circumferere non desinant: quos fame sperant esse uincendos. Praeterea quicquid in pecore uel quacumque fruge: uinorumque hostis inferens bellum ad victum suum poterit occupare: non solum admonitis praedicta possessoribus: sed etiam coactis praelectos praescrutatores ad castella idonea: & armorum firmata praesidiis: uel ad tutissimas conferendum est ciuitates. Urgendique puinciales ut ante irruptionem: seque & sua moenibus condant. Reparatio. n. murorum: tormentorumque omnium ante curanda est. Nam si semel hostes praueuiunt occupatos: metu uniuersa turbantur. & quae ex aliis urbibus petenda sunt: clausis itinere ribus denegantur. Sed fidelis fors eorum custodia: & erogatio moderata: sufficere consuevit: pro copia maxime: si ab initio praecurentur. Caeterum sera parsimonia est tum seruare: cum deficit. In arduis expeditionibus magis pro capita militum: quam pro dignitates ab antiquis praebentur annona: ita ut post necessitatem eisdem a re. redderent. hyeme lignorumque & pabuli. aestate aquarum uitanda est difficultas. Frumenti uero uini & aceri: necnon & salis omni tempore declinanda est necessitas. Ita ut urbes: atque castella ab iis militibus: qui minus praempti inueniuntur in acie armis sagittis: iustibalis: fundis: balistis: onagrisque defendantur. Praecipueque cauendum uidetur: ne aduersarium dolo: atque prius decipiat pro puinciali incauta simplicitas. Frequenter. n. conuentum: pacisque simulatio credulis nocere: quam arma. Quia ratione fame collecti patiuntur hostes. dispersi uero crebris superuentibus facile uincuntur.

De re mi
Quaedam
militis sed
Necesse moue
& cum pugnare
Quod si praep
runt. Nam si p
sultare nec esse
ercitia declinat
medicina collig
bonorum uicari
nae feruente t
Nim
hodum nullis com
bus
Campi curio
ad legitas in
et manu. Ad u
inchoad armat
sunt decinendi
bre dicitur mare
fiam cogendi
dantola: & ab
Circumualibus
C. residi sed
tes uentorum
ne uirtutis
de tumultu
tentur in
bus a pu
tunt non pro
tandem pra
uidentur pro
uanda: tanta
si conuocati
is qui uirtut
sunt medi
in actores
uicium. La
sunt labor
tando comp

Sig
tunc

Quēadmodū oporteat puidere: ne
milites seditionē faciant.

Nterdū mouet tumultū ex diuersis locis collectus exercitus
& cum pugnare nolit: irasci se simulat: ut nō ducat ad bellū.
Quod ii præcipue faciūt: q̄ in sedibus ociose: delicateq; uixe-
runt. Nam asperitate insoliti laboris offensus: quē in expeditiōe
sustinere necesse est. Præterea metuentes præliū q̄ armorū ex-
ercitia declināt: ad huiusmodi præcitantur audaciam: Cui uulneri multiplex
medicina cōsueuit opponi: ut dum adhuc separati sunt in sedibus suis: tri-
bunoz: uel uicarioz: necnō etiam principū ad omnē disciplinam arctissi-
ma seueritate teneantur. Nihilq; aliud: nisi deuotionē: moderationēq; cu-
rodiant: nullis cōmeatibus uacent. Ad nomen: ad signa obseruare non de-
linant. Campi cursiōnē: ut ipsi appellant: armorūq; inspectiōnē assidue fa-
ciant. ad sagittas iaciēdas. ad missilia dirigēda. ad iactandos lapides funda:
uel manu. Ad uectes iactandos p̄ similitudine gladioz: punctim: cesimq;
seriēdo: ad armaturæ gestum: multo die usq; ad sudorem frequētissime
sunt detinēdi. Cursu etiam: & saltu ad transiliēdas fossas nihilominus im-
buēdi: seu mare seu fluuius uicinus est sedibus æstiuo tempore: ad natan-
dum cogēdi sunt omnes. Præterea siluā cædere: materiē dolare: iter per
dumosa: & abrupta facere. aperire fossam. Occupare aliquē locum. & ne a
cōtubernalibus detrudātur: i scutis inuicem obuiātibus niti. Ita exercitati
& eruditi sedibus milites romani siue auxiliares: siue illi legionarij: siue eq-
tes fuerint: cum ad expeditionem ex diuersis conuenerint locis: æmulatio
ne uirtutis prælium magis necesse habēt optare: q̄ ocium. Nemo cogitat
de tumultu: qui fidutiā de arte: uel uiribus gerit. Dux autē debet esse at-
tentus: ut in omnibus Legionibus: siue auxilijs: necnon etiam uexillationi-
bus a principibus: uicarijs: tribunis: siqui tribulenti: seditiosiq; milites fue-
rint non pro inuidia suggerentium: sed pro reze ueritate cognoscat: eosq;
consilio prudentiori segregandos a castris ad agendū aliquid: quod ipsis
uideatur prope optabile: aut castella: urbescq; deputēt muniēdas: atq; ser-
uandas tanta subtilitate: ut cum abiiciuntur: uideantur electi. Nūq; enim
ad contumaciam pari consensu multitudo prumpit. Sed ictrantur a pau-
cis qui uitiorum: scelerūq; ipunitate sperāt spectare cum plurimis. Quod
si fieri medicinam necessitas extrema persuaferit: rectius est more maiore
in auctores criminum uindictari: ut ad omnes metus: ad paucos pœna per-
ueniat. Laudabiliores tamen sunt illi duces: quorum exercitum ad mode-
stiam labor: & usus instituit: q̄ illi: quoq; milites ad obedientiā supplicioz
formido compellit.

Signorum militarium quot
sint genera,

Flauii Vegetii Renati

Vita quidem sunt ediscēda pugnātibus: atq; obseruanda: siquē nulla sit negligentia uenia: ubi de salute certatur. Sed inter reliqua nihil magis ad uictoria p̄ficiti: q̄ monitis obempare signorum. Nam cū uoce sola iter praelioꝝ & tumultus regi multitudo nō possit. Et cū pro necessitate regē plura ex tpe iubēda: atq; faciēda sunt: antiquus oīum gentiū usus inuenit: quomodo quod solus dux utile iudicasset: per signa totus agnosceret: & sequeretur exercitus. Tria itaq; genera constat esse signoz. Vocalia, semiuocalia, Muta. Quorū uocalia: & semiuocalia percipiuntur auribus. Muta uero referunt ad oculos. Vocalia sunt: quæ uoce humana pronunciant sicut in uigiliis: & in plio pro signo dicitur. ut puta uictoria palma uirtus deus nobiscū triūphus imperatoris & alia quæcūq; uoluerint dare ii q̄ in exercitu habent. maximā potestatem. Sciendū est tamen ista uocabula quotidie debere uariari: ne ex usu hostes signū cognoscant: & exploratores inter nostros uersent impune. Semi uocalia sunt: quæ p̄ cornua: aut rubam aut buccinā dantur. Tuba quæ directa est: appellat̄. Buccina: quæ in semetipsam æreo circulo flexitur. Cornu: quod ex uris agrestibus: argento nexū: temperatū arte: & spiritu canentis flatu emittit auditū. Nam indubitatis per hæc ionis agnoscit exercitus utrū stare: uel p̄gredi: an certe regredi oporteat: utrū longe p̄ equi fugiētes an receptui canere. Muta signa sunt: Aquilæ. Dracones. Vexilla. Flamulæ ruffæ. Pinæ. Quocūq; enim hæc ferri iusserit ductor: necesse est signū suū comitantes milites p̄gant. Sūt & alia signa multa: quæ dux belli in eqs aut idumētis: & etiam in ipsis armis: ut dignoscatur hostis: præcipit custodiri. Præterea manu aliq̄: uel flagello more barbarico uel certe mota: q̄ utitur ueste signant. Quæ oīa in itineribus: in sedibus: in omni exercitatione castrēsi uarij milites & seq; & itelligere cōsuescant. Cōtinuus enī usus necessarius uidet̄ in pace eius rei: quæ in praeliū cōfusione seruāda sit. Item mutū: & cōmune signū est: quotiens p̄ficiscente turba excitatus puluis ad similitudinē nubiū surgit: hostiūq; prodiit aduentū. Similiter si diuisæ copię sint: per noctem flāma: per diem fumus significat sociis: quod aliter nūtriari non pōt. Aliunde in castelloꝝ: aut urbium turribus trabes apponuntur: quibus aliquando erectis: aliquando depositis indicant: quæ geruntur.

Quanta sit seruāda cautela: cum uicinis hostibus mouetur exercitus.

Vi rem militarem studiosius didicerūt: si serunt plura in itineribus: q̄ in ipsa acie pericula solere contingere. Nam i cōflictu armati sunt omnes amici. & hostes cōminus uidēt: & ad oppugnādū aīo uentūt parati. In itinē aut minus armatus: minusq;

De re mil
 uentus est miles: & impetu
 curans diligentiā p̄dicere
 inō factura: sine dīno repell
 bos bellū genere plenissime
 la rōlūm p̄llūi nōmō
 dīnūcū amōrestūmū
 tiores dūcū sīnēra p̄mūg
 sed etiam p̄icta habūlle sīm
 etū oculoz uiam p̄ictūis
 p̄ctūozoz genūis separāt
 p̄re de pluribz. Præterea iū
 hūp̄pererēoz coḡ cultūoz
 mī. Erū enim uulues cū
 dīp̄emūō ḡidūz p̄ara sūp̄
 uerūq; quærant: ne dīp̄
 uerū aut imperia nullū
 hō cautela caput ell̄ ut ad
 om̄s ignoret. Tū sūmū
 ō hoc ueteres minorū
 ōm̄ in imōsū s̄erūm
 temp̄ ell̄t oculū. Secūq; i
 tū. Vēq; quā exploratores
 oculū dependēdū: ineredū
 dūm uerūm integritūoz de
 ctūoz hōm̄s: arectūm
 quæ ier factū ell̄ in p̄re
 adueriari mōlūmū mīlī
 fidūz q̄ dīebz. Nam quoz
 colūce s̄erūt ab adueriari
 hōz pedes: impedimēta
 tenūz tenet expedita p̄is
 rōbz mōdūm quidē a fr
 tū. A hōzibz quoz p̄ra
 Nam indūctūz in aīo loc
 tamen p̄ctūoz obferēdū
 dūm oppo iū dēctūm
 dūbz legitūm mōmū. Q
 ell̄ p̄p̄ra s̄ibūda. Ne uer
 cōmōdū s̄it uulues p̄
 necesse p̄ra s̄ibūda cōmōdū.

attentus est miles: & superuentus imperu uel fraude repete turba. Ideo oī
 cura: oīq; diligentia puidere dux debet: ne psciscens patiat iursum. Vel
 si nō facile: ac sine dāno repellat illatū. Primū itinera oīum regionū: i quī-
 bus bellū geritur: plenissime debet habere pscripta: ita ut locoz interual
 la nō solum passū numero: sed etiam uiaze qualitates pdiscat. Cōpendia
 diuerticula: mōtes: flumina: ad fidem descripta cōsideret: usq; eo: ut soler
 tiores duces itinera ppointiaze in qbus necessitas gerit nō tantū ānotata:
 sed etiam picta habuisse firmetur: ut nō solū consilio mentis: sed etiā aspe
 ctu oculoze uiam pfecturis eligerent. Ad hęc a prudentioribus: & hono
 ratis: locorūq; gnaris separatim debet uniuersa pergrere: & ueritatē colli
 gere de pluribus. Præterea sub periculo eligēdaz uiaze duces idōeos: sciē
 tesq; percipere: eosq; custodiae mancipare: addita poenæ cōtestatiōe: uel p
 mii. Erūt enim utiles: cū intelligent nec fugiendi sibi copiā superesse: & si
 dei præmiū pfidiæ parata supplicia. Prouidendū est quoq;: ut sapientes: ex
 ercitatiq; quærant: ne duoz: aut triū error discrimen pariat uniuersis. In
 terdū aut imperita rusticitas plura pmittit. & credit e scire: quod ne scit.
 Sed cautela caput est ut ad q loca: uel qbus itineribus sit pfecturus exer
 citus ignoret. Tutissimū namq; in expeditionibus credit faciēda nesciri.
 Ob hoc ueteres minotauri signū habuerūt in legionibus: ut quēadmodū
 ille in intimo: & secretissimo labyrintho abditus phibet: ita ducis cōsiliū
 semp esset occultū. Secuz iter agit: quod agendū hostes minime suspican
 tur. Veze quia exploratores altrinsecus missi pfectionem suspiciōibus uel
 oculis dephendūt: & interdū transfugæ pditoresq; non desunt: quēadmo
 dum occurri ingruētibus debeat: intimes. Dux cū agmine exercitus p e
 cturus: fidelissimos: argutissimosq; cū equis pbatissimis mittat: q loca: p
 quæ iter faciēdū est in pgressu & a tergo: dextraq;: leuaq; lustrēt: ne aliqs
 aduersarii moliantur insidias. Tutius autem operatur exploratores no
 ctibus: q diebus. Nam quodāmodo ipse sui proditor inuenitur: cuius spe
 culator fuerit ab aduersariis depræhensus. Primi ergo equites iter arripiāt.
 Inde pedites. impedimenta. sagittarii. calones. uehicularq; in medio collo
 centur ita: ut expedita pars peditū: & equitum subsequatur. Nam ambulā
 tibus interdum quidem a fronte: sed frequenter a tergo superuentus infer
 tur. A lateribus quoq; pari armatoz manu impedimēta claudenda sunt.
 Nam insidiatores in alio loco pulsant transuerso. frequenter incursum. Illud
 tamen præcipue obseruādum est: ut ea pars: ad quam hostis uenturus cre
 ditur: oppo tis electissimis equitibus: & leui armaturæ: necnon etiam pe
 ditibus sagittariis muniat. Quod si undiq; fundunt inimici: undiq; debet
 esse pparata subsidia. Ne uero repentinus tumultus amplius noceat: ante
 cōmonēdi sūt milites: ut parati sint aio: ut arma in manibus habeāt: nec i
 necessitate subita cōterant. Prouisa non solent esse formidini. Anriqui di

ligentissime præcauebant: ne a calonibus interdū uulneratis: interdum timētibus: & sagittariis pauefactis clamore pugnātes milites turbarent: ne dispersi lōgius: aut cōglobati amplius: q̄ expedit: impedirēt suos hostibusq; pdesent. Et ideo ad exemplū militū etiam impedimēta sub quibusdam signis ordinanda duxerūt. Deniq; ex ipsis calonibus quos galearios uocant idoneos ac peritos usu legebāt: quos nō amplius q̄ ducētis sagittariis: puerisq; præfecerant: iisque uexilla dabant: ut scirent ad quæ signa deberent impedimēta colligere. Si ppugnatores ab impedimētis laxamēto aliquo diuidantur: ne constipati ledant in prælio: ambulāte exercitu: ut locorū uarietas aduenit: ita defensionis ratio uariat. Nam in campis patentibus eqtes magis solent impugnare: q̄ pedites. At uero in locis siluestribus: uel mōtosis: siue palustribus: pedestres magis formidādæ sunt copiæ. Illud quoq; uirtandum: ne p negligētiam festinātibus aliis: aliis tardius incedentibus interrūpatur acies: aut forte tenuet. Cōtinuo. n. hostes iterpellata p̄adunt. Interponēdi ergo sunt exercitatissimi campi ductores: uicarii: uel tribuni q̄ alacriores tardent: & pigrius icedētes accelerare compellāt. Nam q̄ multum precesserint supuentu facto nō tam redire: q̄ fugere cupiūt: qui uero extremi sunt deserti a suis uel hostiū: & ppria desperatione superant. Scindum est etiam q̄ aduersari in his locis: quæ sibi opportuna itelligūt subfessis acies occultius collocāt: uel aperto Marte impetū faciūt. Sed ne secreta doceant: ducis p̄stati industria: quæ oīa conuenit explorare. Deprehensa aut̄ subfessa: si utiliter circūueniat plus periculi sustinet: q̄ parabat inferre. Aperta aut̄ nis si præparetur in montibus altiora loca p̄missis sunt præsidis occupāda: ut cum hostis aduenerit reperiatur inferior. Nec audeat obuitare: cū tam a frōte: q̄ sup caput suū cernat armatos. Quod si angustæ sit uitæ: sed non tutæ: melius est cum securibus: ac dolabris milites & cum labore aperire: q̄ in optimo itinere periculū sustinere. Præterea noscere debemus hostiū consuetudinē: utrum nocte: an incipiēte die: an horā reficiēdi lapsis supuenire consueuerint. & id uitare: quod illos facturos putamus ex more. Iam uero utrū eqtibus: an peditibus: utrū funditoribus. utrū cōtatis: an sagittariis amplius ualeant. utrū numero hominū: an armorū munitione præcellant: scire nos conuenit: & ordinare: quod nobis utile: illis doct̄ aduersum. Tractare quoq; per diē: an p noctē iter expediat inchoare: quæ & quanta locorū interualla sint: ad quæ cupimus pperare: ne æstate aquæ penuria obsit euntibus: ne hyeme difficiles: aut nimie occurrant paludes maioresq; torrētes: & impedito itinere circūueniat exercitus. priusq; a destinata pueniat: ut nostra cōmoditas est sapiēter ista uitate. Vt si aduersariorū iperitia: uel dissimulatō occasionē nobis dederit: nō oportet omitti: sed explorare sollicitē pditores: ac transfugas iuitare: ut qd hostis moliat̄ in præsentī: uel i futuro possimus agnoscere. Paratīsq; equitibus

et in uentura ambulantes eisdem
penis uere de corpore.

Quædammodi flumina que
N. uentura flumina que
erunt. Nam si quis
peditibus uere os: uel
latores. Ergo exploratores
eigeni intervalis cōp

Impedito itinere. Na acies
p̄pugnatores. Inuenit: colligere
neq; nec peditē p̄pugnatores p̄

subfessis hostibus: facile transit
p̄pugnatores: tabulatus peruii
uolens: cupp̄ta aditū: tabulatus
uolens de canis andis: uel alia

uolens eidentes insonant uolens
uolens pertrahunt: uolens. Sed
uolens paulo latior: scopus ex

uolens uolens: uolens. Sed
uolens uolens: uolens. Sed
uolens uolens: uolens. Sed

uolens uolens: uolens. Sed
uolens uolens: uolens. Sed
uolens uolens: uolens. Sed

uolens uolens: uolens. Sed
uolens uolens: uolens. Sed
uolens uolens: uolens. Sed

uolens uolens: uolens. Sed
uolens uolens: uolens. Sed
uolens uolens: uolens. Sed

uolens uolens: uolens. Sed
uolens uolens: uolens. Sed
uolens uolens: uolens. Sed

uolens uolens: uolens. Sed
uolens uolens: uolens. Sed
uolens uolens: uolens. Sed

uolens uolens: uolens. Sed
uolens uolens: uolens. Sed
uolens uolens: uolens. Sed

uolens uolens: uolens. Sed
uolens uolens: uolens. Sed
uolens uolens: uolens. Sed

ac leui armatura ambulantes eosdem: uel pabula: uictumq; quærentes im
prouiso terrore decipere.

Quemadmodū flumina quæ maiora sunt transeantur.

In transitu fluuijorū grauis molestia negligentibus frequenter
emergit. Nam si qua aqua uiolentior fuerit: aut alueus latior:
impedimēta: pueros: & ipsos interdū ignauos solet mergere bel
latores. Ergo explorato uado duæ acies equitū electis aialibus
eligent interuallis cōpetētib; separata: ut per mediū pedites
& impedimēta transeāt. Nā acies superior imperū aquarū frangit. Inferior
qui rapti: summissiq; fuerint: colligit. atq; transponit. At cū altior fluctus
nec equitē nec peditē patiatur: si per plana decurrat: ductis multifariā spar
gitur fossis: diuisisq; facile transitur. Navigio uero amnes hastilibus fixis:
ac suppositis tabulatis peruii fiunt: uel certe tumultuario opere colligatis
inanibus cuppis: additisq; trabibus transitū præbent. Expediti uero equi
tes fasces de cannis aridis: uel ulua facere cōsueuerunt: super quos loricas
& arma euidenter imponunt ipsi. Equiq; natando transeunt: colligatisq; se
cum fasces pertrahunt sarcinis. Sed cōmodius repertū est: ut monoxylos:
hoc est paulo latiores scaphas ex singulis trabibus excuatas pro genere li
gni & subtilitate leuissima carpentis secū portet exercitus: tabulis pariter:
& clauis ferreis præparatis. Itaq; sine mora cōstructus pons: & cū funibus:
qui propterea habendū sunt ut is uinctus lapide arcus soliditatem p̄stet ī
tēpore. Festinant aduersarii ad transitus fluminū insidias: uel superuētus
facere cōsueuerunt: ob quā necessitatē in utraq; ripa collocant armata p̄si
dia: ne alueo interueniēte diuisi opprimant ab hostibus. Cautius tamē est
sudes præfigere: ac sine detrimento: si qua uis illata fuerit sustinere. Quod
si pons nō tantū ad transitū: sed etiā recursū & cōmeatū necessarius fue
rit: tunc in utroq; capite percussus latioribus fossis: aggereq; cōstructo de
seniores milites accipere debet: a quibus tādū teneatur: q̄diu locorum ne
cessitas poscet.

Quem admodum castra debeant ordinari.

Onsequens uidet itineris obseruatione descripta ad castrorū
in quibus manendū est uenire rōnem. Non. n. belli tēpore ad
statiuā: uel ad mansionē murata ciuitas semper occurrit & in
cautū est: plenūq; discriminis exercitū passim sine aliqua mi
nutione cōsidere. Cum militibus ad capiendū cibos occupatis
aut munera faciēda dispensis facile nectant insidias. Postremo noctis ob
scuritas: necessitas sōni pascētiū equorū dispersio occasionē supuētibus p̄
stat. In metādis castris nō sufficit bonū locū eligere: nisi sit locus talis: ut al
ter eo melior nō possit iueniri: ne utilior p̄missus a nobis: atq; ab aduer
sariis occupatus apporet incōmodū. Cauēdū quoq; ne p̄ æstatē aut aqua

morbosa in pximo aut salubris aqua sit longius hyeme: ne pabulatio desit
 aut lignorū copia ne subitis tēpestatibus cāpus: in quo manendū est soleat
 innudari. Ne sit in abruptis: ac deuīs & circūsedentibus aduersariis diffici
 lis p̄stet egressus: ne ex superioribus locis missa ab hostibus in eū tela pueni
 ant: quibus ut oportet studiose: cauteq; p̄uisis pro necessitate loci uel qua
 drata: uel rotūda: uel trigona: uel oblonga castra cōstitues. Nec utilitati p̄
 iudicat forma: tamē pulchriora credunt: q̄bus ultra latitudinis spaciū ter
 tia pars lōgitudini addit. Ita autē ab agri messoribus podismū mēsuræ col
 ligi oportet: ut ad q̄titatē cōcludat exercitus. Nā ppugnatores angusta cō
 stipant: & ultra q̄ cōuenit latiora diffūdūt. Tribus autē modis definiūt fos
 sas muniri posse. Primū in unius noctis trāsītū: & itineris occupationē le
 uiorē cū sublatis cespites circūdant: & aggerē faciūt: supra quem sudes: uel
 tribuli lignei p̄ ordinē digerunt. cespes autē circūcidit ferramētis: q̄ herba
 rū radicibus cōtinet terra. sit altus semisse lōgus pedē semis latus pedē: q̄
 si terra solutior fuerit: ut ad similitudinē lateris cespes nō possit abscindi:
 tūc ope tumultuario fossa pducit lata pedes q̄nq; alta tres: cuius intrinse
 cus agger excrecit: ut sine metu securus quiescat exercitus. Statua autē ca
 stra astate: uel hyeme: uel hoste uicino maiore cura ac labore firmant. Nā
 singulæ cēturiæ diuidētibus cāpi doctoribus: & principibus accipiūt pedi
 taras & scotis uel sarcinis suis in orbē circa ppria signa depositis cincti gla
 dio fossam apiunt: latā aut nouē: aut .xi. aut .xiii. pedibus. Vel si maior ad
 uersarioq; uis metuūt pedibus .xix. Imparē .n. numēq; obseruari moris est.
 Tūc sepibus positis: uel interpositis stipitibus: ramisq; arborū ne terra faci
 le dilabatur agger erigit: sup quē ad similitudinē muri pinna & ppugnacu
 la cōponunt. Opus oē cēturiōes p̄ decē pedes metiunt: ne q̄ minus fode
 ret: aut errauerit alicuius ignauia: id tribuni circūueniūt. Nec ante disce
 dunt qui strēnui sunt: q̄ sint uniuersa p̄fecta. Nec tamē aliq; supuentus la
 borantibus fiat: oēs eqtes & pars peditū: quæ nō opat̄ priuilegio dignita
 tis ante fossam armata in p̄cinctu cōsistat ut ingruētes repellat inimicos.
 Prima igit̄ signa locis suis intra castra ponunt. Quia nihil uenerabilius ē
 maiestate eorū duci p̄toriū: eiusq; comitibus tribunis & militibus p̄paran
 tur tabernacula: quibus per cōtubernales ad mūera deputatos aqua: lignū
 & pabula ministrant. Tūc pro gradu legionibus & auxiliariis: & equiti
 bus & peditibus loca: in quibus papiliones tendant: deputant in castris: ac
 de singulis cēturiis: quaterni equites: & quaterni pedites: qui noctibus ex
 cubitū faciūt: eligunt. Et q̄ impossibile uidebat̄ per totā noctē uigilātes
 singulos in speculis p̄manere: ideo in quatuor partes ad clepsydra sunt di
 uisæ uigiliæ: ut non amplius: q̄ tribus horis nocturnis necesse sit uigilare.
 A tibicine oēs uigiliæ cōmittunt: & finitis horis a cornicine uocant. Ido
 neos tamē & p̄batissimos tribuni eligunt: qui uigilias circūeāt & renūtiēt

De militi
 quæ exerceat corporis circ
 et gradus: & circos uocant.
 essentia uallo facere debet. Per
 mensuræ p̄ter tangenti huius
 cōueni deq; p̄dite hie in
 fua loborū inuēntur carat
 mea p̄dite ab hōiti inuēntur.
 idonea q̄nq; ambulat cō
 es similitudine munita. Qu
 ti locis circūdata maioribus
 alius similitudo uocabulo call
 uocant peditēs: equites deq;
 ram hōtis ad ea loca uider
 p̄dētarios communiti.

Quæ & quanta tolerand
 in solis an publico debeat

Viles hōis ante be
 bus horuans leg
 dūq; capite uolūte p
 um horuans certa
 ta fuerit ip̄s omni

ante tentandante faciendū q̄
 tates non ap̄to mare p̄tū
 uoculo semis: tentandū in
 nant certe uel tenet in equ
 latus reperta p̄scribunt. P̄
 uicēto exeretū sciantibus
 lūm Lepios tractet. Omni q̄
 mouerit nouerunt p̄p̄tatione
 ab̄t̄antorum homines magis
 equi hōi in necessitatibus horu
 resuma equichehorat meliores
 fitee robur exantūsi inter ip̄
 redantūsi plures loca inuēnt
 mo locū p̄tin ap̄to p̄p̄tatione
 nante accommodat. Nam hō
 mas. Si p̄dētibus loca elegit
 mēdite: & aliq̄p̄tione memo
 Num famosus dicitur inuēnt

si qua emerferit culpa: quos circuitores appellabāt. At nūc militiæ factus est gradus: & circuitores uocant. Sciendū est tamē nocturnas uigilias: equites extra uallū facere debere. Per diē autē castris positus alii mane: alii post meridiē ppter fatigationē hoīum: equorūq; angarias faciūt. Inter p̄cipua cōuenit ducē uidere siue in castris: siue in ciuitate cōsistat: ut a alium pascua: subiectio frumētū: cæterarūq; specierū: aquatio: lignatio: pabulatio secura reddat ab hostiū incursu. Quod aliter non pōt euenire: nisi per loca idonea: qua nōq; ambulat cōmeatus: p̄sidia de is ponant siue illæ ciuitates sint: siue castella munita. Quod si nō reperit antiqua munitio opportunis locis dimitnuto uocabulo castella sunt nuncupata. Inter quæ in angariis aliquanti pedites: & equites degentes, tutū iter cōmeatibus præstāt. Difficile enim hostis ad ea loca audet accedere: in quibus & a frōte: & a tergo no uit aduersarios commorari.

Quæ & quanta cōsideranda sunt: ut intelligatur utrū superuentibus: & insidiis: an publico debeat Marte configi.

Visq; hos artis bellicæ cōmentarios ex probatissimis auctorebus breuiatos legerē dignabitur: q̄ primū rationē prælii: pugnae: cupit audire p̄cepta. Sed conflictus publicus duag; aut trium horarum certamine diffinit. Postq̄ eius partis quæ separata fuerit spes omnis intercidit: ideo omnia ante cogitanda sūt ante tentanda: ante facienda: q̄ ad ultimum ueniat abruptum. Boni enī duces non aperto Marte prælium: in quo est commune periculum: sed ex occulto semper attentant: ut integris suis quantos possunt hostes interimant certe uel terreāt. In qua parte: quæ necessaria admodum sunt ab antiquis reperta perscribam. Præcipua ars & utilitas ducis est: ut adhibitis de uniuerso exercitu scientibus belli & sapientibus uiris de suis: & copiis hostium sapius tractet. Omni q̄ plurimum nolet adulatione sumnota: utq; maiorem numerum pugnantium ipse an hostes habeant: utrum ipsius an aduersariorum homines magis armati sint & muniti: qui magis exercitati qui sint in necessitatibus fortiores. Quare ndum est etiam: utra pars pedites: utra equites habeat meliores. Sciendumq; in peditibus maxime: confidere robur exercitus: & inter ipsos equites: qui contis: qui sagittariis ante cedant: qui plures loricas induant: quis utiliores equos adduxerit. Postremo loca p̄cipua in quibus pugnandum est: utrum inimicis: an nobis uideantur accommoda. Nam si equitatu gaudemus: campos optare debemus. Si peditibus loca eligere angusta fossis: paludibus: uel arboribus impedita: & aliquotiens montosa: cui magis uictus abundet quam de sit. Nam fames (ut dicitur) intrinsecus pugnat: & uincit sapius sine ferro.

Maxime aut tractandū est: utrū expediat necessitatē protrahi an celerius dimicare. Interdū aut sperat aduersarius in expeditionē cito posse ueniri. Et si delatus fuerit in longū: aut penuria exercitus macerat: aut desiderio suoz reuocat ad ppria: aut nihil magnū faciēs per desperationē abire cōpellitur. Tunc fracti labore ac tedio plurimi deserunt: aliquātī produnt: alii quanti se tradūt. Quia aduersis rebus rarior fides est: ut nudari incipit: & copiosus aduenerat. Ad rem pertinet nosse qualis ipse aduersarius uel eius comites sint: utq; temerarii: an cauti: an audaces: an timidi: scientes artem bellicā: an ex usu temere pugnātes: quæ gētes cū iis fortes: quæ ignauæ pugnauerint. Nostra auxilia cuius fidei: quæq; uiriū sint: quos illius copiaz animos: quos noster exercitus: quæ pars sibi magis uictoriā repromittat. eiufmodi. n. cogitationibus uirtus augetur aut frangitur. Desperantibus autē crescit audacia adhortatione ducis: & si nihil ipse timere uideatur crescit animus: si ex insidiis: uel occasione aliquid fortiter fecerit. Si hostibus aduersæ res coeperint euenire. Si infirmiores: aut minus armatos ex inimicis potuerit superare. Cauendū quoq; ne dubitantē formidantēq; exercitū ad pugnā publicā al iunde producas. Interest utrū tyrones: an ueteres milites habeas: utrū ante breue tēpus in expeditionibus fuerint: an annos aliquot in pace durarint. Nam pro tyronibus accipiendi sunt qui pugnare lōgo tēpore deserunt. Sed cū legiones: auxilia: uel equites ex diuersis aduenerint locis: dux optimus: & separatim oēs per tribunos electos: quorū scif industria ad oīa genera exercere debet armoz. Et post in unū collectos: quasi depugnatos consuetu publico exercebit. Ipse sapius tentabit quicquid artis hīc possunt quid uiriū: quē admodū sibi cōsentiant: utrū ad barbarum monita: ad signoz indicia: ad præcepta uel nutū suū diligenter obtemperent. Si errant in aliquibus: exerceant: atq; doceant: q̄diu possint eē perfecti. Si uero in campi cursione in sagittādo: in iaculādo: i ordināda acie ad plēnū fuerint eruditi. ne sic quidē temere occasione captata ad publicam deducēdi sunt pugnā sed ante minoribus præliis imbuendi. Dux ita uigilans: sobrius: prudēs: tanq̄ de ciuili causa inter partes iudicaturus: adhibito consilio de suis: & hostiū copiis iudicet. Et si multis rebus superior iuenitur opportunū sibi nō differat inire cōflictū. Si uero aduersariū itelligit potiorē. Certamē publicū uitet. Nā pauciores numero & inferiores uiribus sub bonis ducibus supuētus & insidias faciētes reportauerūt sæpe uictoriā.

Quid fieri oporteat: si q̄s desuetū a pugna exercitū hēat: uel Tyronem. Mnes artes: omniaq; opera quotidiano usu & iugi exercitatio ne proficiunt. Quod si in paruis uerum est: quanto magis decet in maximis custodiri. Quis autem dubitat artem bellicā rebus omnibus esse potiorē: per quam libertas retinetur: & dignitas prouinciæ propagatur: & conseruatur imperiū. Hęc

quodam Latetomoni relict
 ante Romanos. Hinc solam
 Cetera omnia aut in hac are
 fidam. Hęc dimicantur et r
 riam consequantur. Dux
 ius fidei ac uirtuti pellerunt
 traditur gloria non tantum p
 contabundibus de hoc esse
 illius culpa publica uictoria
 riam dicit singularum legio
 tonum uires animos conlat
 quē fieri nominatim quis
 comitibus: quantum polli
 are iuram. Omnes culpas mi
 dora ignoscere. In diuersis
 mena percipiat. Hinc oport
 a oberrant hostes: quos
 infestibus miratur et o
 feat audacia. Ad temeritas
 rum angustiam: ad palidum
 lo scire disponit: atq; uer
 an dormientes: vacantes
 dis equis nihil suspicantes: ip
 certaminibus sui libetiam col
 omnino nonq̄ uidere homin
 in perhorrescunt: & pauore
 ut cogitare. Præterea ille excu
 datur: & ultimos ceteri uel in
 sui aut pabulorum præda gra
 bebis. Illa enim ante tentanda
 si bene plurimum potius. Int
 tis et dicit. Nulla enim quon
 uidentur: scilicet propriis si
 tiam ad inimicorum pernici
 mendum. Num illud in hoc
 fieri potest: quæ facta sunt. Dic
 fualicoggeretq; manuum cl
 fecta causa nihil dimittit
 nullum. Periculis iustam: Rom
 menda sunt prope omnia capi

quōdam Lacedæmonii relictis doctrinis omnibus: quod postea consue-
runt Romani. Hanc solam hodie quoq; barbari putant esse seruandam.
Cætera omnia aut in hac arte consistere: aut per hanc assequi se posse con-
fidunt. Hæc dimicaturis est necessaria: per quam uitam retineant: & uictō-
riam consequantur. Dux ergo cui tantæ potestatis insignia tribuuntur: cui
ius fidei ac uirtuti poessorum fortunæ: tutela urbium: salus militum reip.
traditur gloria: non tantum pro uniuerso exercitu: sed etiam pro singulis
contubernalibus debet esse sollicitus. Si quid enim illis eueniat in bello &
illius culpa: & publica uidetur iniuria. Ergo si tyronem uel diu armis desu-
etum ducit singularum legionum: siue auxiliorum: nec non etiam uexilla-
tionum uires: animos: consuetudinem diligenter exploret. Sciat etiam: si
potest fieri nominatim quis comes: quis tribunus: quis domesticus: quis
contubernalis: quantum possit in bello auctoritatemq; maximam seueri-
tate sumat. Omnes culpas militares legibus uindictet. Nulli errantium cre-
datur ignoscere. In diuersis locis ex diuersis occasionibus omnium experi-
menta percipiat. His ut oportet ita curatis cum dispersi ad prædandū secu-
ri oberrant hostes: tunc probatos equites: siue pedites cum tyronibus: aut
inferioribus mittat: ut ex occasiōe suis inimicis & illis peritia reliquis cre-
scat audacia. Ad transitus fluuiorum: ad præcipitia montium: ad silua-
rum angustiam: ad paludum: aut uiarum difficultates: superuentus nul-
lo sciente disponat: atq; iter suum ita temperet: ut aut cibum capientes:
aut dormientes: aut vacantes certe securos: inermes: discalciatos: distra-
ctis equis nihil suspicantes ipse paratus inuadat: quatenus in huiusmodi
certaminibus sui fiduciam colligant. Nam qui ante longum tempus aut
omnino nunq̄ uidere homines uulnerari: aut occidi: cum primum aspexe-
rint perhorrescunt: & pauore confusi de fuga magis: q̄ de conflictu incipi-
unt cogitare. Præterea si excurrat aduersarii longo itinere fatigatos aggre-
diatur: & ultimos certe uel insperatos superueniat. Eos etiam qui longe a
suis aut pabulis: aut prædæ gratia commorantur subito occupet cum de-
lectis. Illa enim ante tentanda sunt: quæ si male cesserint: minus noceant.
Si bene plurimum profint. Inter hostes discordiarum serere causas sapien-
tis est ducis. Nulla enim quanuis sit minima: natio cito potest ab aduersari-
is deleri: nisi seipsam propriis simultatibus consumpserit. Nam si ciuile o-
dium ad inimicorum perniciem præceps est ad utilitatem suæ defensionis
incautum. Vnum illud in hoc opere prædicandum est: ut nemo desperet
fieri posse: quæ facta sunt. Dicat aliquis: multi sunt anni: quibus nulla fos-
sa: uallo: aggereq; mansurum circumdat exercitum. Respondetur si fuisset
ista cautela nihil diurni: aut nocturni superuentus hostium nocere po-
tuissent. Per sæ imitantes Romanos ductis fossis castra constituunt. Et quæ
arenosa sunt prope omnia expuluerunt: quæ effunditur terra complet

faccos: quos inanes portauerant: eorumq; cumulo aggerē faciunt. Omnes barbari carris suis cōnexis in orbem ad similitudinem castrorum securas a superuenientibus exigunt noctes. Veremur ne discere nequeamus: quæ a nobis alii didicerunt. Hæc ex usu librisq; discenda quæ antea seruabant. Sed omissa diu nemo quæsiuit: quia ingentibus pacis officiis procul aberrat bellorum necessitas. Sed ne impossibile uideatur armorum disciplinā: cuius usus intercidit reparari posse: doceamur exemplis. Ars militaris apud ueteres in obliuionē sepius uenit. Sed a libris repetita est. Postea ducū auctoritate firmata est. Scipio Africanus sub aliis imperatoribus Hispanienses exercitus frequenter uictos accepit. Hos disciplinæ regula custodita ita exercuit omni opere: fossisq; faciendis: ut diceret fodientes luto inquinari debere: qui sanguine hostium madere uoluerint. Tum ipse deniq; numantinos sic capta ciuitate superauit: ut nullus euaserit. Metellus in Africa Albino imperante subiugatum accepit exercitum: quem ita emendauit ueteribus institutis: & disciplina maiorum: ut postea eos: a quibus sub iugum missi fuerant: superarent. Cimbri quoq; Cepionis: & Manilii: & Syllani legiones inter Gallias deleuerunt: quarum reliquias cum C. Marius suscepisset ita erudiuit scientia & arte pugnandi: ut in mirabilem multitudinem nō solum Cimbrorum: sed etiam Theutonicorū & Vgrorum publico Marte deleteret. Facilius est autem ad uirtutem instruere nos uos milites: q̄ reuocare perterritos.

Quæ die agantur: uel procuranda sint: cum publica committitur pugna.

Ræmissis leuioribus artibus belli ad publicum conflictum incertum & fatalem diem nationibus: ac populis ratio militaris disciplinæ inuitat. Nam in euentu aperti martis uictoriæ magnitudo consistit. Hoc ergo tempore tanto magis duces debent esse solliciti: quanto maior speratur diligentibus gloria: & maius periculum comitatur ignaros: in quo momento peritiæ uisus pugnandi doctrina: consiliumq; dominatur. Veteribus sæculis mos fuit parco cubo curatos milites ad certamen educere: ut citatioris sumpta redderet escam & longiore conflictu non fatigaretur inedia. Præterea obseruandum est præsentibus hostibus siue ex ciuitate siue ex castris producas ad prælium: ne dum per angusta portarum particulatim procedat exercitus a collectis & præparatis debilitetur inimicis. Ideoq; prouidendum est: ut ante omnes milites egrediantur portas: & aciem prius construant: q̄ hostis adueniat. Quod si intra ciuitatem manentibus imparatis aduenerint: aut differatur egressus: aut certe dissimuletur: ut cum aduersarii insultare cœperint: his: quos non putant exituros: quum ad prædam aut redeundum conuerterit animum: quum ordines soluerint: tunc illis stupentibus lætissimi quicq;

rumpant; & confestim aggrediantur ignaros. Obseruatur autem: ne longo spacio fatigentur milites: ne lassos post cursum equos ad publicum praelium cogas: multum uirium labore itineris pugnaturus amittit. Quid faciet: qui ad aciem anhelus aduenat: hoc & ueteres declinauerunt: & superiori ætate nostra cum romani duces per imperitiam non cauissent: ne quid amplius dicam exercitus perdidit. Impar enim conditio est lassum cum quieto, Sudantem cum alacri. Currentem cum eo qui steterit inire conflictum.

Inuestigandum quid sentiant milites pugnaturi.

Præ die: qua certaturi sunt milites: quid sentiant diligenter conuenit explorare. Nam fiducia: uel fortitudo ex uultu: uerbis: incessu: motibus cernitur: nec confidas satis: si Tyro praelium cupit. In expertis enim dulcis est pugna. Et noueris te oportere differre: si exercitati bellatores metuerunt dimicare. Monitis tamen & oratione ducis exercitui uirtus accrescit & animus: præcipue si futuri certaminis talem acceperint rationem qua sperent se ad uictoriã peruenturos. Tunc inimicorum ignauia: uel error ostendendus: uel si ante a nobis superati sunt commemorandum. Dicenda etiam: quibus militum mentes odio aduersariorum in iram indignationemque moueantur. Animis pene omnium hominum hoc naturaliter euenit: ut trepident: cum ad conflictum uenerint. Sine dubio autem formidolosiores sunt: quorum metus ipse confundit aspectus. Sed hoc remedio formido lenitur. Si antequam inimices frequenter exercitum tuum locis tutioribus ordines: unde & uidere hostem & cognoscere consuecant. Interdum audeant aliquid ex occasione aut fugent: aut interimant. Inimicorum mores: aduersariorum arma: & equites recognoscant. Nam quæ ex usu sunt non timentur.

Quemadmodum locus idoneus eligatur ad pugnam.

Optimum ducem conuenit noscere magnam partem uictoriæ: primum locum in quo dimicandum est possidere. Elabora ergo: ut conferturus manum primum auxilium capias ex loco: quanto utilior iudicatur: quanto superior fuerit occupatus. In subiectos enim uehementius tela descendunt: & maiore impetu obnitentes pars altior pellit. Qui aduerso nititur cliuo duplex subit & cum hoste. & loco certamen. Sed illa distantia est: si de pedibus tuis uictoriã speras contra aduersariorum equites: loca aspera inæqualia: montuosa debes eligere. Si uero de equitibus tuis contra aduersariorum pedes uictoriã quaeris. sequi debes paulo quidem editiora loca: sed plana: atque patetia: neque siluis: neque paludibus impedita.

Quemadmodum acies debeat ordinari: ut in conflictu redatur inuicta.

Rdinatorius acie tria debet ante p̄spicere: solē: puluerē: & uētū
 Nā sol ante faciē eripit uisū. Vētus cōtrarius tua inflectit: ac
 deprimit: hostiū adiuuat tela. Puluis a fronte cōgestus oculos
 implet: & claudit. Hęc momēto eo quo acies ordinat̄ ēt imperi
 ti uitare solēt. Sed duci p̄uido cauedū est ī futuz: ne post pau
 lū. accedēte die noceat solis mutata cōuersio. Nec uētus aduersus hora soli
 ta eo pugnāte nascat̄. Ita ergo cōstituant̄ ordines: ut hęc post occiput no
 strū sint. Et si pōt fieri aduersarioꝝ impetāt faciē. Acies dicif̄ exercitus in
 structus: frons cuius aduersū hostes spectat. Hęc in publica pugna si sapiē
 ter disponif̄ plurimū iuuat. Si imperite quis optimi bellatores sint mala
 ordinatōe frangunt̄. Instructionis lex est: ut in primo exercitati & ueteres
 collocent̄ milites: quos antea principes uocabāt. In secūdo ordine circun
 dati cataphractis sagittarii. & optimi milites cū spiculis: uel iāceis ordinēt̄:
 quos prius hastatos uocabāt. Singuli aut̄ armati in directū ternos pedes in
 ter se occupare cōsueuerūt: hoc est in mille passibus sexcētis sexagintalex
 pedites ordinant̄ in longū: ut nec acies interluceat: & spaciū sit arma tra
 ctādi. Inter ordinē & ordinē a tergo in latū sex pedes distare uoluerūt: ut
 haberent pugnatores spaciū accedēdi: atq; recedēdi. Vehemētius. n. cū sal
 tu: & cursu tela mittunt̄. In ordinibus his duobus & aetate maturi: & usu
 cōfidētes: & muniti ēt grauioribus armis collocant̄. Hi. n. adinuicē muri
 nec cedere nec sequi aliq̄do cogēdi sunt: ne ordines turbēt: sed uenientes
 aduersarios excipere: & stādo pugnādoq; repellere: uel fugare. Tertius or
 do disponif̄ de armaturis leuissimis: de sagittariis iuuenibus: de bonis ia
 culatoribus: quos antea ferētarios uocabāt. Quartus itē ordo cōstituit̄ de
 scutatis expeditissimis: de sagittariis iunioribus: de iis qui acriter uerutis:
 uel martiobarbolicis: quas plūbatas uocat̄: dimicāt qui dicebant̄ leuis arma
 tura. Sciendū ergo est stātibus duobus primis ordinibus. Tertiū & quartū
 ordinē cū missilibus: & sagittis primo loco semp̄ exire. q̄ si hostes in fugā
 uertere potuerit: ipsi cū equitibus persequūtur. Si uero ab hostibus pulsī
 fuerit: redeūt ad primā & secūdā acie: & inter ipsos recipiūt se ad loca sua.
 Prima aut̄ & secūda acies: cū ad spat̄as & ad pila: ut dicif̄ uentū fuerit: totū
 sustinet bellū. In quarta acie ponebant̄ interdū carobalistā: manubalistā:
 rii: fundibulatores: funditores. Fundibulatores sunt q̄ sustibulis lapides iaci
 unt. Sustibulus est sustis pedibus quatuor: cui p̄ mediū ligat̄ funda
 de corio: & utraq; manu impulsus p̄pe instar onagri dirigit saxa. Fundito
 res sūt: q̄ fūdis utunt̄ lino uel setis factis. Has. n. dicūt eē meliores cū tortō
 circa caput brachio dirigūt saxa: q̄bus scuta deerāt siue lapidibus manu ia
 ctis siue missilibus in hoc ordine dimicabant. Quos accessos tanq̄ iunio
 res: & postea additos noīabant. Sextus ordo post oēs a firmissimis & scuta
 tis: & omni genere armoz; munitis bellatoribus tenebant̄: quos atiq; tria

rios uocabant. Hi ut regeti: & integri uehemētius hostes inuaderent: post ultimas acies sedere consueuerūt. Si quid enim primis ordinibus accidisset: de eorū uiribus reparationis spes tota pendebar.

Ratio podismi quātū spaciū inter singulos hoīes in longum: uel inter singulos ordines custodiri debeat in latum.

Xplanato autē: qualiter debeat instrui acies nūc podismū: mēsurāq; ipsius ordinatōis exponā. In mille passibus campi una acies mille sexcentos sexaginta sex suscipit pedites: propterea: quā singuli bellatores ternos occupāt pedes. Quod si sex acies in mille passibus campi ordinare uolueris nōgenti nonaginta sex pedites sunt necessarij. Si autē internos ordines ultra hunc numerū uolueris tēdere: duo millia passuum cōprehēdes. Sed melius est plures acies facere: quā milites spargere. Senos autē pedes a tergo in latū diximus debere patere. & ipsi bellatores stantes singulos obtinent pedes. ideoq; si sex acies ordinabis: quadraginta: & duos pedes in latum: & mille passus in longū: & .x. hominū tenebit exercitus. Si autē interno uolueris .xx. & unū pedes in latum & duo milia passuum in longum decem milium tenebit exercitus. Ad hanc rōnem siue uiginti milia: siue triginta peditū fuerint iuxta mēsuram podismi sine aliqua difficultate poterūt ordinari. Nec dux fallitur: cū sciat quod locus quōtos possit capere armatos. Deniq; si angustior locus sit ne multitudo possit sufficere: iam inde nouem: uel amplius ordinari acies conuenit. Magis. n. cōuenit: ut cōferti pugnent: quā longius separati a suis. Nam si nimium fuerit attenuata acies: cito aduersariis facta impressiōe dirumpit: & nullū postea poterit esse remediū. Qui autē numeri in dextro cornu: quod in sinistro: quod in medio debeant ordinari: uel iuxta dignitates eorū seruaet ex more: uel certe pro qualitate hostiū cōmutat.

De equitibus ordinandis.

Oonstrukta acie peditū: eqtes ponūtur in cornibus ita ut loricati oēs: & cōtati iuncti sint peditibus. Sagitarii autē: uel quod loricas nō habent longius euagētur. A fortioribus namq; equitibus peditū ptegēda sunt latera & a uelocioribus atq; ex peditis hostiū cornua supfundēda sunt: atq; turbanda. Scire debet dux cōtra quos drumos: hoc est globos hostiū quos eqtes oporteat poni. Nam nescio qua occulta rōne: imo pene diuina alij cōtra alios dimicāt melius. & quod fortiores uicerāt: ab inferioribus saepe uincūtur. Quod si eqtes impares fuerint more uetere: uelocissimi cū scutis leuibus. pedites ad hoc ipsum exercitati eisdē miscēdi sunt: quos explicitos uelites nominabāt. Quo facto quis fortissimi eqtes uenerit: tamē aduersum mixtū agmen parcs esse nō possunt. Vnū hoc remediū ueteres duces habuisse dicuntur, ut assuescerēt iuuenes currētes egregie & iter binos eqtes singulos ex his pedites

collocarent cū scutis leuioribus: gladiis: atq; missilibus.

De subsidiis: quæ post aciem collocantur.

Ed optima ratio est: & ad uictoriã plurimū confert: ut electissimos de peditibus: eqtibus: cōuicariis: comitibus: tribunisque uacantibus habeat dux post aciem præparatos: alios circa cornua: alios circa mediū: ut sicubi hostis uehementer inhsit: ne rumpat acies: puolent subito: & suppleant loca: additaq; uirtute inimicorū frangatur audacia. Hoc primi Lacones inuenerūt. Carthagineſes imitati sunt illos. Romani postea ubiq; seruauerūt. Hac dispositio ne nulla melior inueniſ. Nam si directa acies hoc agere debet si pōt: ut hostem repellat: aut fundat. Si cuneus est agendus aut forfex: supfluos habere debetis post aciem: de quibus cuneū: uel forficē facias: si copia de proxima ducēda sit. Serra item ex abundantibus ducit. Nam si de loco suo ordinatū militem trāsſerre cœperis uniuersa turbabis. Si globus hostiū superatus aut aliam tuã: aut partē aliquã urgere cœperit nisi superfluos habeas: quos cōtra globos possis opponere siue pedites: siue equites de acie tuleris: dum aliã uis defendere: aliã periculosius denudabis. q̄ si bellatorū tibi copia nō abundat: melius est aciem habere breuiorē dūmodo in subsidiis colloces plurimos. Nam plures circa medias partes campi ex peditibus bene armatis debet habere lectissimos: de quibus cuneū facias & statim hostium acies rūpas. Cōtra cornua autē de cōtatis loricatorisq; eqtibus ad hoc seruatis: & leui armatura peditū alas hostiū circūuenire te conuenit.

In quo loco primus dux stare debeat: in quo secūsus: in quo tertius:

Vx qui præcipuã sustinet potestati: in dextra parte inter equites & pedites stare cōsueuit. Hic enī locus est: in quo tota acies gubernat: ex quo est rextus: liberq; p̄cursor. Ideo iter utrosq; consistit: ut & cōsilio regere: & auctoritate tam equites q̄ pedites possit hortari ad pugnam. Hic de eqtibus supnumerariis: mixtis peditibus ex peditis aduersariorū sinistrū cornu: quod stat contra ipsum circuire debet: & a tergo semper urgere. Secūsus dux in media acie ponitur peditū: qui eam sustentet: & firmet. Hic fortissimos pedites: & bene armatos de supfluis secum habere debet: de quibus aut ipse cuneū faciat: & hostiū aciem rumpat. Aut si aduersarii cuneū fecerint: ipse forficem faciat: ut cuneo illi possit occurrere. In sinistra parte exercitus debet esse tertius dux satis bellicosus: & puidus: quia sinistra pars difficilior est & uelut manca in acie consistit. Hic bonos eqtes supnumerarios: & uelocissimos pedites secū habere debet: de quibus sinistrum cornu semp extēdat: ne circūueniatur ab hostibus. Clamor autē: quē barbaricū uocāt nō prius debet attolli: q̄ utraq; acies se iunxerit. Impatorū enī est: uel ignauorū uociferari de lōge: cū hostes magis terreatur: li cum telorū ictu clamoris horror ac-

cesserit. Studere autē semp debes: ut prius instruas acie: q̄ hostis; quia ex arbitrio tuo potes facere: quod tibi utile iudicas: cū nullus obfistat. Deinde tuis auges cōfidētiam: & aduersariis minuis fiduciā. Quia fortiores uidentur: q̄ puocare nō dubitant. Inimici autē incipiunt formidare q̄ uident cōtra se acies ordinari. Huic addit maximū cōmodum, quia tu instructus, paratusq; iordinatū & trepidum aduersarium p̄occupas. Pars, n. uictoriae est inimicū turbare ante q̄ dimices.

Quibus remediis uirtuti: uel dolis hostiū resistatur in acie.

Lexceptis superuētibus uel incursionibus repētinis ex occasiōe quā nūq̄ dux exercitus amittit. Nam in itineribus iam fatigatis in fluminū trāsgressionē diuisis in paludibus occupatis: in iugis montiū laborātibus. In campis sparsis, atq; securis in māsiōne dormiētibus: oportunū semp plium inferitur. Cum aliis negociis occupatus hostis prius interimat: q̄ p̄parare se possit. Quod si cauti sint inimici: & isidiarū nulla sit copia: tūc aduersum p̄sentes: scientes: uidētēscq; æqua cōditiōe pugnat. Inde ars belli in hoc apto conflictu: magis q̄ i occultis fraudibus adiuuat eruditos. Cauēdum uel maxie: ne ab ala: cornuq; sinistro: quod sapius evenit: uel certe dextro quod tamē raro cōtingit: circūueniant tui a multitudie hostiū a uagātibus a globis: quos drumos uocāt. Quod si acciderit: unū remediū est: ut alam: cornuq; replices & retūdas: quatenus cōuersi tui sociorū terga defendant. Sed i angulo ipsius extremitatis fortissimi collocētur: q̄a ibi ipetus amplior fieri cōsueuit. Item aduersus cuneū hostiū certis modis resistit. Cuneus dicitur: multitudō peditū: quæ iuncta cū acie p̄rio āgustior: deīde latior p̄cedit: & aduersariorū ordines rūpit: quia a pluribus in unū locū tela mittunt: quam rem milites caput porcini uocāt. Cōtra quē ordinatio ponit: quam forficē uocāt. Nam e lectissimis militibus i unū cōfertis i. V. litterā ordo cōponit: & illū cuneū excipit: atq; ex utraq; parte cōcludit: quo facto acie non pōt rūpere. Item serra dicitur: quæ a strenuissimis directa ante frontē opponitur hostibus ut turbata acies reparet. Globus autē dicitur: q̄ a sua acie separatus uago supuentu incurfat inimicos. Contra quem alter populosior: uel fortior imittitur globus. Obseruādum quoq; est: ne sub tempore: quo iā cōmittit pugna uelis ordies cōmutare: ac aliquos numeros ad alia trāsferre. Statim enim nascitur cōfusio: atq; tumultus & imparatis: cōturbatisq; facilius hostis incumbit.

Quot generibus pugna publica cōmittatur: & quomodo ēt q̄ inferior ē numero & iuribus ualeat obtinere uictoriā. Epugnationū septē sūt genera: cū ifesta ex utraq; pte signa cōfigāt. Vna depugnatio est frōte lōga: quadrato exercitu: si cut & nunc prope semper solet p̄aelium fieri. Sed hoc genus

depugnationis periti armoz: non optimum iudicant: quia cum in plixo spatio contéditur acies nō equalis semp campus occurrit. Et hiat aliquando in medio sinus: uel curuatura sit: i eo loco frequēter acies irrumpitur. Præterea si multitudine aduersarius antecedit a lateribus: aut dextrā: aut sinistram alam circūuenit: in quo periculum magnū est: nisi supnumerari os habeas: q̄ sustineant hostēq; repellant. Hoc genere solus debet cōfligere: q̄ & plures: & fortes habuerit bellatores, ut ex utroq; cornu hostē circūueniat: & quasi in sinū sui exercitus cōcludat. Secūda depugnatio publica est: quæ plurimis melior: in qua si paucos strenuos ordiaueris loco idoneo: etiam si multitudine hostiū & uirtute turberis: & uirtute: tamē poteris reportare uictoriā. Huius talis est modus. Cū instructe acies ad cōgressum ueniant: tunc tu sinistrā alam tuā a dextera aduersarii tui lōge separabis: nec uel missilia: uel sagittæ ad eam pueniāt. Dexteram alam aut tuā si nistræ alæ illius iunges, & ibi primū inchoa præliū ita: ut cum eq̄tibus optimis: & peditibus pbatissimis sinistrā partem illius: ad quā te iunxeris: agrediaris. & detrudendo: atq; supcurrēdo ad hostiū terga puenias. Quod si semel aduersarios exinde pellere cœpissis: accedētib; tuis idubitatā uictoriam cōsequeris. Et pars exercitus tui: quā ab hoste sūmoueris: secura durabit. Ad similitudinē autē. A .littere: uel libellæ fabrilis acies in hoc dimicandi genere cōstituit. Quod si aduersarius te prior fecerit: quos post aciē supernumerarios diximus debere poni tam equites: q̄ pedites: ad sinistrū tuum colliges cornu & sic aduersario resistes magnis uiribus: ne arte pellaris. Tertia depugnatio est similis secūdæ: sed i hoc deterior: q̄ a sinistro cornu tuo cum illius incipis dextro cōfligere. Nā quasi mancus impetus est eorū & aperti cum difficultate eorum aggrediunt hostes: qui dimicant in sinistro cornu. Quod aptius explanēdo dicam. Si quādo alam tuam sinistram longe habueris meliorē. Tunc. n. fortissimos equites: peditesq; con iungere & in cōgressu. Et ipsam primā applica ad aliam hostium dextrā. Et q̄tum potes aduersarii dextram pellere: & circūire festina. Tu aut aliam exercitus partem: in qua deteriores bellatores habere te nosti: a sinistra illius longissime separa: ne uel gladiis inuadatur: uel ad eam tela elidat. Hoc aut modo uno casu utiliter pugnat. Si aduersarius infirmius dextrū cornu habuerit: tu lōge fortius sinistrū. Quarta depugnatio est talis. Cum ordinaueris aciē ante quadringentos: uel quingētos passus: q̄ ad hostes peruenias: non sperante eo subito ambas alas tuas incitare te conuenit: ut ex utroq; cornu improuisos hostes uertas in fugam: & celerius uictoriā cōsequaris. Sed hoc genus certaminis licet cito supest: si exercitissimos: fortissimosq; produxerit: tamen periculosum est: quia mediam aciē suam qui sic dimicat denudare compellitur: & in duas partes exercitū separare.

Et si primo impetu uictus inimicus nō fuerit: habet postea occasione: qua inuadat: & diuidat cornua: & mediam acie destitutā. Quarta depugnatio est similis quartæ. Sed hoc unū amplius habet: quia leuem armaturā & sagittarios ante mediam acie ponit: ut illis resistentibus acies nō possit irrumpi. Nam sicut de dextro cornu illius sinistrū: & sic de sinistro cornu illius dextrū aggreditur. Quod si fugare potuerit: statim uincit: sin minus media acies illius non laborat: quia a leui armatura: & sagittariis defenditur.

Dextera depugnatio est optima: & ppe similis secundæ: qua utuntur: qui de numero suorum: & de uirtute desperant. Et si bene ordinauerint: quauis cū paucioribus: semp uictoriam cōsequuntur. Nam cū instructa acies ad hostes accedat: dextram alam tuā sinistrae alæ hostiū iunge. & ibi per equites pbatissimos: & pedites uelocissimos incipe præliari. Reliquā aut partem exercitus tui a dextra parte illius longissime remoue. & in directū porrige quasi uerū. Nam cū sinistram partē illius a tergo: & a lateribus cæperis cædere: sine dubio uertes in fugā. Aduersarius autē nec de dextro cornu suo: nec dimidia acie potest suis laboratibus subuenire. Quia acies tua extēditur: & tota se porrigit ad similitudinē. I. litteræ lōgissimæ: quæ recedit ab hostibus: Quo genere in itineribus sæpe cōfligis. Septima depugnatio ē: quæ loci beneficio adiuuat dimicātem. In hac quoq; & cum paucioribus. & cum minus fortibus poteris aduersarios sustinere. Si mare aut montē: aut lacus: siue flumen: aut paludes: siue ciuitatē: seu abrupta ī una parte habeas: ex qua hostis non possit accedere. Reliquum exercitum tuū directa acie ordines. Sed in illa ala quæ munitionē nō habet: omnes equites: & ferentarios ponas. Tunc securius cū hoste pro tuo arbitrio cōfligis: quia ab una parte loci natura te munit. Ab alia duplex proponit equitatus. Illud tamē obseruādum est: quo nihil melius: ut siue de dextro cornu tuo cum illius sinistro pugnare uolueris: ibi fortissimos ponas: siue de sinistro cum illius dextro ibi strenuissimos colloques. siue in medio facere uolueris cuneos: per quos acies hostiū rumpas ī cuneo exercitatissimos homines belatores. Victoria enim per paucos fieri cōsueuit. Tamen est: ut electi a duce sapiētissimo in his locis: in quibus ratio: & utilitas postulat ordinem.

Viam abscedēdi ab hostibus dandam: ut deantur facilius fugientes.

Periciōsi rei militaris ignari pleniorē uictoriam credunt: si aduersarios aut in locorum angustiis: aut armatorum multitudine circumdederint: ut nō inueniāt aditum abscedendi. Sed clausis ex desperatione crescit audacia. & cum spei nihil est: sumit arma formido. Libēter cupit commori: qui sine dubio scit esse morturū. Ideo Scipiōis est laudāda sentētia: qui dixit uiam hostium: qua fugerent non esse muniēdā. Nam cum abscedendi aditu patefacto mētē: in diu ad præbēda terga consenserit: multi more pecudum trucidātur: nec

tare potuit. & per speculatores idoneos ante cognoscere. Cum receditur: talis fraus fieri consuevit. Pauci equites recto itinere consequuntur. Valida manus occulte per alia mittitur loca: ubi ad agmen inimicorum perueniunt equites: leuiter tentant: atque discedunt. Ille credit: quicquid in fidiam fuerat: præterisse: & sine cura resouitur in negligentiam. Tunc illa manus: quæ occulte per alia loca destinata fuerat superueniens opprimit ignaros. Multi cum ab hoste discedunt: si per siluas ituri sunt: præmittunt qui per angusta: uel abrupta occupant loca: ne ibidem ab aduersariis partiantur insidias. & rursus post se præcisus arboribus uias claudunt: quas cõpedes uocant ut hostibus facultatem adimant persequendi. & pene utriusque parti ad subleffas in itinere communis occasio est. Nam qui præcedit opportunis uallibus: uel siluosis montibus: quasi post se relinquit insidias: in quas cum incidit inimicus recurrit ipse: & adiuuat suos. Qui uero aduersis semitis sequitur: longe ante destinat expeditos & præcedendo aduersarium arcet a transitu. ut deceptum ad tergo & a fronte cõcludat. Dormientibus noctu aduersariis: & qui præcessit potest regredi: & qui sequitur: quætuuis intersit: potest superuenire ad fraudem. In transfreratione fluuiorum: qui præcessit illam partem tentat opprimere: quæ præmissa transierat: dum reliqui alueo separantur. Qui uero sequitur festinato itinere illos qui non poterunt transire conturbat.

De Camelis catafractatis equitibus.

Amelos aliquarum nationes in acie pduxerunt apud ueteres: ut urciliant intra Aphricam. Macetes hodie quoque pducunt. Sed hoc genus animalium & arenis tolerandum est: & siti aptum. Confusas etiam in puluere: uento uias absque errore dirigere memorantur. Cæterum præter nouitatem si ab insolitis dimoueatur inefficax bello est. Catafracti equi propter munimã quæ gerunt: in uulneribus quidem tuti. Sed propter impedimentum: & pondus armorum capi eos facile est. Alii quoque sunt frequenter obnoxii contra dispersos pedites quæ contra equites in certamine meliores: tamen sunt aut ante legiones positi: aut cum legionariis mixti: quando cõminus: hoc est manu ad manum uiguaratur acies sæpe hostium rumpunt.

Quemadmodum quadrigis falcatis: uel Elephantis in acie possit obfisti.

Vadrigas falcatas in bello Rex Antiochus: & Mythydates habuerunt: qui ut primo magnum in acie intulere terrorem: ita postmodum fuere derisui: nam difficile currus falcatus planum semper uenit capere: & leui impedimento tenet. Vnoque afflictio: aut uulnerato a quo decipitur: sed maxime Romæ militum arte perierunt. Vbi ad pugnam uentum est: repetere romani toto capite tribulos deiecerunt: in quos

currentes quadrigæ cum incidisset: deletæ sunt. Tribulus est autem in quatuor palis fixum propugnaculum: quod quomodo abieceris tribus radiis stat: & erecto quarto infestus est. Elephanti in præliis magnitudine corpore barritus horreæ formæ ipsius nouitate homines equosque cõturbant. Hos contra Romanum exercitum prius in lucania Rex Pyrrhus eduxit. Postea Hannibal in Aphrica, Rex Antiochus in oriente, Iugurtha in Numidia copiosos habuerunt aduersus quos diuersa resistendi genera armorum excogitauerunt. Nam & centurio in lucania gladio manum: quam promuscide uocat uni abscidit. Et bini Catafracti equi iugebantur ad currum: Quibus insidetes clibanarii sarissas id est longissimos cotos in elephantos dirigebant. Nam muniti ferro nec a sagittariis: quos uehebant beluæ lædebantur: & earum impetum equorum celeritate uitabant. Alii contra elephantos catafractos milites immiserunt: ita ut in brachiis eorum: & in cassidibus: uel humeris aculei ingentes ponerentur e ferro: ne manu sua elephas bellatorem contra se ueniẽtem posset apprehendere. Præcipue tamẽ uelites ante elephantos antiqui ordinauerunt. Velites autem erant iuuenes leui armatura: corpore alacri: qui ex equis missilia optime dirigebant. Hi equis præter curretibuscum ad latiores lanceas: uel maiora spicula beluas occidebant. Sed crescente audacia postea collecti plures milites: pariter pila id est missilia in elephantos congeriebant: eosque uulneribus elidebant. Illud tamen additum est: ut funditores cum fustibalis: & fundis: rotundis: lapidibus destinatis: indos: per quos regebantur elephanti cum ipsis turribus affligerent: atque mactaret: quo nihil tutius inuenitur. Præterea ueniẽtibus beluis: quasi aciem irrupisset: spatium milites dabant. Quæ cum in agmen medium peruenisset circumfusis undique armatorum globis cum magistris absque uulneribus capiebantur illæ sæ. Carrobalistas aliquanto maiores. Hæ enim longius: & uehementius spicula dirigunt superpositas curriculis cum binis equis aut mulis post aciem ordinari conuenit. Et cum subiectu teli accesserint bestię sagittis balistariorumque transfiguntur. Latius tamen: & firmitus contra eas præfigitur ferrum: cum in maioribus corporibus maiora sint uulnera. Aduersus elephantos plura exempla: & machinamenta retulimus: ut si quando necessitas postulauerit: sciatur: quæ sint tamen in manibus beluis opponenda.

Quid fieri debeat si uel pars fugerit:
uel totus exercitus.

Sciendum uero est: si pars exercitus fugerit: & pars uicerit minime desperandum cum eiusmodi in necessitate ducis constantia tora sibi possit uedicare uictoria. Innumerabilibus hoc accidit bellis: & per superioribus habiti sunt: quæ minime despauerunt. Nam in simili conditione fortior creditur quæ aduersa non frangunt. Prior ergo de cæsis hostibus spolia capiat quod ipsi dicunt: colligat campum.

De re militari Liber Tertius

Prior clamore: ac buccinis exultare uideat. Hac fiducia perterrebit inimicos ita suis fiducia gemiuit quasi uictor ex omni parte discesserit. Quod si aliquo casu omnis in acie fundatur exercitus: perniciosæ tamē cladis reparacionis. Multis fortuna non defuit & medicina quærenda est. Dux ergo prouidus sub ea cautela publico debet Marte confligere: ut si quid pro uarietate belloꝝ uel conditionis humanæ: secus acciderit absq; graui detrimento liberet uictos. Nam si uicini fuerint colles. Si post terga munitio. Si cæteris abscondentibus fortissimi quicq; restiteret: se suosq; seruabunt. Frequenter iam suffusa acies disperfos ac passim sequētes reparatis uiribus interemit. Nam nunq̄ exultātibus maius solet euenire discrimen: q̄ cū exhibitā ferocia subito in formidinem commutatur. Sed quicunq; euentus sint colligendi sunt superstitēs bello erigendi adhotationibus congruis: & armorum instauratione refouendi. Tunc noui delectus: noua quæruntur auxilia. Et quod amplius prodest captatis occasionibus in ipsos uictores per occultas insidias impetus faciendus est. ac sic audacia reparanda. Nec opportunitas deerit: cum pro felicitate superbis & incautius mentes efferrantur humanæ. Siquis hunc casum ultimum putet cogitet euentus omnium præliorum inter initia contra illos magis fuisse quibus uictoria debeat.

Regulæ bellorum generales.

Nomnibus præliis expeditōis cōditio talis est ut quicq; tibi prodest: aduersario noceat qd̄ illū adiuuat: tibi semp̄ officiat. Nunq̄ ergo ad illius arbitriū aliquid facere: aut dissimulār debemus: sed id solum agere: quod nobis utile iudicamus. Contra te enim incipis esse si imitaris: quod ipse fecit pro se. Et rursum quicq; pro tua parte tentaueris: cōtra illū erit si uoluerit imitari. In bello qui plus in angariis uigilauerit: plusq; in exercēdo milite laborauerit: minus periculū sustinebit. Nunq̄ miles in acie producendus est: cuius antea experimenta non coeperis: aut inopia: aut superuentibus: aut terrore. Melius est hostē fame domare: q̄ prælio in quo amplius solet fortuna potestatis habere q̄ uirtus. Nulla consilia sunt meliora: q̄ illa quæ ignora uerit aduersarius anteq̄ facias. Occasio in bello amplius solet iuuare q̄ uirtus. In sollicitandis: suscipiendisq; hostibus si cum fide ueniant: magna fiducia est: quia e duersarium amplius frangunt transfugæ q̄ preempti. Melius est post aciem plura seruare præsidia q̄ latius milites spargere. Difficile uincitur qui uere potest de suis & de aduersarii copiis iudicare. Amplius ualet uirtus: q̄ multitudo. Amplius prodest sæpe locus q̄ uirtus. Paucos uiros fortes natura procreat: bona institutione plures reddit industria. Exercitus labore proficit: ocio consenescit. Nunq̄ ad certamen publicum produceris militem: nisi cum uidereris eum sperare uictoriam. Subita conter

rent. Vilitata uilefcunt. Qui desperos fuis insequitur quam ipse acceperat aduerfario uult dare uictoriam. Qui frumentum neceffariumq; com meatum non præparat uincitur fine ferro. Qui multitudine & uirtute præcedit: quadrata dimicet fronte: qui est primus modus. Qui imparem fe iudicat dextro cornu fuo finiftrum cornu pellat inimici: qui fecundus est modus. Qui finiftram alam fortiffimi fe habere nouit dextram alam hoftis inuadat: qui est tertius modus. Qui hêt exercitatiffimos milites in utroq; cornu pariter debet prælium incipere: qui est quartus modus. Qui leuem armaturam optime regit utranq; alam hoftis inuadat: ferentariis ante mediam aciem conftitutus: qui est quintus modus. Qui nec numero militum nec uirtute confidit. Si depugnaturus est de dextra fua finiftram alam hoftium pulfet: reliquis fuis porrectis in fimilitudinē ueru: qui est sextus modus. Qui pauciores infirmioresq; habere nouit. Septimo modo ex uno latere aut montem: aut ciuitatem: aut mare: aut flumen: aut aliquod debet habere fubfidium. Qui uero confidit equitatu: altiora loca quærat militibus: & rem magis per equites generat. Qui cōfidit pedeftribus copiis aptiora loca equitibus quærat & rem magis per pedites gerat. Cum explorator hoftium latenter oberret in caftis: omnes ad tentoria fua per diem redire iubeantur: & ft itim depræhenditur explorator. Cum confilium tuū cognoueris aduerfariis proditum difpofitionē te mutare conuenit. Quod fieri debeat: tractato cum multis. Quod uero facturus fis: cū pauciffimis ac fideliffimis uel potius tecum ipfe. Milites timor & pœna in fedibus corripit. In expeditionibus fpec. atq; præmia faciunt meliores. Boni dutes publico certamine nunq̄ nifi ex occasione aut nimia neceffitate confligunt. magna difpofitio est hoftem magis fame urgere: quam ferro. De equitatu funt multa præcepta. Sed cum hæc pars militiæ ufu exercitii armorum genere & equorum nobilitate profecerit: ex libris nihil arbitror colligendū: cū præfens doctrina fufficiat. Quo genere pugnaturus fis nesciant hoftes ne aliquibus remediis refiftere.

Digefta funt imperator inuicte: quæ nobiliffimi auctores diuerfis probata temporibus per experimentorum fidem memoriæ prodiderunt: ut ad fagittandi peritiam: quam in ferenitate tua perfa miratur. Ad equitandi fcientiam: uel decorem: quæ Hunnorum: Alanorumq; natio uelit imitari: fi poffit. Ad currendi uelocitatem: quam Sarracenus: Indufq; æquat. Ad armaturæ exercitationem: cuius campi doctores in toto pro parte exempla intellexiffe gaudeant. Quorum arte regula præliandi: immo uincendi artificium ingentur: quatenus uirtute pariter ac difpofitione mirabili reipublicæ tuæ: & imperatoris officium exhibeas: & militis.

Finis.

Vegetii Renati epitomatis de re militari. Liber Quartus.

Gresté: incultaq; hoium ab initio sæculi uitá a cõione mutog; aialium uel ferarum urbium constitutio prima discreuit. In iis reip. nomen repperit cõis utilitas: ideo potentissimæ natiões: ac principes cõsecrati nullá maioré gloriá putauerunt: q; aut fundare nouas urbes: aut ab aliis conditas in nomē suum sub quadá amplificatõe tráfferre: in quo opere clementia serenitatis tuæ obtinet palmá. Ab aliis uel paucæ uel singulæ a pietate tua innumerabiles urbes ita iugi labore pfectæ sunt: ut nõ tá humana manu

cõditæ: q; diuino nutu uideant ornata. Cũctos ipatores felicitate moderatõe castimõia exẽplo idulgẽtiæ studioq; amore pcellis. Regni: animiq; tui bona cernimus & tenemus q; anticipare & supior optauit atas: & exercẽdi in ppetuũ uetura desiderat: q; bus rebus tátũ uniuerso orbi pstitũ gratulamur: q; tũ uel humana mēs petere: uel grã potuit diuina cõferre. Sed dispositionibus uræ clemẽtiæ q; tũ pferit muroq; elaborata cõstructio Roma documẽtũ est: q; salutē ciuũ capitolinæ arcis defensiõe seruauit: ut gloriosius postea totius orbis possideret impiũ. Ad cõplemẽtũ igif opis maiestatis uræ pceptõe suscepti: rõnes: q; bus uel nræ ciuitates defendendæ sunt: uel hostiũ subruẽdæ ex diuersis auctõribus in ordine digeram. Nec laboris pigebit: cum omnibus profutura credantur.

Hæc continet Liber Quartus.

- Ciuitates aut natura: aut opere aut utroq; debere muniri.
- Non directos: sed angulosos muros faciendos.
- Quẽadmodũ murus e terra iungat aggestus ut nunq; elidi possit.
- De cataractis & portis ne exurantur ab ignibus.
- De fossis faciendis.
- Ne sagittis hostiũ homines lædantur in muro.
- Quibus modis prouidendum sit: ne famem patiantur obsessi.
- Quæ spe cies præparandæ sint pro murorum defensione.
- Quid faciendum sit si neruorum copia defuerit.
- Quid faciendum ne aquæ penuriam patiantur obsessi.
- Si fal defuerit quid faciendum sit.
- Quid faciendum sit cum primo impetu uenitur ad muros.
- Enumeratio machinarum: quibus muri oppugnantur.
- De ariete falce & testudine.
- De uineis.
- De pluteis.
- De aggeres.

De musculis.

Flauii Vegetii Renati

De turribus ambulatoriis ne concrementur.
Quemadmodum ambulatoria turris possit incendi.
Quemadmodum altitudo muris addatur.
Quo pacto fodiat terra: ut machina nihil possit nocere.
De scalis: sambuca: exoftra & telenone.
De balistis: onagris: scorpionibus: arcubalistis: fustibalis: fundis: p quæ tormenta defenditur murus.
Aduersum arietem remedia.
De cuniculo: per quem murus defoditur: aut ciuitas penetratur.
Quid facere debeant oppidani: si hostis irruerit ciuitatem.
Quæ sit adhibenda caurela: ne hostes furrim occupent murum.
Quando oppidanis inferantur insidiæ.
Quid faciant obsidentes: ne ab oppidanis patiantur insidias.
Quo genere tormentorum ciuitas defendatur.
Quemadmodum mensura colligatur ad scalas: uel machinas facendas.
Præcepta belli naualis.
Nomina iudicum: qui præerant classi.
Vnde appellentur liburnæ.
Qua diligentia fabricentur liburnæ.
Qua obseruatione sit cedenda materies.
Quo mense cedendæ sint trabes.
De modo liburnarum.
Nomina uentorum & numerus.
Quibus mensibus tutius nauigetur.
Quemadmodum tempestatum obseruanda sunt signa.
De pronosticiis: quibus noscitur serenitas & turbatio aeris.
De æstuariis: hoc est de reumate.
De locorum notitia siue remigibus.
De telis tormentisque muralibus.
Quemadmodum nauali bello collocentur insidiæ.
Quid fiat: cum aperto Marte bellum nauale committitur.

Ciuitates aut natura aut opere aut utroque debere muniti.

Rbes atque castella aut natura muniuntur: aut manu: aut utroque quod firmitus dicitur. Natura aut loco edito: uel abrupto: uel circumfuso mari: siue paludibus uel fluminibus. Manu: fossis ac muris in illo naturali beneficio tutissimum eligitur consilium. In plano quaeritur fundantis industria. Videmus antiquissimas ciuitates ita in campis patentibus constitutas: ut deficiente auxilio locorum: arte tamen & opere redderentur inuictæ.

Non directos: sed angulosos muros faciendos.

Mbitū muri directū ueteres duces noluerūt: ne ad iēt⁹ arietū eēt dispositus: sed sinuosis am fractibus iactis sūdameris clauere urbes. Crebrioresq; turres in ipsis angulis reddiderūt: ppter ea: q; si q; ad mure tali ordinatōe cōstructū uel scalas uel machinas uoluerit admonere: nō solū a fronte sed ēt a lateribus:

& prope a tergo: ueluti in sinum circumclusus opprimitur.

Quē admodū murus e terra iungat aggestus ut nunq; possit elidi.

Vrus aut ut nunq; possit elidi hac rōe pficitur. Intervallo uicē nū pedū interposito duo intrinsecus parietes fabricant. Deinde terra: quæ de fossis fuerit egesta iter illos mittit: uectibusq; densat: ita ut a muro primus paries pag; inferior: secundus longe minor ducat: ut de plano ciuitatis ad similitudinē graduū quasi cliuo molli usq; ad pugnacula possit ascendi: quia nec murus ullis potest arietibus rūpi: quē terra cōfirmat: & quouis casu destructis lapidibus ea: quæ inter parietes densata fuerit ad muri uicē ingruentibus moles obsistit.

De catacactis: & portis ne exurantur ab ignibus.

Auef pterea: ne portæ subiectis ignibus exurant: ppter quod sunt coriis: ac ferro tegēdæ. Sed amplius pdest: quod iuenit antiq;tas: ut ante portā addat ppugnaculū: in cuius ingressu ponitur catacacta: quæ annulis ferreis pender: ac funibus: ut si homines interuenerint: eadem dimissa extinguant inclusi. Ita tamen supra portā murus est ordinādus: ut accipiat foramina: per quæ de superiore parte aqua effusa subiectum extinguat incendium.

De fossis faciendis.

Ossæ ante urbē altissimæ latissimæq; sunt faciendæ ut nec facile coæquari: repleiq; ab obsidentibus possint. Et cum aquis coeperint inundari ab aduersario cuniculū cōtinuare minime patiantur. Nam duplici modo opus subterraneum earum: altitudine: & inundatione prohibetur.

Ne sagittis hostium homines lædantur in muro.

Ormidatur: ne multitudo sagittarioꝝ de ppugnaculis exterioris defensoribus: oppositisq; scalis occupet mure: aduersum quod catafractas: atq; scuta ī ciuitatibus debēt hñe q̄ plurima Deinde propugnacula duplicia: laga ciliciaq; tendantur. Impetūq; excipiāt sagittaz. Neq; n. facile trāseūt spicula rem: quæ cedit ac fluctuat. Inuērū quoq; remediū est: ut de ligno crates facerēt: quas metellas uocauerūt. Lapidibusq; cōplerent: ea arte bina inter propugnacula constitutas: ut si per scalas ascendisset hostis: & partē aliquā ipsius contigisset super caput suum uerteretur saxa.

Quibus modis puidendū sit. ne famē patiantur obsessi.

Vtra defensionū: oppugnationūq; sunt genera: quæ locis cōpētibus inferemus. Nūc sciendū est obsidēdi duas spēs eē. Vnā cū aduersarius opportunis locis p̄sidiis ordinatis cōtinuis insulibus impugnat obsessos. Alterā quū uel aqua phibet inclusos uel deditiōē sperat a fame: quando oēs phibuerit cōmeatus.

Hoc. n. cōsilio ipse ociosus: ac tutus fatigat inimicū: ad quos casus possessō res: quis leui suspitiōe pulsati oēm alimoniā uictus intra muros debent studiosissime collocare: ut ipsis exuberet substantia: aduersarios inopia cogat abscedere. Nō solū aut porcinū: sed oē aīaliū genus: quod inclusum seruari nō poterit: deputari oportet ad lardū: ut adminiculo carnis frumēta sufficiant. Aues aut cortales: & sine impēsa in ciuitatibus nutriunt: & ppter ægrotates sunt necessariae. Pabula equis p̄cipue cōgerēda & quæ apporari nequierint exurēda: uini: aceti: ceterarūq; frugū: uel pomorū cōgerēdæ sunt copiae. Nihilq; quod suis p̄ficiat hostibus relinquēdū ē. Nā ut horū cura in uiridariis domorū uel areis exerceat utilitatis: aut uoluptatis ratio p̄suadet. Pauci aut p̄ficiunt plurimū collegisse: nisi ab exordio dimēsiōne salubri per idoneos erogatores tēperetur. Nunq̄ periclitati sunt fame: qui frugalitatē inter copias seruare cōeperūt. Imbecillis quoq; ætas ac sexus ppter necessitatē uictus portis frequēter exclusa est: ne penuria opprimeret armatos a quibus sæpe moenia seruabantur.

Quæ species preparandæ sint pro murorum defensione.

Xuorimenta Bitumen. Sulphur. Picē liquidā. Oleū: quod incendiariū uocāt ad exurēdas hostiū machinas cōuenit preparari. Ad arma faciēda feræ utriusq; tēperaturæ: & carbones seruantur in cōditis. Ligna quoq; hastilibus: sagittisq; necessaria repōnunt. Saxa rotūda de fluuiis: quæ pro soliditate grauiora sunt & aptiora mittētibus diligētissime colligunt: ex quibus muri replentur & turres. Minima ēt fundis: siue sustibalis: uel manibus: quæ iacienda sunt. Maiora: quæ per onagros dirigunt. Maxima uero pondere: quæ funda uolubili in ppugnacula dirigunt: ut dimissa per p̄ceps nō solū hostes obruat subeuntes: sed machinamēta cōfringāt. Rotæ quoq; de lignis uiridibus ingentissime fabricant. uel intercisi ex ualidissimis arboribus cylindri: quos taleas uocāt: ut sint uolubiles leuigant: quæ per p̄nū labentia subito p̄petu bellatores sternūt. Equosq; solent deterrere. Trabes quoq; & tabulata uel diuersæ magnitudinis clauos ferreos esse oportet in promptu. Nā talibus oppugnantū machinis per alias machinas cōsueuit obsisti: p̄cipue cum subitis operibus addēda sit muris: uel propugnaculis altitudo: ne aduersariorū mobiles turres supueniant: & capiant ciuitatē.

Quid faciendum sit si neruorum copia defuerit.

Enoꝝ copia limo flu
 tibus: et q; tunc
 sicut. Enoꝝ tamē le
 tuerunt. Inobstantia
 metū nō timor hū

Na in obside capiti cor
 pꝝ: copia dicitur: et q; tunc
 p̄cipue: ut q; tunc
 in p̄cipue: ut q; tunc

Enoꝝ copia limo flu
 tibus: et q; tunc
 sicut. Enoꝝ tamē le
 tuerunt. Inobstantia
 metū nō timor hū

Na in obside capiti cor
 pꝝ: copia dicitur: et q; tunc
 p̄cipue: ut q; tunc
 in p̄cipue: ut q; tunc

Enoꝝ copia limo flu
 tibus: et q; tunc
 sicut. Enoꝝ tamē le
 tuerunt. Inobstantia
 metū nō timor hū

Na in obside capiti cor
 pꝝ: copia dicitur: et q; tunc
 p̄cipue: ut q; tunc
 in p̄cipue: ut q; tunc

Enoꝝ copia limo flu
 tibus: et q; tunc
 sicut. Enoꝝ tamē le
 tuerunt. Inobstantia
 metū nō timor hū

Na in obside capiti cor
 pꝝ: copia dicitur: et q; tunc
 p̄cipue: ut q; tunc
 in p̄cipue: ut q; tunc

Enoꝝ copia limo flu
 tibus: et q; tunc
 sicut. Enoꝝ tamē le
 tuerunt. Inobstantia
 metū nō timor hū

Na in obside capiti cor
 pꝝ: copia dicitur: et q; tunc
 p̄cipue: ut q; tunc
 in p̄cipue: ut q; tunc

Enoꝝ copia limo flu
 tibus: et q; tunc
 sicut. Enoꝝ tamē le
 tuerunt. Inobstantia
 metū nō timor hū

Na in obside capiti cor
 pꝝ: copia dicitur: et q; tunc
 p̄cipue: ut q; tunc
 in p̄cipue: ut q; tunc

Enoꝝ copia limo flu
 tibus: et q; tunc
 sicut. Enoꝝ tamē le
 tuerunt. Inobstantia
 metū nō timor hū

Na in obside capiti cor
 pꝝ: copia dicitur: et q; tunc
 p̄cipue: ut q; tunc
 in p̄cipue: ut q; tunc

Enoꝝ copia limo flu
 tibus: et q; tunc
 sicut. Enoꝝ tamē le
 tuerunt. Inobstantia
 metū nō timor hū

Na in obside capiti cor
 pꝝ: copia dicitur: et q; tunc
 p̄cipue: ut q; tunc
 in p̄cipue: ut q; tunc

Enoꝝ copia limo flu
 tibus: et q; tunc
 sicut. Enoꝝ tamē le
 tuerunt. Inobstantia
 metū nō timor hū

Na in obside capiti cor
 pꝝ: copia dicitur: et q; tunc
 p̄cipue: ut q; tunc
 in p̄cipue: ut q; tunc

Enoꝝ copia limo flu
 tibus: et q; tunc
 sicut. Enoꝝ tamē le
 tuerunt. Inobstantia
 metū nō timor hū

Na in obside capiti cor
 pꝝ: copia dicitur: et q; tunc
 p̄cipue: ut q; tunc
 in p̄cipue: ut q; tunc

Enoꝝ copia limo flu
 tibus: et q; tunc
 sicut. Enoꝝ tamē le
 tuerunt. Inobstantia
 metū nō timor hū

Na in obside capiti cor
 pꝝ: copia dicitur: et q; tunc
 p̄cipue: ut q; tunc
 in p̄cipue: ut q; tunc

Enoꝝ copia limo flu
 tibus: et q; tunc
 sicut. Enoꝝ tamē le
 tuerunt. Inobstantia
 metū nō timor hū

Na in obside capiti cor
 pꝝ: copia dicitur: et q; tunc
 p̄cipue: ut q; tunc
 in p̄cipue: ut q; tunc

Enoꝝ copia limo flu
 tibus: et q; tunc
 sicut. Enoꝝ tamē le
 tuerunt. Inobstantia
 metū nō timor hū

Na in obside capiti cor
 pꝝ: copia dicitur: et q; tunc
 p̄cipue: ut q; tunc
 in p̄cipue: ut q; tunc

Enoꝝ copia limo flu
 tibus: et q; tunc
 sicut. Enoꝝ tamē le
 tuerunt. Inobstantia
 metū nō timor hū

Na in obside capiti cor
 pꝝ: copia dicitur: et q; tunc
 p̄cipue: ut q; tunc
 in p̄cipue: ut q; tunc

Enoꝝ copia limo flu
 tibus: et q; tunc
 sicut. Enoꝝ tamē le
 tuerunt. Inobstantia
 metū nō timor hū

Na in obside capiti cor
 pꝝ: copia dicitur: et q; tunc
 p̄cipue: ut q; tunc
 in p̄cipue: ut q; tunc

Enoꝝ copia limo flu
 tibus: et q; tunc
 sicut. Enoꝝ tamē le
 tuerunt. Inobstantia
 metū nō timor hū

Na in obside capiti cor
 pꝝ: copia dicitur: et q; tunc
 p̄cipue: ut q; tunc
 in p̄cipue: ut q; tunc

Neruorū copia sumo studio expedit colligi: quā onagri: uel balistæ: cæteraq; tormēta: nisi funibus: neruisq; ligent: intēta nihil p̄sunt. Equorū tamē setæ de caudis: ac iubis ad balistas utiles asserunt. Indubitatū uero est crines scēminarū i eiuꝝ modi tormētis nō minorē h̄re uirtutē: Romanæ necessitatis experimēto. Nā in obsidiōe capitolii corruptis iugi: ac lōga fatigatōe tormētis cum neruorū copia defecisset: matronæ abscissos crines uiris suis obtulere p̄p̄gnātibus: reparatisq; machinis aduersariorū impetū repulerūt. Maluerunt aut̄ pudicissimæ scēminæ deformato ad tēpus capite libere uiuere cū maritis: q̄ hostibus itegro decore seruire. Cornua quocūq; uel coria cruda p̄fici colligi ad cataphractas texēdas: aliaq; machinamenta siue munimēta.

Quid faciendū sit ne aquæ penuriam patiantur oblessi.

Agna urbis utilitas est cū perēnes sōtes murus includit. Quod si natura nō p̄stat cuiuslibet altitudinis effodiendi sunt putei. Aquarūq; haustus funibus extrahēdi. Sed interdū si altiora sūt loca: q̄ mōtibus sunt: saxiq; munita: in q̄bus supposita castella ad extrema muri inferioris reperiūt fontiuū uenas ac de p̄pugna culis: uel turribus destinatis p̄tegūt telis: ut aquaroribus liber p̄stet accessus. Quod si ultra ictū teli in cliuo tamē ciuitatis subiecta sit uena castellū parouū: quē burgū uocat inter ciuitatē: & fontē cōuenit fabricari. Ibiq; balistas sagittariorū cōstitui: ut aqua defendant ab hostibus. Præterea in oībus publicis ædificiis: multisq; priuatis cisternæ sunt diligentissime substituedæ: ut receptacula aq̄s pluuiaribus: q̄ de tectis effluūt p̄stet. Difficile est ne eos siti uici: q̄ quis exigua aqua ad potū rātū hac in obsidiōe sunt usi.

Si sal defuerit quid faciendum sit.

Simaritima sit ciuitas: & sal defuerit: liquor ex mari sūptus per alueos: atq; parula uasa diffundit: q̄ a calore solis durat in salē. Quod si hostis abūdare phibeat: nec hoc accidit arenas: quas exagitatū uentis mare superfuderat aliquando colligūt & dulci aqua eluunt: quæ sole exiccata nihilominus mutat in salē.

Quid faciendum sit cum primo impetu uenitur ad muros.

Volenta aut̄ impugnatio quādo castellis: uel ciuitatibus p̄paratur: mutuo utriusq; piculo: sed maiore oppugnatiū sanguine exercent luctuosa certamina. Illi. n. qui muros inuadere cupiunt terrifico apparatu expositis copiis in spe deditōis formidine geminat: tubarū strepitu: hoīumq; permixto. Tūc quā timor magis frangit inuetos primo ipetu stupētibus oppidanis si discriminum exp. mēta nō norūt dū admotis scalis iuadit ciuitas resistere debēt tota uirtute. Quod si a fidētibus: siue militaribus uiris repellat prima congressio statim clausis crescit audacia: & iā nō terrore: sed uiribus & arte configit.

Enumeratio machinarum: quibus muri oppugnantur. Mmouentur etiam testudines: arietes: falces: vineæ: plutei: musculi: turres: de quibus singulis qualiter fabricentur: quo pacto etiam præliantur: uel repellantur edisseram.

De ariete: falce: testudine.

De materia: ac tabulatis testudo cõtexit quæ ne exurat incendio coriis uel ciliciis: centonibusq; uestitur. Hæc intrinsecus accipit trabem: quæ adunco p̄sigit ferro: quod falx uocat ab eo q; incurua est: & de muro extrahat lapides: aut certe caput ipsius uestitur ferro: & appellat aries: uel q; hêt durissimã frontem: quæ subruat muros: uel q; more arietũ retrocedat: ut cũ impetu uehemẽtius feriat. Testudo aut̄ ad similitudinẽ ueræ testudinis uocabulum sumpsit: quia sicut illa modo reducit: modo profert caput: ita machinamentum interdum reducit trabem: interdum exerit: ut fortius cedat.

De uineis.

Ineas dixerunt ueteres: quas nũc militari: barbaricoq; usu catos uocat: de lignis leuioribus machina colligat: lata pedibus octo: alta pedibus septem: lōga pedibus. xvi. Huius testũ munitiōe duplici tabulatis: cratibusq; cõtexitur. Latera quoq; uimine sepiunt: ne saxoq; telogq; impetu penetrent. Extrinsecus aut̄ ne imisso cōcrement incendio: crudis: ac retibus coriis: ac cetonibus operit. Istæ cũ plures factæ fuerint: iungunt in ordinem: sub quibus subsidentes tuti ad subruenda murorum penetrent fundamenta.

De pluteis.

Lutei dicunt: qui ad similitudinẽ cassidis cõtexitur e uimine: & ciliciis uel coriis ptegunt: ternisq; rotulis: quæ una in medio duæ in capitibus opponunt. In quacũq; partẽ uolueris ad mouent more carpenti: quos obsidetes applicat muris. Eorũq; munitiōe ptecti: sagittis siue fũdis: uel missilibus defensores oēs de ppugnacolis ciuitatis exturbat: ut scalis ascendẽdi facilior p̄stet occasio.

De aggere.

Agger autem ex terra: lignisq; extollitur cōtra murum: de quo tela iactantur.

De musculis.

Viculos dicunt minores machinas: quibus ptecti bellatores fũdaturũ auferunt ciuitati fossarũ: et apportatis lapidibus: lignis ac terra nõ solũ cōplert: sed et solidat: ut turres ambulatoriæ sine impedimẽto iungant ad murg. Vocant aut̄ a marinis beluis musculi. Nã quẽadmodũ illi cũ minores sint: tamẽ balenis auxiliũ

adminiculũq; iugiter exhibent. Ita istæ machinæ breuiores uel deputatæ turribus magnis aduentu illarũ parant uia: itineraq; præmuniunt.

De turribus ambulatoriis.

Turres dicuntur machinamenta ad ædificiōꝝ spēm trabibus tabularisq; cōpacta. Et ne tantū opus hostili cōcremetur incēdio: di' igētissime ex crudis coriis: uel centonibus cōmunitur: quibus pro modo latitudinis additur altitudo. Nam interdū tricenos pedes per quadrū. Interdū quadrigenos uel quinquagenos late sunt. Proceritas autē ipsaz tanta sit: ut nō solum muros: sed etiam turres lapideas altitudine superent. His plures rote mechanica arte subdūtur: quaz lapsu uolubili magnitudo tam alta moueaf. Præsens autē periculum ciuitatis est: si ad mugē fuerit turris admota. Plures. n. accipit scalas: & diuerso genere conatur irrūpere. Nam inferioribus habet arietem: cuius impetu destruit muros. Circa mediam uero partem accipit pōtem factū de duabus trabibus septūq; de uimine: quem subito plarum inter turrē: murūq; cōstituūt. Et p̄ eum egrediētes de machina bellatores in ciuitatē transeūt: & occupāt muros. In superioribus autē turris illius partibus cōtati: & sagittarii collocant: q; defensores urbis ex alto contis faxis: missilibusq; p̄sternant: quo facto ciuitas capitur sine mora. Quid. n. auxilii superest: cum hi: qui de muroꝝ altitudine sperabāt repente supra se aspiciant altiore m hostium murum.

Quēadmodum ambulatoria turris possit incendi.

Vic tam manifesto discrimini multis occurritur modis. Primū si cōsidētia uel uirtus est militaris eruptiōe facta globus egreditur armatoꝝ: & ui hostibus pulsus machinamētū illud ingens direptis coriis ignis exurit. Quod si oppidani exire nō audeant: maiores balistas: malleos uel salaricas cum incendio destināt: ut perruptis coriis: uel centonibus intrinsecus flāma condatur. Malleoli uelut sagittæ sunt: & ubi adhæserint: quia ardentes ueniunt: uerfa cōflagrant. Phalarica autē ad modū hastæ ualido p̄figitur ferro. Intra tubum etiā hastile: Sulphure: Resina: Bitumine: Stuppisq; cōuoluitur: ifuso oleo: quod incēdiariū uocat. Quæ balistæ impetu destinata: prærupto munimie ardēs figitur ligno turrēq; machinā frequēter incēdit. Depositi quoq; hoies funibus cū hostes dormiūt: in laternis portant lucernas. & incensis machinis rursus leuātur in mugē.

Quēadmodum altitudo muris addatur.

Pæterea partem muri: ad quē machina conaf ascēdere cemento: atq; lapidibus: uel luto: siue lateribus: postremo tabularis extruēdo faciunt altiorē: ne defensores moeniū desuper urbi uētura possit opprimere. Cōstat autē inefficax machinamentū reddi: si inueniat iferius. Vegē obsidētes huiusmodi dolū adhibere cōsueuerūt. Priō talē extruūt turrē: q; ppugnaculis ciuitatis uideaf inferior. Deīde secreto aliā de tabularis: intrinsecus turriculā faciūt. Et cum

muris fuerit machina sociata: subito funibus: trochleisq; de media turricula illa pducitur: de qua egredientes armati: quia altior inuenitur statim capiunt ciuitatem.

Quo pacto sodiatur terra: ut machina nihil possit nocere.

Nterdū lōgissimas: ferratasq; trabes opponūt machinæ ueniēti. Eāq; a muri uicinitate ppellunt. Sed cū Rhodiog; ciuitas oppugnaret ab hostibus: & turris ambulatoria supra murog; altitudinē: ac turriū oīum pararet mechanicō īgenio inuētū est tale remediū. Per noctē sub fundamēto muri cuniculū fudit. & illū locum ad quē die postero turris fuerat pmouēda nullo hostiū sentiēte egesta terra cauauit intrinsecus. Et cū rotis suis moles fuisset ipulsa atq; ad locū: q; subtus cauatus fuerat puenisset tāto pondere solo cedente subsedit: ut nec iungi muris: aut moueri ulterius potuit: ita ciuitas libera est: & machina derelicta.

De scalis. sambuca. exoftra. telenone.

Admotis scalis turribus funditores lapidibus: sagittarij iaculis: mābalistarij: uel arcubalistarij sagittis: laculatores plūbatis: ac missilibus e muris sūmouent hoīes. Hoc facto scalis appositis occupāt ciuitatem. Sed q; scalis nitūtur frequēter periculum sustinēt exēplo capaneia: quo primū oppugnatio scalag; prohibetur iuenta: q; tāta ui occisus est a thebanis: ut extinctus fulmine diceretur. Et ideo sambuca exoftra & telenone obsidētes in mug; hostiū penetrēt. Sābucā dicif ad similitudinē cytharæ. Nam quēadmodū in cythara cordæ sunt: ita in trabē: q; iuxta turrē ponit funes sunt: q; pōtē de supiori parte trocleis laxāt: ut descēdat ad mug;. Itaq; de turre exeūt bellatores. & p eā trā seūtes moenia urbis inuadūt. Exoftra dicif pons: quē supius exposuimus: q; de turre in mug; repēte pducif. Telenō dī: quotiēs una trabs in terrā p̄alte desigitur: cui in sūmo uertice alia trāsuersa trabs longior dimensa medietate connectif eo libramēto: ut si unū caput dep̄sseris: aliud erigatur. In uno quoq; capite cratibus: siue tabulatis cōt exitur machina: i qua pauci collocant armati: tunc p funes uno attracto: dep̄ssog; alio capite eleuati imponūtur in mug;.

De balistis. onagris. scorpionibus. arcubalistis. sustibalis. fundis. p quæ tormenta defenditur murus.

Auersum hęc obsessos defendē cōsueuerūt balistæ. onagri. scorpiones. arcubalistæ. sustibali sagittarij fundæ. Balista funibus: neruis: chordisq; tendif: quæ q; plixiora brach. iola habuerit: hoc est q̄to maior fuerit: tāto spicula lōgius emittit. Quæ si iuxta artē mechanicā tēperet: & ab exercitatis hoībus: q; mēsurā eius āte collegerit: dirigat: penetrat: quodcūq; p̄cusserit. Onager autē

dirigit lapides: sed p neruoz & crassitudine: & magnitudine saxoz pōdera iaculaf. Nā q̄to maior fuerit: tāto maiora saxa fulminis more contorquet. His duobus generibus nulla tormētoz spēs uehemētiōr iueniē. Scorpio nes dicebāt: q̄s nūc manubalistas uocant: ideo sic uocati q̄ paruis: subtilibusq; spiculis inferāt mortē. Fustibalos, Arcubalistas, & Fūdas describere superflūū puto: quā p̄sens usus agnoscit. Saxis tamē grauioribus per onagram destinatis non solū equi elidūtur: & homiēs: sed etiam hostium machinamenta franguntur.

Aduersum arietem remedia.

Duersum arietes etiā uel falces sunt plura remedia. aliquāti cētōnes & culcitrae funibus calcāt: & illis opponunt locis: quā cedit aries: ut ipetus machinæ materia molliore fractus non destruat murē. Alii laqueis captos arietes p multitudinē hominū de muro in obliquū trahūt: & cū ipsis testudinibus euertūt. Plures in modū forficis dentatū funibus alligāt ferrū: qđ lupū uocant. ap̄hensūq; arietē aut euertūt: aut ita suspēdūt: ut ipetū non habeat ferendi. Interdū bases colūnæ marmoreæ uibrato ipetu iaciūtur e muris: arietesq; cōfringūt. Quod si tanta uis fuerit: ut murus arietibus pforet. & qđ sæpe accidit: decidat saluta una spes supest ut destruetis domibus alius intrinsecus murus addat. Hostesq; inter binos parietes: si penetrare tentauerint perimātur.

De cuniculo: p quē murus defodit: aut ciuitas penetratur.

Liud genus oppugnatiōis est subterraneū: atq; secretū: qđ cuniculū uocant a leporibus: q̄ cauernas sub terra fodiūt: ibiq; cōdūtur. Adhibita igit multitudinē ad spem metalloz: in qbus auris argētq; uenas bestoz rimaf industria magno labore terra defoditur. Cauatoq; specu in exitiū ciuitatis inferna quærit uia: quā fraus duplicibus opatur insidiis. Aut enī penetrāt urbē & noctu non sentientibus oppidanis egrediūtur p cuniculū. re feratisq; portis suoz agmē inducunt. Hostesq; in ipsis domibus pimūt ignorātes. Aut certe cū ad muroz fundamēta puenerit: suffodiūt eoz maximā ptē. Appositis siccioribus lignis ruināq; muri tumultuato opere suspendūt. Sarmēta insup iūgūt: aliāq; fomenta flāmag: tūc p̄paratis bellatoribus subter ignis imittit. Cōbustisq; colūnis ligneis: atq; tabulatis muro subito corruēte aditus reseat.

Quid facere debeat oppidani si hostis irruperit ciuitatē.

Nnumerabilibus declaratur exemplis sæpe cæsos ad intentionem hostes: q̄ inuaserāt ciuitatē: quod sine dubio euenit: si oppidani muros ac turres obtinuerit: uel altiora occupauerit loca. Tūc. n. de fenestris: ac muris oīs ætas: ac sexus irrūpētes obruūt saxis: aliisq; generib⁹ teloz: qđ ne sustineāt obsidētes portas ciuitatis apire cōsueuerūt: ut resistere desināt fugiēdi potestate concessa. Necessita-

tis n. quædã uirtus est desperatio in hoc casu. Vnũ oppidanis auxiliũ est si ne p diẽ: siue p noctẽ hostis intrauerit: ut muros: turreseq; teneant: ac loca superiora cõscendãt. Hostesq; puicos: & plateas undiq; obruãt dimicãtes. Quæ sit adhibẽda cautela: ne hostes furtim occupet murg.

Requẽter dolum excogitat obsidẽtes: ac simulata desperatione longius abeunt. Sed ubi post metũ muroꝝ uigiliis derelictis requieuerit incauta securitas: tenebræq; ac noctis occasiõ captata cũ scalis claculũ ueniũt. murosq; cõscendunt: ppter qd maior est adhibẽda custodia: cum hostis abcesserit. & in ipsis muris: ac turribus tuguriola locãda: in qbus uigiles hybernis mẽsibus ab hymbribus: uel frigore: ætius defendant a sole. Illud quoq; usus inuenit ut acerrimos ac sagacissimos canes in turribus nutriãt: q aduẽtum hostiũ odore p̃sentiãt. latratuq; testent. Anseres quoq; nõ miore solertia nocturnos supuẽtus clamoribus idicãt. Nam igressi capitolinã arcẽ galli Romanum nomẽ eruerant: nisi clamore anserũ excitatus manlius restitisset. Mira diligentia siue fortuna. uiros: q uniuersum orbem erãt sub iugum missuri auis unafere auit.

Quomodo oppidanis inferãtur insidiæ.

Non solũ in obsidionibus: sed in uniuerso genere belloꝝ supra oĩa dici hostiũ cõsuetudinem explora diligẽter: ac nosce. Opportunitas. n. insidiarũ aliter nõ potest inueniri: nisi scias qbus horis aduersarius a laboris intẽtiõ discedat: qbus reddat incautior. Interdum media die. Interdũ ad uesperẽ. Sæpe nocte. aliunde eo tpe: quo sumit cibus: cum utriusq; partis milites ad requiẽ: aut curanda corpa dispgunt. Quod in ciuitate cum coeperit fieri: obsidentes astu se a plio subtrahũt: ut aduersarioꝝ negligẽtiã sibi licentiã tribuãt: q impunitate cõcreuerit: repẽte admotis Machinis: uel appositis scalis occupant Ciuitatẽ. Et ideo in muris saxa. aliãq; tormẽta ponũtur in promptu: ut cognitis insidiis occurrentes ad manus habeant quod supra capita hostium euoluant: atq; iaculentur.

Quid faciãt obsidẽtes: ne ab oppidanis patiant insidias:

Vm negligentia iteruenerit paribus insidiis subiacet obsidentes. Nã siue cibo: siue sõno fuerint occupati: siue ocio: aut aliq necessitate dispersi: tunc oppidani repẽte prumpũt. Ignorãtes perimũt. arietes. machinas: ipsosq; aggeres ignibus cõcremant. oĩaq; in cinerẽ sua fabricata opa subuertũt: ppter qd obsidentes ultra iactũ teli fossã faciũt. eãq; non solũ uallo & sudibus: sed etiã turriculis istruũt: ut erũpẽtibus e ciuitate possint obsistere: quod opus loriculã uocant. Et sæpe cũ obsidio describitur: inuenitur in historiis loricula urbẽ esse circũdatam.

Quo genere tormentorū ciuitas defendatur.

Ed ex alto destinata missilia: siue plūbatæ: uel lanceæ ueruta: uel spicula in subiectos uehemētius cadūt. Sagittæ quoq; arcubus missæ: & saxa manibus fundis: siue sustibalis directæ q̄to de excelssiori loco exeūt: t̄to longius penetrant. Balistæ uero & onagri si a peritis diligētissime temperent uniuersa p̄ciunt: a q̄bus nec uirtus ulla: nec munimīa possunt defendere bellatores. Nā more fulmis q̄cqd̄ p̄cusserit: aut dissoluere: aut irrūpere cōsueuerunt.

Quēadmodū mēsurā colligat ad scalas uel machinas faciendas.

D capiēdos muros scalæ: uel machinæ plurimū ualēt: si ea magnitudine cōpactæ fuerint: ut altitudinē exuperent: ciuitatis: Mensura aut̄ colligit̄ duplici modo. Aut. n. linū tenue: & expedirū uno capite nectit̄ in sagitta: quæ cū ad muri fastigia directā p̄uenerit ex mēsurā lini muroꝝ altitudo dephendit̄. Aut certe cū sol obliquus umbrā turriū murorūq; iaculat̄ in terrā tūc ignorat̄ibus aduersariis umbræ illius spaciū mensurat̄. Itēq; decēpeda figitur. & umbra ipsius similiter mēsurat̄. Quo collecto numero nemo dubitat ex umbra decēpede inueniri altitudinē ciuitatis: cū sciat̄ q̄ta altitudo quantum umbræ emittat in lōgū. Quæ ad oppugnādas: uel defendēdas urbes auctores bellicæ artiū p̄diderūt uel quæ recētiōr necessitatum usus inuenit pro publica: ut arbitror utilitate digessi. illud itēq; cōmonens: ut solertissime caueat̄ ne quādo aut potus inopia emergat: aut cibi: quibus malis nulla arte succurrat̄. Ideoq; intra muros t̄to plura cōdenda sunt: quanto scitur clausuræ tēpus in obsidentīū potestate cōsistere.

Præcepta belli naualis.

Præcepto maiestatis tuæ Impator inuicte terrestris prælii rōnibus absolutis. Naualis belli residua: ut opinor est portio: de cuius artibus ideo pauciora dicēda sunt: q̄a iam dudū pacato mari cū barbaris natiōibus agit̄ terrestre certamē. Romanus aut̄ populus pro decore: & pro utilitate magnitudinis suæ nō p̄pter necessitatem tumultus alicuius classem parabat ex tpe. Sed ne quādo necessitate sustineret semp̄ habuit p̄paratā. Nemo. n. bello laceffere: aut facere audet̄ iniuriā ei regno uel populo: quē expeditū: & p̄mptū ad resistēdum: uindicādūq; cognoscit. Apud misenū igit̄ & rauēnā singulæ legiōes romani noīs cū classibus stabāt: ne lōgius a tutela urbis abscederēt. Et cū rō postu'asset sine mora: siue circuitu ad oēs mundi partes nauigio p̄uenirēt. Nā misenatiū classis galliā hispāias mauritaniā. aphricā. ægyptū. sardi niā. atq; siliā habebat in pximo. Classis aut̄ rauēnatiū. epyron. macedoniā. achaiā. ppōtidē. pontū. oriētē cyprū p̄ter directā nauigatiōe consueuerat: q̄a in rebus bellicis celeritas amplius solet p̄desse: q̄ uirtus.

Nomina iudicum: qui præerant classi.

Liburnis aut: quæ in cæpania stabant præfectus classis misenarium perat. Eas uero: quæ Ionio mari locatæ fuerat, ad præfectum classis rauënatium pertinebant: sub quibus erant deni tribuni per cohortes singulas constituti. Singulæ autem liburnæ singulos nauarcos. i. quasi nauicularios habebat: quæ exceptis cæteris nauatage officiis gubernatoribus: atque remigibus: & militibus exercendis quotidianam curam & iugem exhibebant industriam.

Vnde appellentur liburnæ.

Diuersæ autem puinciæ mari plurimum potuerunt quibusdam temporibus: & ideo diuersa eis genera nauium fuerunt. Sed augusto dimicante actiaco bello cum liburnorum auxilio precipue victus fuisset. Antonius experimēto tantæ certaminis patuit liburnorum naues cæteris aptiores. Ergo similitudine & nomine usurpato earundem instar classem Romani principes texuerunt. Liburnia namque Dalmatiæ pars est andecrinæ subiaccens ciuitati: cuius exemplo nunc naues bellicæ fabricantur. & appellantur liburnæ.

Qua diligentia fabricentur liburnæ.

Sed cum in domibus struedis arenæ: uel lapidum quantitas regrat: tanto magis in fabricandis nauibus diligenter cuncta quaerenda sunt: quanto maius periculum est nauem uitiosam esse: quam domum. Ex cupido igitur: & pino domestica sine siluestri larice & abiete præcipue liburna cõtexit. Vtilius clauis æreis: quam ferreis cõfigenda sunt. quæ licet grauior aliquanto uideatur expensa. tamē quia amplius durat: lucrum probatur afferre. Nam ferreos clauos tempore & humore celeriter rubigo cõsumit. Erei autem etiã fluctibus propriam substantiam seruant.

Qua obseruatione sit cædenda materies.

Bseruandum. precipue: ut a quintadecima usque ad uigesimatertiam lunam arbores præcidantur: ex quibus liburnæ cõtexendæ sunt. His enim tantum octo diebus cæsa materies immunis cõseruat a carie. Reliquis autem diebus præcisa: & eodem anno in terna uermium labes exesa in puluere uertitur: quod ars ipsa: & omnium architectorum quotidianus usus edocuit: & cõtemplatione ipsius religionis agnoscimus: quam pro æternitate his tantum diebus placuit celebrari.

Quo mensuræ cædendæ sunt trabes.

Edunt autem trabes utiliter post solstitium æstiuum. i. per menses Iulium augustum: & per auctunale ægnoctium usque ad kalendas Ianuarias. His namque mensibus arescente humore sicciora: & ideo fortiora sunt ligna. Illud autem cauendum ne cõtinuo: ut deiectæ fuerit trabes secent uel statim: ut sectæ fuerint: mittantur in nauem. Siquid adhuc solis

De re militari Liber Quartus.

de arbores et diuisae p tabulas duplices ad maiore siccitate mereant idu-
cias. Na q uirides copagunt cu natiuu humorem exudauerint cotrahun-
tur: & rimas faciut latiores: quo nihil periculosius est nauigatibus.

De titulo Liburnarum.

Vod ad magnitudinē ptinet minia. Liburnæ remogē habent
singulos ordies paulo maiores binos idoneæ mēsuræ ternos:
uel qternos. Interdū q nos fortiūf remigū gradus. nec hoc cui-
q enorme uideat: cū in actiaco bello lōge maiora referat con-
curriffe nauigia: ut fenogē et uel ultra ordinū fuerint. Scaphæ tamē maio-
ribus liburnis exploratoriae soci inf: q denos ppe remiges in singulis pti-
bus habeat: q̄s britani pictas uocāt p has & supuētus fieri. & cōmeatus ad
uersariogē nauitū aliūde itercipi assolet: & speculādi studio aduētus eage:
uel cōsiliū dephēdi. Ne tamē exploratoriae naues cādore pdant colore ue-
neto: q marinus ē fluctibus similis uela tīgūt: & funes cera q̄ ungere solēt
naues cōfici. Nautæ quoq; uel milites uenetā uestē induūt: ut nō solū p
noctē: sed et p diē facilius lateāt explorātes.

Nomina Ventogē.

Vicūq; exercitū armatis classibus uehūt turbinū signa debēt
ante p̄noscere. Procellis nāq; & fluctibus liburnæ grauius sæ-
pe: q̄ ui hostiū perierūt. In q̄ pte naturalis philosophiæ tota ē
adhibēda solertia: q̄ uentogē: tēpestatūq; cōlesti rōne natura
colligif. Et p acerbitate pelagi sicut cautos & puidos cautela
tuta: ita negligētes extinguit in curia. Igit̄ uentogē nume: atq; uocabu-
li. ars nauigādi primū debet insp̄icere. Veteres aut̄ iuxta positionē cardinū
tantū q̄t uor uentos principales a singulis cōeli partibus flare credebant.
Sed experimento posterior ætas duodecim cōphendit. Hozē uocabula
ad sūmouendā dubitationē non solum græca: sed etiam latina ptulimus:
ita ut uentis principalibus declaratis eos: q̄ ipsis dextra: leuaq; cōiūcti sūt
indicemus. Verno itaq; solstitio id est ab oriētali cardine sumimus exor-
dium: ex quo uentus oritur apeliotes. i. subsolanus. Huic a dextra iungitur
circius: siue chorus. A sinistra eurus: siue uulturnus. Meridianum aut̄ car-
dinē possidet notus id ē auster huic a dextra iungif leuconotas. a sinistra
libonatus. Occidētalē uero cardinē tenet zephyrus: huic adextra iūgif lip̄s
siue africanus. a sinistra iapix siue fauonius. Septētrionalē uero cardinē sorti-
tus ē apartias siue septētrio: cui adheret trassias: siue cracias. A sinistra bore-
as. i. aglo. Hi sæpe singuli: Interdū duo. Magnis at̄ tēpestatibus etiā tres pa-
riter flare cōsueuerūt. Horū ipetū maria quæ sua spōte trāquilla sūt & ge-
ta undis estuātibus seuiunt. Horū flatu pro natura tēporū uel locogē exp-
cellis serenitas reddif: & rursus i pcellas serena mutatur. Na scdo spiramie
optatos classis iuenit portus aduersos flare: uel r̄gredi: aut d̄scrien sustief
cōpelliē & ideo difficile naufragiū ptulit: q̄ uetogē rōne diligēter inspexit.

Quibus mensibus tutius nauigetur.

Equitur mensium dierūq; tractatus. Neq; enim integro anno uis: atq; acerbitas maris patitur nauigantes. Sed quidam menses aptissimi quidam dubii. Reliq; classibus intractabiles sunt lege naturæ phanitis de cursu id est post ortum pliadum a die vi. k. il. Iunii usq; in arcturi ortum. i. in diem. xiii. kal. octobris secura nauigatio creditur: quia æstatis beneficio uentorum acerbitas mitigatur. Post hoc tempus usq; in tertium idus nouembris incerta nauigatio est: & discrimini ppior. Propterea quia post septembris idus oritur arcturus uehementissimū sidus. Octauo kal. octobris æquinoctialis euenit acerba tempestas. Circa nonas uero octobris hædi pluuiiales. quinto idus eiusdem taurus. A nouembris aut mēse crebris tempestatibus nauigia cōturbat uirgiliæq; hyemalis occasus. Ex die igitur tertio iduum nouembris usq; in diem sextū iduū martis: maria claudūtur. Nam lux minima; noxq; plixia; nubium densitas aeris obscuritas. Ventoz hymbriū uel niuium geminata sæuitia non solum classes a pelago: sed etiam cōmeantes a terrestri itinere deturbat. Post natale uero ut ita dicam qui solēni certamine publicozq; spectaculo multazq; gentium celebratur plurimozq; siderū: ipsiusq; tēporis ratione usq; in idus maias periculose maria tentantur non q; negotiozq; cesset industria: sed quia maior adhibenda est cautela: quādo exercitus nauigat cū liburnis: q̄ cum priuatozq; mercium festinat audacia.

Quæadmodum tempestatum obseruanda sunt signa.

Rætere a aliorum ortus: occasusq; siderum tempestates uehementissimas commouent in quibus licet certi dies auctorum attestatione signentur: tamen quia diuersis casibus aliquando mutantur: & quod confitendum est caelestes causas humana conditio ad plenum nosse prohibetur. Ideo nauticæ obseruationis curam trifariam diuidunt. Aut enim circa diem statutum: aut ante uel postea tempestates fieri compertum est. Vnde præcedētes progymnazon: nascentes die solenni gymnazon subsequētes Metagymnazon græco uocabulo nuncuparunt. Sed omnia numerare nominatim aut ineptum uidetur: aut longum cum auctores plurimi non solum mensium: sed etiā dierum rationem diligenter expresserint. Transitusq; siderum: quos planetas uocant cum præscripto cursu diei arbitrio creatoris suscipiunt signa: uel deferunt: frequenter assolent serena turbare. Inter huiusmodi aut dies tempestatibus plenos: & nauigatiōibus q̄ maxime metuendos non solum peritiæ ratio: sed etiam uulgi usus: intelligit.

De pronosticis: quibus noscitur serenitas: & turbatio aeris.

De re militari Liber Quartus

Vltis quoq; signis & de tràquillo procellæ: & de tempestatibus serena produntur: quæ uelut i speculo lunæ orbis ostêdit. Rubicundus eni color uêtos. Ceruleus indicat pluuias. Ex utroq; cômixtus nubes & furentes procellas. Lætus orbis ac lucidus serenitatē nauigiis repromittit: quâ gestat in uultu. Præcipue siq; orto neq; obtusis cornibus rutila: neq; i fuso fuerit humore fuscata. Sol quoq; exoriens: uel diem cõdens interest utrum æqualibus gaudeat radiis: an obiecta nube uarietur. Vtrum solido splendore fulgidus: an uentis urgentibus igneus: neue pallidus uel pluuiâ sit impendente maculosus. Aer uero & mare ipsum: nubiumq; magnitudo: uel species sollicitos instruit nautas. Aliquanta ab auiibus: aliquanta significantur a piscibus: quæ Virg. in georgicis diuino pene compræhendit ingenio. Et Varro in libris naualibus diligenter excoluit. Hæc gubernatores se se scire profitetur. Sed eatenus quatenus eos peritiæ usus instruit: non altior doctrina firmavit.

De æstuariis hoc est de reumate;

Lementum pelagi tertia pars mundi est: quæ præter uentogæ flatum suo quoq; spiramie: motuq; uegetatur. Nam certis horis diebus pariter: ac noctibus æstu quodam: quod reuma uocant: ultro citroq; pcurrit: & more currentium fluminû nunc exundat in terras: nunc refluit in altitudinem suam. Hæc reci procantis meatus ambiguitas cursus nauium secunda adiuuat: retardat aduersa: quæ dimitaturomagna sunt cautione uitanda. Neq; enim auxilio remorû reumatis impetus uincitur: cui interdum cedit & uentus. Et quoniam in diuersis regionibus diuerso lunæ crescentis: minuentsq; statu horis certis ista uariantur. Ideo prælium nauale gesturus consuetudinem pelagi: uel loci ante congressum debet agnoscere.

De locorum notitia: siue remigibus.

Nauticorum gubernatorûq; solertia est loca: in quibus nauigatur: portusq; cognoscere: ut infesta proeminentibus: uel latentibus scopulis uadosa: ac sicca uitentur. Tatum enim securitas maior est: quantum mare altius fuerit. In nautis diligentia. In gubernatoribus peritia. In remigibus uirtus eligitur. Propterea qui naualis pugna tràquillo cõmittit mari: Liburnarûq; moles non uentogæ flatibus: sed remogæ pulsû aduersarios percutit rostris. Eorumq; rursus impetus uitat: in quo opere lacerti remigum & ars clauina regëtis magistri uictoriam præstat.

De telis tormentisq; naualibus.

Uita quidê armorum genera prælium terrestre desiderat. Sed nauale certamen non solû plures armogæ spës: uerû êt machinas & tormêta flagitat tanq; in muris dimiceretur & turribus.

Quid enim crudelius cōgressionē nauali: ubi & aquis hoīes perimunt & flāmis. Præcipua ergo esse debet remigū cura: ut catafracti. uel loricati: galeati ēt & ocreis muniti sint milites. De onere namq; armoz nemo potest cōqueri: qui stans pugnat in nauibus. Scuta quoq; ualidiora propter ictus lapidum: & ampliora sumunt. Propter falces & harpagones: aliaq; naualia genera teloz: sagittis: missilibus: fundis: fustibalis: plumbatis: onagris: balistis: scorp: onibus iacula inuicē diriguntur & saxa. Et quod est grauius: qui de uirtute p̄sumunt: admotis liburnis: iniectis pontibus in aduersariorum transeunt naues: ibiq; gladiis manu ad manum ut dicī cōminus dimicāt. in maioribus etiam liburnis ppugnacula: turresq; constituunt: ut tanq̄ de muro: ita de excelsioribus tabulatis facilius uulnerent: uel perimant inimicos. Oleo incendiario: Stuppa: Sulphure: & bitumine obuolutæ: & ardentes sagittæ per balistas in hosticaz nauū alueos insiguntur. Inunctasq; cera & pice & resina tabulas tot fomentis ignium repente succendunt. Alii ferro interimunt & saxo. Alii ardere cogunt in fluctibus. Inter tanta tamē mortuorum genera: qui acerrimus casus est: assumenda piscibus insepulta sunt corpora.

Quemadmodum nauali bello collocentur insidiæ.

AD instar autē terrestris prælii superuentus fiūt ignorātibus nauis: uel circa opportunas insulaz angustias collocant insidiæ. Idq; agitur ut imperiti facilius deleantur. Si longo remigio fatigati sunt hostiū nautæ. Si uento urgent aduerso. Si prouum est reuma. Si nil suspicātes dormiunt inimici. Si statio: quā tenunt exitū non habet. Si dimicādi optata uenit occasio fortunæ beneficiis iungendæ sunt manus: & ex opportunitate prælium conferendū. Quod si cautela hostiū: euitandī insidiis publico Marte configat: tunc liburnaz in struendæ sunt acies nō directæ: ut in cāpis: sed incuruæ ad similitudinem li mæ ita ut p̄ductis cornibus acies media sinuetur: & si aduersarii prorum pere tentauerint: ipsa ordinatione circumdati deprimantur. In cornibus autem præcipuū robur & liburnaz collocatur: & militum:

Quid fiat cum aperto Marte committitur bellum.

Ræterea utile est ut alto & libero mari tua semper classis utat. Inimicaz uero pellatur ad littus: quia pugnandī impetū p̄dūt qui detruduntur in terras. In huiusmodi certamine tria armorum genera plurimū ad uictoriā p̄desse cōpertū est. Asseres. Falces. Bipennes. Asser dicitur: cum trabs subtilis ac longa ad similitudinem antennæ pendent in malo utroq; capite ferrato. Hūc siue a dextra: siue a sinistra parte aduersarioz se iunxerint naues pro uice arietis ui impellunt: quia bellatores: siue nautas sine dubio p̄sternit: ac perimit. Ipsamq; nauē sapius perforant. Falx autē dicī acutissimū ferrū curuatū ad similitudinē

De militari

...longioribus inditum
...Collapsi
...Sperans est securus habet
...Per has in medio rō
...fimum ferunt. Per has in medio rō
...uolunt inimicos captis secro
...m legi hō p̄uenit. Quo hō
...itatus. Quod min libris superest
...is in dombis p̄uenit: cum in e
...aplū in his dignitas uis inueni
Fini

...Ante impetum per Eucharion
...libro. Mcccc. xxxiij. Oe

De re militari Liber Quartus

falcis: quod contis longioribus inditum collatorios funes: quibus antena suspenditur repente præcedit. Collapsisq; uelis liburnam pigriorem & in-
utilem reddit. Bipennis est securis habens ex utraq; parte latissimū & acu-
tissimum ferrum. Per has in medio ardore pugnādi peritissimi nautæ uel
milites cū minoribus scaphulis secreto incidunt funes: quibus aduersario-
rum ligata sūt gubernacula. Quo facto statim capitur tanq̄ inermis & de-
bilis nauis. Quid enim salutis superest ei qui amiserit clauum. De lusoriis
quis in danubio quotidianis utuntur excubiis reticēdum puto: quia artis
amplius in his frequentior usus inuenit: quā uetus doctrina monstrauerit.

Finis.

Romæ impressum per Eucharium Silber Alamanum. Anno a natali
christiano. M. cccc. xciiii. die. xxiiii. Octobris.

